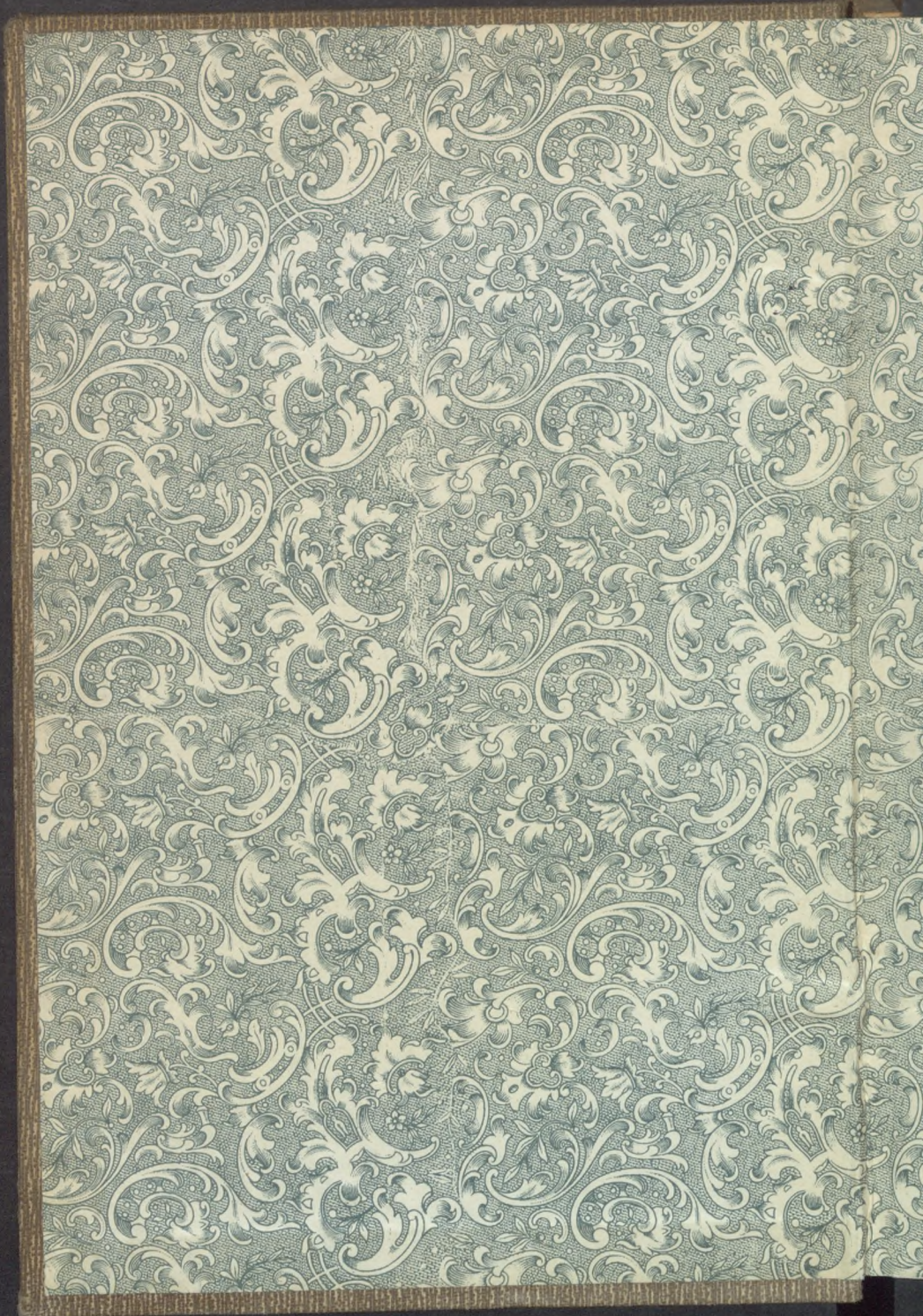

245387

Hét országon
keresztül.

Irta:
Bilkei Ferenc.

Sh-

A 2-

Halottak könyvtára
Jelölt-könyvtár

HÉT ORSZÁGON *
* * * KERESZTÜ

UTI EMLÉKEK SPANYOLORSZÁGI UTAMBÓL.

KÜLÖNLENYOMAT A „FEJÉRMEGYEI NAPLÓ“-BÓL.

IRTA :

BILKEI FERENC

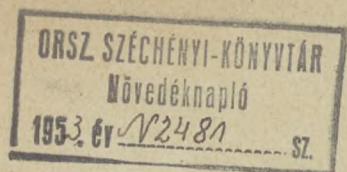
A „FEJÉRMEGYEI NAPLÓ“ SZERKESZTŐJE.

SZÉKESFEHÉRVÁR
EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA

1903

245337

Bejártam hetedhét országot egész az óperenciás tengerig, ott lelógattam a lábamat a semmibe; láttam félnótás taliánt, beteg franciát, őrült spanyolt; láttam egy darabot a legsötétebb Afrikából nappali világításban; bámultam a művészet csodás alkotásait, a nagy természet milliószorta csodálatosabb szépségeit — s most ismét itthon vagyok a te kedves határaid között szép magyar hazám s hálát adok a mindenható Istennek, a ki visszavezérelt az édes magyar földre.

Itthon lenni! Most érzem csak, hogy mily kellemes az érzés, mely e szóra megdobogtatja szívemet. Pedig mily szép volt az idegenben is! Azok az egetverő hatalmas sziklák, melyeknek ölükbe ül a felleg, hogy kóborlásai után kipihenje magát, havas, ezüstfehér fejükkel mily hódoló tiszteletet erőszakolnak ki belőlünk; az erdőalkotta panorámák; a virágok utolérhetlen szinpompája; a tenger imponáló ereje, mely megremegteti szívünket, szelidsége, mely ölébe hi; a zagyva embertömeg, szokásai, erkölcsi, tudásuk hatalma, erejük gyengesége, alkotásaik szépsége, mely századok és ezredekkel előtt jött létre s ma is a csodálkozás felkiáltását varázsolja ajkainkra — mindez eltörpül, színes, tarka álommal, édes, feledhetlen emlékké válik szemeink előtt s önkéntelenül fakasztja szívünkben a szót: *Minde-nütt jó, de legjobb itthonn.*

De nem elmélkedem tovább. Leírni akarom azt, a mit láttam. Tudom, érzem, hogy az önzés beszél belőlem. Át akarom újra élni, végig akarom újra álmodni itt az íróasztal mellett mindazt, a mit öt hosszú hét alatt láttam, tapasztaltam, a mi a lelkembe markolt. Ne féljen senki, hogy Baedeker urnak kívánok másolója lenni. Azt az urat nincs szerencsém közelebből ismerni. Hangulat szerint beszélek, úgy, a mint az én lelke-met érintette, s úgy, hogy olvasóim lelkében is hűségessé visszhangot keltsek általa.

*

Utunk tervezője, a spanyol földre csábitónk Székesfehérvár országos hirre emelkedett kitűnősége: Faludi Miksa dr., a kereskedelmi akadémia igazgatója volt, a ki félesztendő óta tartotta szemeink elé a spanyolországi utazás minden képzelhető és képzelhetetlen kellemeit s addig csábitott, míg vele együtt harmincan engedünk kísértő szavának. A jó és gonosz tudás vágyától ösztökélve július 3-án este a székesfehérvári pályaudvaron gyülekeztünk, hogy kánikula előtt spanyol utra szánjuk magunkat.

Társaságunk nagyrészt a tanári katedrát, az iskola porát akarta minél alaposabban elfelejteni öt hosszú hétre. Kivülünk a fiskálisok nyomták legnagyobb számmal a latot.

Az indulás péntek estére esett. Ha valakinek talán kételyei volnának a pénteki nap feltétlen becsületessége, szerencsés, vagy szerencsétlen volta iránt, azt sietek megnyugtatni, hogy a péntek dacára egész utazásunk alatt nem történt velünk semmi olyan, a mit egy-egy hangosabb vagy kevésbé hangos disputával ki ne egyenlithettünk volna. Hid nem szakadt le, hajó föl nem fordult, a tenger pedig — igaz, hogy némelykor gorombán — de elnyelés helyett kilóditott bennünket a partra. Meg nem bicskáztak bennünket, — még az arabok sem, pedig a legsötétebb Afrikába is bekukkantottunk — pénzünket se vesz-

tettük el, hanem elfogyott; meg nem halt, sőt csak meg sem betegedett közülünk senki. Sőt az idő is bámulatosan udvarias volt irántunk. Rekenő meleg helyett langy esők verték el előttünk az utca porát. Talán legmelegebb volt az idő Lourdesban, de mégis oly előzékeny, hogy ebéd és vacsora alatt, valamint éjjeli álmunk idején sűrű zápor igyekezett lehűteni a juliusi forráságot. Spanyolország közepén, Cordoba táján 40° körül lebegett a hőmérő, de vasuton egy kis lég-huzammal, no meg a mi velejár, némi fülszagga-tással, könnyű az ilyesmit ellensúlyozni. Schwajzban azonban, midőn a havasok pompájában akartunk gyönyörködni, a felhők előzékenyen félrevonultak, hogy kíváncsi szemeink gyönyörködésének csak egy percre se vessenek gátot.

De kezdjük elülről.

Büszkén dübörgött be július 3-án az esti vonat, mely gyarló porhüvelyünket az osztrák határszél felé volt szállítandó. Két kocsi állt rendelkezésünkre, a melyekbe kísérve az itthonmaradtak sűrű könnyhullatásaitól, kényelmesen elhelyezkedtünk. A kassai főgimnázium bokros-érdemű direktora néhány üveg jófajta fehérvári vinkót állított ki közprédául, a mi hamarosan oly vidámságot rögtönzött közöttünk, hogy jókedvünk viharja tulharsogta a gőzkocsi zakatolását. Szinte elfelejtettünk aludni s csak a hajnal csendje hallotta egyik-másik ellágyult magyar nyugtalan szuszogását ami testvérek közt hortyogásnak is beillett.

A napsugár már a steyeri hegyek csucsait is megmászta, mikor szempilláinkat föltámogattuk.

— Fölkelni urak! nagyszerű a vidék — kiáltotta valamelyik jókedvű magyar.

Keserves ásitás volt rá a felelet. Kít érdekel a vidék színe és illata, mikor az álom ólom-szárnyakkal nehezkeedik a szempillákra, mikor a szomszédja oldalrugásai, meg a kényelmetlen fekvés miatt nyilallik az oldala. Kormos arccal, kémenyseprőhöz illő kacsókkal az állomásokon rész-

letekben megmosdottunk s csakhamar a vidék élvezésébe merültünk.

Ha százszor látta valaki a karinthiai bércek festői változatosságát, százegyedszer újra gyönyörűséget talál bennük. Az üde zöld szín, a mely fenyvesek és virágillattól terhes rétek alakjában betakarja a rideg köveket, most is mintha a lelkem előtt állana, mögöttük mogorva sziklaóriások merednek az ég felé; élet nincs rajtuk, letépi a vihar, legfeljebb a hó villog elő szakadékaikból. A vonat minden erejét megfeszítve küzdi föl magát az emelkedő uton, erősen pöfög, szinte látszik rajta, hogy nehezére esik a nagy munka. Egy-egy kis állomásnál nagyokat sikolt, amelyet százszorosan ver vissza a bércek sziklafala, míg valamelyik csermely vagy vizeses csobogó vizébe ful. A terjedelmes tiroli faházak kényelmesen pihennek a hegyek oldalában. Nagy kalapu tiroli asszonyok vigan petrencézik a szénát, a dús mezőben legelésző tehenek kolomp-szava hallik be hozzánk, a kik elfeledve a mulatot, nem gondolva a jövővel, a jelen szépségét élvezzük. Már 1500 mtr. magasságban járunk, midőn elérjük a bájos Toblachot, a hegyek legmagasabb pontját, mely mögött mogorván áll őrt a több mint 3000 méter magas Kristályhegy, a Monte-Cristallo.

De im! hova száguld velem az emlékezet gyors taligája! Ring a lelkem a látott tájnak pompáján. A vidék szépségét akarom gyenge erővel pingálgatni, pedig jól tudom, hogy egy szép vidék lepingálása hasonlít ahhoz, a mikor valaki egy nagy ebéd kellemeit kívánja egy éhes emberrel elméletileg megismertetni. A szép táj is úgy és akkor szép csak, ha a magunk szemével látjuk, a leírás csak csempe tükör, mely hiven sohasem képes a valót visszavarázsolni. De meg — hogy egészen hű legyek az igazsághoz — magunk is kezdtük érezni, hogy nem csak szép vidékből él az ember s a vidék gyönyörűségei között sűrűn pislogtunk utidirektorunk felé,

mikor mondja már a boldogító igent, mely a Puszterthal után a leveses-tál felé vezénnyel ben-nünket. Franzensfestben, az osztrákok nagy erő-dítvényének árnyékában ezt is elértük.

Innen délnek indultunk Olaszország felé. A táj változatos. Egyrésről hatalmas sziklák me-rednek az ég felé, a másikon termékeny szőlő-kertek lugasokat képeznek. Itt egy folyó zuhog tova, keresve az utat, mely a tenger felé irá-nyítja, ott kecskenyáj legelészlik. Vonatunk lejtőn robog lefelé. Délután 4 óra tájban egy kis vici-nálisra ülünk, hogy pihenő helyünkre, Rivába jussunk a Garda-tó partjára. Külföldön járó em-ber ritkán talál változatosabb vidéket, vadregé-nyesebb, jobban mondva vadabb helyet, mint a melyen vonatunk kanyarog. Mintha óriások do-bálták volna a hatalmas sziklákat egymás hátára, oly regényes összevisszaságban torlódnak össze s mintha megakarnák bámulni, egymás hátán keresztül néznek pőfögő vonatunkra, a mely apró sikátorokon kanyarog lefelé.

— Arco! kiáltja valaki.

Minden szem odatekint, midőn a sziklák ölén, egy kis város villatömege tűnik szemünk elé. Az osztrákok és magyarok kedves téli tartózkodási helye ez, a hol a tüdőbetegek sohasem érzik a tél szigorúságát, a hol január havában is a sza-bad ég alatt ihatja meg az ember a fekete kávé-ját. Citrom- és narancs-erdők diszlenek, kedves illatukkal betöltve a pompás helyet. A hegyek őrt állanak mögötte s mint egy óriási spanyolfal védik a rohanó szellők és viharok hideg áradata ellen. A bércek ormán dűledező régi várak el-mélkednek a mult dicsősége felett, a mikor fegyverzörgető hadaknak nyujtottak biztos men-helyet s daliákat, nem pedig köhécselő, száraz-mellű modern embert fogadtak árnyékukba.

Arco közvetlen közelében, szinte összeépítve vele fekszik Riva, a melyet a hosszú utazástól elgyötörve ugyancsak örömmel fogadtunk.

Szállodánk, a Hotel du Lac, éppen a bájós

tó partjára tekint. Hatalmas kertjén keresztülmenve a tó tiszta tükre ajánlja magát, hogy habjaiba merüljünk. Ki kérethetné magát az ily szíveség ellenében? Félóra mulva már ott lubickoltunk s elfelejtettük a 24 órai vonatszakatolást s örültünk a jelennek. Csakhamar kitapasztaltuk, hogy a közeli sziklafalak mily pompás visszhanggal gyönyörködtetnek. S ha a taliánok nem mondták, visszhangoztattuk a hegyekkel szép magyar hazánk éltetését.

A Garda-tó kétszer részesült abban a kiváló és ritka szerencsében, hogy hullámai közt üdvözölhetett bennünket. A délelőtti folyamán sétát tettünk a tó partján, illetőleg a parton emelkedő meredek sziklafalba vágott serpentin-uton. A nap tőle telhető kíváncsisággal bámulta lépéseinket, a mi kellemes lehetett ránézve, de hogy mi szívesen megengedtük volna, ha a felhők kárpítja mögül bámul ránk, az természetes. Kárpótolta azonban érte a gyönyörű panoráma, a meredek sziklák, melyekre a marakodó emberiség várakat rakott, Riva és Arco festői képe s maga a szépséges Garda-tó az ő csodálatosan kék vizével, rajta a sürgő-forgó hajócskákkal. A kinek alkalmá van, ne mulassza el megnézni ezt a pompás, valóban feledhetlen vidéket. 13 óra tájban (mert Rivában már nem kétszer tizenkettőt, hanem egyszer huszonnégyet mutat az óra) a legközelebbi vizszontlátásig bucsut intve Rivának, hajóra ültünk, hogy a kedves tavat elejétől végighajózáva a lombard síkságra érjünk.

Az utazás szépségeinek jellemzésére csak egyet akarok mondani, azt, hogy szívemet sajnálkozás töltötte el. Sajnáltam azokat, a kik velem együtt nem gyönyörködhettek a tópart szépségében. Egy osztrák erőd, mint végállomás mellett elmenve, hajónk rangosat füttyentett az osztrákoknak, jelentvén, hogy a taliánok területére jutottunk s majdnem öt hétre bucsut mondhatunk az osztrákok földjének. A parton lépten-nyomon apró várak, városok terülnek el, úgy építve oda a hegy ol-

dalába, mint a fecskefészek a tornácon. Egyik-másik a legmagasabb sziklatömböt választotta ki, hogy ha egyebet nem, a kicsi templomát odaépítse közel az Uristenhez.

Egy kedves kis városkát mutattak ott nekünk, Malcesinát, a melynek az a nevezetessége, hogy a hagyomány szerint Göthét, a németek nagy poétáját ott letartóztatták és dutyiba rakták. Szent félelemmel emlegetik ezt a kis epizódot s a turisták jelentős gondolatokba mélyedve elmélkednek, miként csücsülgethetett a nagy tollrágó a pricscsen. Pedig ez csak a nagyság átka. Hogy Göthe nem dicsérni való cselekedetért került a hűssre, az több, mint valószínű. Ha magunkfajta szegény filiszter lett volna, csak a kóbor szellő vitte volna tovább a sóhajtását s legfeljebb a porkoláb dörmögött volna, hogy miért nem becsülte meg jobban magát. Így azonban a késő századok gyermekei törik rajta a fejüket, hogy milyenek is a nagy emberek pongyolában, hogy azok is tehetnek rossz fát a tűzre. Csakhogy míg náluk érdekes epizódnak tudják be, bennünket meg legjobb esetben kikacagnának érte.

Kelet felé tekintve, egy meglepő kép tárul elénk. Elérkeztünk a limonade, illetőleg a citromligetek hazájába. Magas, szabályos kőoszlopsorok közé szorítják a citromfákat, hogy télen az oszlopok tetejét betakarva, megóvják a zimankós, havas időjárástól féltett kenyéradójukat. Ez a kép aztán állandóan ismétlődik a tó partján, csak folyton változatosabb, élénkebb lesz. A hegyek lassankint leszállnak a lóhátról s alacsonyabbról tekintgetnek felénk, a citromligeteket dús szőlőkertek, olajerdők tarkítják, köztük nyulik a magasba a gyász szymbolumaként egy-egy karcu ciprusfa sötétlő lombjaival. Aztán lassan egészen ellaposodik a vidék. A tó vizéből egy gyönyörű sziget emelkedik ki, a Santo Biagio. A vegetációja olyan, mint Siciliáé, a képe pedig méltó arra, hogy a piktorok megörökítsék s mint Miramarét ezer és ezerféle változatban lássuk a szép képre vágyódók házainak falán.

A délután megöregedett mire Dezenzanóba jutottunk, a hol partra szállva egy félórai kocsi-zás után Milano felé vonatra szállottunk. Hogy társaságunk nem icli ficli társaság, hanem komoly és számbaveendő kompánia volt, eléggé mutatja az is, hogy a gyorsvonat egy negyedóraig vára-kozott, míg a talián gebék odazötyögtettek ben-nünket. A vonatról aztán mint távoli ismerősö-ket üdvözöltük a kéklő távolba vesző hegylán-colatokat. Buján termékeny föld terült el körülöt-tünk, aranykalással ringó buzaföldek, zöldelő rétek mindenütt szederfákkal beültetve. A virágozó selyemtenyésztés hazája ez.

Milano.

Este volt mire az olaszok egyik legszebb s talán legmodernebb és legrendezettebb városába értünk.

Ugy üdvözöltek bennünket, mint a szeren-csefiakat.

— Miért?

— Mert két nappal előbb — mondotta va-laki — oly irtózatos volt még a hőség, hogy az összes külső mukákat be kellett szüntetni.

Legmagasabb elirmerésünket nyilvánítottunk az időjárás ezen páratlan előzékenysége fölött, a mely hatalmas záport zuditott le és pedig nem a nyakunkba, hanem néhány órával megérkezé-sünk előtt Milanó eső után epedő házaira. Kellemes is volt az ott tartózkodás ideje mód nélkül. Vacsora után kísértáltunk a városba s gyönyörködtünk a fel-alá hullámozó vasárnapi publikum festői képén. Az olaszoknál és általában a délvidékieknél az éjjeli élet az igazi. Nappal visszavonulnak oduik-ba a rekkenő forróság elől, de este az övéké a világ. Toilettjeiket akkor mutatják be a hölgyek, akkor traccsolnak a férfiak, akkor hallgatják a mindenünnen előcsendülő muzsikát és fogyasztják a limonádét megszámlálhatatlan poharakkal. Utunk természetesen a világhírű dóm felé vezetett. Ott,

illetőleg a Viktor Emmanueltól nevezett Galleriánál legelénkebb a taliánok világa.

A milánói dómot, mint régi, kedves ismerősömet üdvözöltem s mint tavaly, most is fél napot szenteltem neki, hogy azt a tövétől-csucsáig fehérmárvány csodát lelkem egész szeretetével csodáljam.

Láttam már a Szt. Péter templomot, Szt. Pál bazilikáját, a velencei Szt. Márk templomot, Sevilla katedrálisát s még egy csomó világhírű nagy templomot, de elmélkedéseim között mindig megakadok, hogy ne a milánói dómnak adjam-e az elsőséget? 365 tornyának művészi összhangban való elrendezése, az a csodálatos finomság, mely minden részletében nyilvánul, hatalmas gótives ablakai mindig nagyobb és őszintébb csodálatra ragadnak.

Épen belső restauráció alatt állott, de a talián ajtók sohasem olyanok, hogy illendő borzavallóért meg ne nyílnának. Hogy vezetőnk rútul becsapott bennünket s háromszor akkora díjat szedett tőlünk, mint a mennyi dukál — azon egy percig se kételkedtünk, de ha valaki járt már Olaszországban, az jól tudja, hogy a huncutságban, meg az idegenek pumpolásában minden talián egyetért. Negyedik olaszországi utam után én ebbe úgy begyakoroltam már magamat, mint a kis gyerek belegyakorolja magát a sirásba. Utas, ha látni akarsz valamit: fizess.

Tavaly egy nagy dologhoz nem jutottam el: nem láttam Leonardo da Vinci világhírű festményét: az *Utolsó vacsorát*. Ugy olvastam egyik másik magyar ujságban, hogy már csak halvány körvonalai láthatók. — Nem áll! Eredeti bájától megfosztotta az idők romboló ereje, de élvezni lehet minden szépségét. Egy régi kolostor ebédlőjében áll, a melyet az olasz kormány lefoglalt magának s most fejenként egy lira borra valóért mutogat. Azt a jelenetet ábrázolja, midőn Krisztus az utolsó vacsora alkalmával tanítványaihoz fordul s azt mondja nekik:

„Egyik közületek elárul engemet.“

Azt a mozgalmat, mely e pillanatban a tanítványok lelkét átjárja, a remegő félelem, a kérdések, a tiltakozások, melyeket mindegyik apostol arca visszatükröz: örökre a legnagyobb művészi, szinte utolérhetlen alkotások közé sorolják e pompás képet. A kép megrongálódását a durva francia katonáknak tudják be, a kik hagyományos francia műveltség ellenére raktárnak használták a legnagyobb művészi alkotások egyikének színhelyét.

Megnéztük az ősrégi szt. Ambrus és Ágoston templomokat, melyek a kereszténység első századaiban épültek s szintén egyik legérdekesebb látványosságát képezik Milanónak, valamint Rafael világhírű képe: a Mária eljegyzése, mely a milánói képtár féltékenyen őrzött kincse.

Megnéztem újra a temetőt is csodás szépségű siremlékeivel s láttam olyat, a mihez tavaly nem juthattam: valóságos halottégetést. Egy öreg urat és egy fiatal leányt hamvasztottak el. Borra valóért kinyitották a kemence kicsiny ajtaját, a hol a pörkölést szemlélhettük. Legkevesbbé sem merném épületes látványnak nevezni. A felcsapó lángok a mint a halott szájából, szeméből, bordái közül kilobogtak, a pörnye, mely az égő hulláról szemünkbe vágott: megriasztották lelkemet az ilyen kegyetlenségektől. A rokonok ijedt arca, kik ott üldögélve várakoztak a pillanatra, midőn szerettük teteme megemésztődik a lángokban, bizony-bizony nem épületes látvány. A hamvak elraktározása, iskátulyába rakása pedig még inkább sértette valamennyiünk jóízűségét. Azt hiszem, nagy utat kell még megtennünk addig, míg a modern műveltség ezen alkotásával valaha megbarátkozhatunk.

Genova.

Milano után hirtelen délfelé kanyarodik a vonat, a Pó sík völgye után hegyekre kapaszkodik, hogy aztán meredek lejtőn roboghasson le-

felé Genovába (mi magyarok Genuának hívjuk), az olaszok egyik legélénkebb és talán legcsinosabb városába. Reggel indultunk. Csakhamar dobogott fejünk felett a vasut szolgálja s meggyújtotta a lámpákat, a mi annyit jelent, hogy egy sereg alagutat kell keresztülszelnünk. A vidék több a vadregényesnél: vad. Roppant sziklák vetnek árnyat robogó vonatunkra s bámulva látjuk a középkori ember vakmerőségét, a ki a felhőt verdeső sziklacsucsokat választotta ki arra, hogy ráépítse az ő megostromolhatlan várkastélyát. A hegyszakadékok oldalán apró városkák, falvak kapaszkodnak, körülárnyékolva a szépséges vadgesztenye erdőiktől. Alagútból alagutba rohanva, hirtelen kinyílik a láthatár s előbb tenger, majd Genova háztömege villog felénk a nyári verőfényben.

Mindjárt az állomás mellett Kolumbus Kristóf fehér márvány szobrára esik tekintetünk. Nem terjedelmével, hanem a nagy fölfedező kitűnően sikerült szobrával és megkapó mellékalakjainak igazi művészi kivitelével, szinte törölhetlen emléket nyom lelkünkbe.

Közel lenni a tengerhez s a tengeri fürdő kellemetességeiben gyönyörködni, azt hiszem egészen természetes.

— Tengerre magyar, el a tengerre! — rikantotta el magát valaki — a szó szíven talált bennünket s mi ledobva utipodgyászainkat, csatakiáltások közt elfoglaltunk a taliánok orra elől egy villamost s dobogó szívvel siettünk a tenger felé.

Nem tudom, honnan nőtt a szívembe, nem tudom, mi vonz feléje, de lelkem egész rajongásával szeretem a tengert. Sík földön születtem, rónán nevelkedtem, a hol az operenciás tengert csak dajkamesékből ismertem; harminc éves koromban láttam először tengert s mégis megittasul a lelkem, csordultig van gyönyörűséggel, ha azt a végtelen, hatalmas, rettenhetetlen és mégis szelíd, szeretetreméltó nagy vizet megpillantom.

Heine „Meergruss“-ja dobogott a szivemben :

Thalatta ! Thalatta !

Sei mir gegrüsst, du ewiges Meer !

Sei mir gegrüsst zehntausendmal

Aus jauchzendem Herzen,

Wie einst dich begrüßten

Zehntausend Griechenherzen,

Unglückbekämpfende, heimatverlangende

Weltberühmte Griechenherzen !

Sokáig némán csodáltam a fenséges hullámokat, élveztem a friss, sós levegőt, mely az arcomba csapott. El tudtam volna bámulni órákhosszat, de a társaság rohamlépésben a kabinok felé sietett s én sem akartam a fürdés gyönyörűségét a szemlélődéssel felcserélni.

És beláttam csakhamar, hogy a poézis és próza meglehetősen messzeállanak egymástól. Először is a tenger ökölnyi kavicsokkal szórta tele a tengerpartját. Az igaz, hogy meggömbölyítette valamennyit simára, de az mindegy, mert a kő csak kő és cudarul kemény. Az ilyenek meztelán járni nem szoktunk Magyarországon. Így történt aztán, hogy miután lábaink gyengék voltak a munkára, négykézláb és egyébként csuszunk lefelé a tengerbe. Másodszor pedig a fönn dicsegt tenger oly goromba volt, mint a leggorombább pokróc. Ugy vagdalt bennünket a parthoz, mint a szilvágombócot. Két évvel ezelőtt fürödtem Velencében a Lidón, az idén vagy tíz tengeri fürdőben, de olyan neveletlen tengert, mint a genovai, nem láttam még az operenciákon sem. Mint minden tengeri fürdőben, itt is néhány hatalmas kötél volt kifeszítve a fürdőzők segítségére. Mikor aztán láttuk, hogy tajtékzó dühhel rohan felénk a hullám, minden erőnkkel belekapaszkodtunk s nem egyszer történt, hogy két karunk ereje nem volt elég hatalmas arra, hogy megküzdjön a zugó áradattal. Megragadott bennünket, eltépett a kötélről s úgy odamázolt a kövecsek közé, hogy elég volt föltápaszkodnunk. Akárhány véresre zuzta a térdeit,

könyökét. Sőt egy igen kedves hölgy-utitársunk, a ki a nők fürdőjében gyanútlanul, egyedül merészkedett szembeszállani a grobiannal, majdnem áldozatul esett. Egy hullám leteperzte, a többi pedig oly gyors egymásutánban követte egymást hogy nem birt lélekzethez jutni. Segítségéről természetesen szó sem lehetett. Ki birna megküzdenni az erő akkora hatalmával? Végtere is a tenger maga segített, midőn egy alkalmas hullám ölen a partra szállította.

S ennek a páratlan gorombaságnak ellenére is szép volt, felséges volt, feledhetlen volt a genovai tengeri fürdő. Mert ne méltóztassék hinni, hogy a kellemetlenségeket, a példátlan erőszakosságot tragikusan fogtuk fel. Sőt ellenkezőleg. A ki nem akarja, hogy a tenger gorombáskodjék vele, az maradjon a parton és írjon vagy szavaljon hozzá verset, de a ki fürdésre vállalkozik, legyen elkészülve rá, hogy egy igen nagy urral van dolga, a ki tud kellemes lenni, de meg is tudja hintázni ugy, hogy a bölcsőringatás valódi kis miska hozzá. Őszintén szólva a mi nagyrészt magamfajta legényekből álló társaságunk felséges élvezetet talált a tenger goromba játékában.

A kisebb hullámoknál ugy éreztük, mintha bölcsőben ringattak volna, mikor pedig láttuk, hogy valamelyik magasra tartott homlokkal, tajtékzó dűhvel rohan felénk.

— Gyün ám! kapaszkodj magyar! Még egy — kiabáltunk.

Belekapaszkodtunk a kötélbe s minden erőnkkel tartottuk magunkat addig, a míg erőnk engedte s hallgattuk, mint zúg a fejünk felett a rohanó hatalmas áradat. Ha pedig elszakított bennünket a kötélről s egymás mellé hentergetett a partra, kacagtunk. S vajjon kell-e kacagtatóbb, pompásabb multság, mikor az ember a parton 100, 105 kilogrammos utitársait békamódra kiterítve látja, a mint nagyokat nyögnek, meghatva szuszognak és keserves arccal tekintenek visszafelé: Gyün-e még egy? — mert ez nagyon goromba volt.

Természetes, hogy a hullámokkal való ezen bizarr küzdelmet csak néhány percig bírja az ember. Kifárad, hogy szinte a tüdeje is alig bírja szusszal. S ha elég volt már a hentergetésből, kifeküdtünk a partra, a homokra és sütkéreztünk a déli verőfényben. Mikor aztán újra erőhöz jutottunk, újra kezdtük a mulatságot. Egy idő múlva azonban kitalálja az ember a módját, mint kell a szembe jövő hullám hátára felvetni magát s 15—20 méternyi széles hullámágyban magát ringattatni. A többi tengeri fürdőben már valóságos művészetté fejlesztettük ebbéli gyakorlatunkat s elmondhattuk, hogy a világ valamennyi fürdője közt a tengeri fürdő kellemetességei állanak első helyen. A tengeri fürdő után édes vízfürdőt vesz az ember, hogy a tengervíz kellemetlen sóízét lemossa magáról.

Jó ideig néztük még hánykolódó barátunkat, aztán ebédhez siettünk, hogy a taliánok makaróniját, tengeri rákját, vajban sült uborkáját és ehhez hasonló izes és izetlen falatjait gyomrunkba gyömszöljük.

Bizony-bizony nem egy magyarnak pityergőre állott a szája a gyomor illeten kinzásánál és fájo szívvel gondolt vissza a hűtlenül elhagyott túrós csuszára és füstölt kalbászra.

Délután kocsiba ültünk és bejártuk a várost. Az alsó város, a régi rész, a tengerpart körül terül el. Nyolc-tízemeletes házai festői összevisszágban váltakoznak. A szűk, két-három lépés széles utcákat fel, egész a házak csucsáig ruhaszártó kötelek szelik át, melyeken a gyerekbölcsők legszükségesebb ruházataitól a finom selyem zsebkendőkig a háztartásban előforduló mindenféle ruhadarab képviselve van nem művészi összevisszágban. Ha ezt a sok, örökké lebegő ruhakiállítást látjuk, mely akárhányszor imponáló külsejű paloták erkélyein is parádéz, azt hinnénk, hogy az olaszok valami tulságosan rajongnak a tisztaságért. Pedig alig van hely, a hol az orrfintorgatás változataira annyi alkalom adatnék, mint az olasz

városokban. Különösen a szűkebb utcákban — azt hiszem, sohasem söpörnek. A cipész, a szabó, a kovács, gombkötő stb. mind az utcán, vagy legalább is az utcaajtóban dolgozik és dalol, vagy pöröl. A hátramaradt hulladékok összekeverednek az emeletről ledobált káposztalevelekkel, sárgarépa és petrezselyem-fölösleggel. A söprést — valószínű, hogy mindig a legközelebbi záporra bizzák. Az ilyen helyen végigmenni valóságos merénylet a művelt orr és gyomor ellen. Az ember bámul, miként lehet ilyen piszokban élni és lélegzeni. A taliánok pedig kiröhögtek bennünket, mikor idegenre valló uniformisunkat látták. Nekik az mulatságos és nevetségesnek tartják, ha valaki finomabb után érdeklődik. Szóval: *ge gustis ne dispis.*

De hagyjuk a taliánok szennyes utcáit s menjünk fölfelé az új világba. Ha odalenn szagosnak éreztük a világot, itt fönn az illat bájol el. Egy új világ ez, a hol a jó mód a józlással párosul. Minden házat egy-egy kert vesz körül, melyben a buja déli növényzet pompázik. Az utak mindenütt fákkal szegélyezve hűvös árnyékukkal invitálnak. A körutak kiugrókban végződnek, a melyek a legfelségesebb kilátást nyújtják a hajóktól ellepített tengeröblre.

Campo Santo.

Kocsizásunk célja tulajdonképen Genova nevezetességének, híres temetőjének megcsodálása volt. Festői hegyoldalban haladunk. Balról villák emelkednek — köztük különösen kiválik Mackenzic-nek a boldogult Frigyes német császár gégeorvosának fantasztikusan szép villája, majd egy óriási vízvezeték méretei lepnek meg, melyet még a rómaiak emeltek. Jobbról egy kiszáradt hatalmas folyó-meder, mögötte pedig a liguriai hegyek festői koszoruja — s a mi méginkább meglepett — minden hegycsúcson egy-egy sziklavár, melyek Genovát az ellenség betörései ellen védelmezték.

A Campo Santo völgyben fekszik. Tulaj-

donképen egy hatalmas négyszögletű árka-dos folyó, melyen jobbról-balról művészinél művészből síremlékek pompáznak. Csaknem valamennyi fehér márványból készült s csak itt-ott elvétve talál az ember egy bronz, vagy fekete márvány alakot. A gyásznak és keresztényi reménynek, a feltámadás boldogító tudatának, a viszontlátás örömteljes jeleneteinek száz és százféle változatát látja itt az ember finom, művészi kivitelben.

Itt egy remete alakja mélyed el imádságába, a mint megholtak lelke üdvéért az Istennek könyörög, ott apró gyermekek állják körül édesanyjuk halálos ágyát, a harmadikon a halál csontváza vigyorog kivivott győzedelme fellett, tovább a hitves közeledik remegve a halálos ágyhoz s remélve-félve emeli fel a halotti leplet, hogy élőt talál-e vagy halotttest pihen előtte? Amott egy lebegő angyal hajócskát húz a víz hullámain, benne egy kis gyermekvankos, de hiányzik az, a ki ártatlan fejét ráhajtani szokta. Legtöbb szobor a feltámadás boldogító tudatát ábrázolja, vagy a sirt látogató családot állítja elének.

Szép, nagyon szép mindez. Őszintén ajánlom mindenkinek, hogy semmiesetre se mulassza el a Campo Santo megtekintését, ha Genovában jár — de engem mégis visszásan érintett. Az a fény, a művészi pompa, mely a halottak birodalmát uralja, tulajdonképen jórészt az élőknek szól. Majdnem mindegyiken ott állanak a halott mellett az élők, a mint látogatni jönnek kedves halottjukat, a mint bánatba merülten a halálos ágy körül állanak. S mindez jól sikerült, majdnem életnagyságu szoborképekben. A hölgyek természetesen a legújabb divat szerint öltözve, pompás Stuart Maria ujjakkal, remek hajfrizurával az ujjakon pompás gyűrűknek márvány-hasonmásával. Tíz perc múlva már nem érzi az ember szívében azt az ünnepélyes, komoly hangulatot, mely a halottak országához dukál, hanem úgy veszi észre, mintha az élők hiúságának ki-

rakodó vásárát szemlélné. Nem akarom mindezt teljes általánosságban érteni, hiszen mindenütt vannak tiszteletreméltó kivételek, de hogy képét adjam annak, hogy mekkora szerepet játszik a genovai temető siremlékein az élők hiúsága, egy példát említek. Az egyik sarkon, meglehetősen feltűnő helyen egy öreg kofaasszony szobra áll, a ki az ő fodros ruhájában, a piacon viselni szokott fejkötőjében örököttette meg magát. Vastag, kövér ujjai közt ott tartja a peracet, a melynek árusításával foglalkozott. Vezetőnk elmondta, hogy egy öreg perecáruló kofának a szobra, a kinek egyetlen ambícióját az képezte, hogy szobra valamikor a híresek, az előkelők közé kerüljön. Ezért dolgozott egész életén keresztül, ezért kuporgatta egymás tetejére a centimosokat és lirákat, ezért vonta meg talán szájától is az izesebb falatot, hogy egy ügyes művésszel megörökíttesse magát, hogy gyönyörködhessen a maga képmásában és örvendjen annak a tudatnak, hogy a genovai temető idegen és nem idegen látogatói a világ minden részébe elviszik a hírét annak, hogy volt Genovában egy öreg peracet áruló kofaasszony, a ki 15 ezer lirát fizetett azért, hogy szobrával parádézhasson.

Vegyes érzelmekkel hagytuk el a kegyelet tanyáját s újra végigmenve a hegyoldal világhírű villa seregén, az alsó város legszebb utcájába igyekeztünk. Mazzini és Viktor Emanuel szobrait látja itt az ember egy hatalmas vizesés gyönyörű keretében. Megnéztük a San Lorenzo és Ambrozio pazarfényű templomait, aztán belevegyültünk az est kelleméit felhasználó sétáló publikum vásári forgatagába.

Riviera.

Mikor ezt a nevet hallja az ember, valami tündéri szépet gondol, olyat, a minek mását csak a mesekönyvek világában találjuk.

Ugy is van. Az az, hogy még sem egészen.

Riviera tulajdonképpen tengerpartot jelent, de különösen a Földközi tengerpartnak Genovától Nizzaig terjedő részét szoktuk e néven érteni. Pedig Genovától kiindulva, korántsem nyújt a partvidék oly tündéri képet, a melyet a felcsigázott képzelet követelne. Jobbról hirtelen emelkedő sziklák terülnek el, sok helyen kopár, szakadékos oldalaik pár percre tudják csak lekötni figyelmünket. Falvak, villák, apró talián putrik változtatják egymást, a növényzetet pedig leggazdagabban az olajerdők képezik, melyek innen egész Spanyolországon keresztül állandó kísérői lesznek utazásunknak. Hasonló barátságot kötünk a kaktusokkal és agavékkal, a melyek három héten keresztül szintén mindenütt szemünkbe ötlenek. Csakhogy itt meglehetősen alárendelt szerepük van, a mennyiben a vasutnak szolgálnak sövényül. S meg kell hagyni, jól teljesítik kötelességüket. Nincs az a vadállat, a melynek kedve volna azon az élő tövis-tömegben próbálgatni a bőre vastagságát.

A vasut mellett balról a tenger, a bájos, az örökszép tenger mormol, hányja-veti fehér-fürtű hullámaival. Így tart az út, majdnem öt óra hosszat egészen Nizzaig. Mellettünk marad el San Remó, a tüdőbajosok bucsujárárhelye, majd Mentone, Cap San Martin, Monte Carlo, Monaco, egyik bájosabb a másiknál, a déli vegetációnak valóságos kiállítása, az olajfák, babér-, narancs- és citromfák, pálmák, valamint a legváltozatosabb színpompában diszló virágok kedves otthona.

Mennél inkább közeledünk a francia határhoz, annál dúsabb a növényzet, annál inkább hasonlít virágos kerthez. A hegyek tágasabb völgyeket nyitnak s büszke öntudattal állanak őrt a legszebb virágszőnyeg mellett, a miben a szem gyönyörködhetik. Ventigliánál francia területre lépünk. Természetesen vámvizsgálat van. Megkérdezik van-e szivar a podgyászsunkban? Mi nyugodt lelkiismerettel feleljük, hogy egy fia-cigaretta sincs benne, hiszen jófajta magyar cigarettáinkat és szivarjainkat rég zsebjeinkbe osztottuk már

szét. Óráinkat igazítani kell. Az olasz óra a közép-európai időszámítás szerint 13-at — a mienk szerint egyet — mutat, de a francia órát néhány méterrel odébb már a nyugat európai idő szerint dirigálják, ott még csak 12 az idő. Gyomrunk a déli idő láttára felhőzni kezd, de szívtelen direktorunk csak egy 12-öt akar ismerni.

Lassan elhelyezkedünk a francia vonatban s újra meggyőződünk, hogy a magyar vonatok kényelmelme lepipálja a franciákét ép úgy, mint az olaszokét és németekét, hogy a spanyolokéről egyáltalán szó se essék. Meleg kék posztójuk pokoli gyönyörűsége gerjeszt a komisz melegben. Folyosós kocsikról természetesen szó sem lehet. Eszünkbe jutnak itthoni bűneink. Hányszor gyalázzuk a mi naiv kis vicinálisainkat a mult század közepéről vett kocsijaikkal s most meggyőződünk, hogy a művelt franciák vonatai is csak vicinális civilizációval dicsekedhetnek.

Dünnögünk, morgolódunk, válogatott bókokkal köszöntjük a franciákat, aztán belenyugszunk, hiszen jobbról-balról valóságos virágerdő köszönt. Talán soha annyi rózsát nem láttam, mint a francia határ közvetlen közelében. Az igaz, hogy nem annyira a szemek és orrok gyönyörködtetésére szánták, hanem rózsaoლajat gyártanak belőlük.

A tengeri üde szellő elverte a mozdony füstjét s beáramlott ablakainkon s mi gyönyörködve a táj szépségeiben mintha új életet éreztünk volna ereinkben csörgedezni. Csupa hangulat volt az egész társaság s lsten tudja hogyan hogyan se, de egyszerre dudolgatni kezdtünk. A kedv s a hang magasabb hullámokba csapott s rövid idő múlva csakúgy harsogott a vonat búbanatos, tüzes magyar nótáinktól. A taliánok bámulva néztek ablakainkra s csodálkozó tekintetükkel kérdezték, hogy micsoda nemzet gyermekei lehetnek azok, a kiknek zokog a nótájuk s mégis annyi tűz, annyi erő és báj van bennük, hogy akár a beteg is meggyógyul tőle.

Nice.

Elhaladunk Monte-Carlo, majd Monaco mellett, jön egy Villa Franca (aztán még nem tudom hány) s beérünk Nice-be, magyarul Nizába. Elegáns, kényelmes szállónkban, a Hotel des Etranger-ben elhelyezkedünk, étkezünk s pár óra múlva már a tengerben lubickolunk.

Természetes, hogy a nicei fürdőt távolról sem lehet a genovaihoz hasonlítani. Kedves volt, szelid volt, majdnem olyan szelid, mint a Balaton háborgásakor.

Nice tulajdonképen a fejedelmek, császárok, királyok és köztársasági elnökök találkozási helye. Ide jönnek az igen nagy urak, a kik télen át tavaszi levegőt akarnak színi s a kiknek annyi a pénzük, hogy szerény otthonukban nincs rá alkalom, hogy kedvük szerint elverhessék. Ki ne hallott volna a nizzai korzóról, a hirneves virágcsatákról, a melyek tavaszféllal ott lejátszódnak. Maga a város jóformán csak nagy uraknak készült. Tele villákkal, gyönyörű hotelekkel, a hol a kényelemszerető ember megkap mindent, a mire szeme, szája vágyik. A tenger vizére színházat építettek, a parton széles, pálmafákkal szegélyezett korzót építettek. Hogy mi, szegény emberek belecsoptünk e gyönyörűségei környezetbe, nem hirtelen való meggazdagodásunknak, hanem Faludi direktornak tudandó be, a ki odacsábitott. Egyébiránt szolgáljon mentségünkre hogy Nice-ben most holt szezon van. A hotelek nagy részét bezárták, az utak csak esténként elevenülnek meg a bennszülöttektől.

Azt mondtam az imént, hogy nagyon szép a Riviera, de minden szépségében igazán csak fölülről lehet gyönyörködni.

Másnap különösen társaságunk hölgytagjainak szíve csak Kornisért, franciául Corniche-ért dobogott.

Kibéreltünk egy nagy társaskocsit négy lóval 140 frankért, beleültünk vagy tizen s elindultunk a világ egyik legfelségesebb tájára. Csen-

gős lovaink vidáman ficáncoltak, szopott képű, bajusztalan kocsisunk pattogtatta hosszú ostorát, a mint az emelkedő uton fölfelé robogtunk. Ugy mondják, hogy még a rómaiak építették azt a kanyargó szép utat a hegy oldalába. Jó darabig virágos kertek közepébe épített villák között hajtattunk, aztán mindinkább elmaradoznak tőlünk, hiszen majdnem a havasok magasságáig érünk. De annál bájosabb a tengerpart panorámája, a mely szemeink előtt elterül. Tengeri öblök, földnyelvek, rajta festői, apró városkák, melyeknek házai csak épen, hogy kivillognak a rájuk boruló pálmák, fügefák s a délvidék buja tenyészetének zöldjéből. Alattunk a hegyoldal tündéri képe, apró napsütötte házaival, kertjeivel, lábainál pedig a mósolygó, háborgó tenger, mindez oly szép, a melynek ecsetelésére nagyon, de nagyon gyenge az emberi toll. Behunytam a szememet, hogy a látottak képét maradandóan belevéssem a lelkembe. Aztán újra gyönyörködtem és örvendtem, hogy nem csalóka álom a mit láttam.

Hogy a touristák folyton ögyelegnek ezen bájos uton, azt hiszem, természetesnek fogja találni mindenki. Ujabban az automobilek is sűrűn járnak s a minapi Páris—madridi automobil-verseny résztvevői itt rohantak át s egyik-másik életével fizetett vakmerőségeért.

Sch. barátunk újra és újra állította, hogy ő újra született s mióta először füröszötték, soha olyan jól nem érezte még magát. Elhittük neki, hogyne hittük volna, mikor a mi szívünk is csordultig volt boldogsággal.

S aztán a levegő, a tenger felől s a sziklákon megkapaszkodó virágok kelyhéből felénk áradó levegő! Ó mindez feledhetlenül kapcsolódik a mi cornichei kirándulásunkhoz. De újra és újra állítom, hogy a ki a Rivierát igazán megismerni akarja, a Cornicheon keresztül kocsikázni el ne mulassza.

A Rivierán Mentoneig mentünk, egy kedves kis tengerparti városig, a mely azonban minden szépsége mellett csaknem teljesen kihalt volt,

A mi természetes is, mert a kinek annyi pénze van, hogy Mentoneban üdülhet, nyáron nem a verőfényben uszó tengerparton, hanem Schwajz vadregényes vidékein keres magának szórakozást.

Pihenőt tartottunk, a melynek egyik részét a tengeri fürdés képezte, aztán vidám énekszóval indultunk visszafelé, de már nem Corniche-on keresztül, hanem mindenütt a tengerparton.

Cap San Martin-nél megállottunk. Megállított bennünket az emlékezés. Gyászos véget ért királynénk egyik legkedvesebb tartózkodási helye volt e szép vidék. Itt álmodozott, itt hordta sajnó szíve fájdalmát, hallgatva a tenger mormolását, a fülemile bánatos danáját. Tisztelői megörökítették emlékét és lombos festői helyen egy hatalmas emlékoszlopot állítottak. Körülvettük, elénekeltük a Hymnuszt s a kedves hely emlékeül egyik utitársunk lefénnyépezett bennünket. Aztán újra folytattuk utunkat

Monte-Carlo és Monaco felé.

Ki ne halott volna erről az emberi raffineriával megalkotott polypról, amely magához vonja a könnyelmű embereket, hogy átölje és kiszíjja a vérért.

Hogy páratlanul szép vidék, azon azt hiszem senki sem fog csodálkozni. A természet pazarul bánt vele. Két kézzel szórta rája kincseit, Az emberek pedig virágos kertet csináltak belőle. A kertésztudomány valóságos diadalát üli e helyen s a mi pénzért előállítható, az mind megtalálható Monte-Carloban. Az egész Rivierán nincs táj, a mely szépségben felülmulná e helyet.

Egyébként érdekes kis ország ez a három kilométer hosszú és egy kilométer széles birodalom. Van neki saját külön fejedelme, a kinek az országlás gondjai okoznak legkevesebb bajt. Sokkal többet az, hogy hogyan költse el a milliókat, melyeket gazdag országa juttat neki. Van katonasága, a mely azonban csak 75 főből áll s az ország műkedvelő férfiaiából alakul, a kik a

rendet és csendet ügyelik. Egyébként azonban becsületes polgáremberek, a kik annyira nyárs-polgárok, hogy csak a sapkájuk, meg a puskájuk különbözteti meg őket a többi halandóktól. A maguk házi pepita-bugyogójukban állnak ki az őrökre, a vonathoz, hogy a fejedelemség tekintélyét reprezentálják. De hivatalos komolyságuk azért van akkora, mint akár a hatalmas orosz birodalom katonáinál. Az ország önvédelmi eszközeiben csak a puskáig jutott el, ágyut már nem lehetett szerezniök. Miért? Az ok egészen világos és egyszerű, mert ha egyet lőnek, a golyóbis okvetlenül más ország területére esik, hacsak az ország kedvéért az ellenség meg nem teszi azt, hogy léghajóról támadja meg az országot.

A két város Monte Carló és Monaco egyébiránt össze van egymással építve. Monaco egy hatalmas sziklán ül, Monte Carlo pedig lábainál terül el, várva-lesve az aranylegyecskéket, a melyek a hálóba belekeverednek. Mert hát, itt a legérdekesebb: a játékbárlang.

Ne úgy tessék képzelni, hogy földalatti üregek tátonganak az ember felé, hogy szűk sikátorokon keresztül kazamatákba jutunk, a hol sötétarcu sipisták vesznek bennünket körül, hogy pénzünkötől megfosszanak. Korántsem! Az egész város csupa mosolygás. A délvidék minden szépségét összehordták, hogy vele a szemet gyönyörködtessék. Diszes, tágas épületek pompáznak. Maga a játékbárlang pedig a legcsinosabb, legimpozansabb valamennyi között. Előtte gyönyörű park, tele pálmákkal és szebbnél-szebb virágokkal. Hatalmas ajtai ki vannak tárva, mosolygó arcu, elegáns urak, finom gavallérok fogadnak, a kik azonban az ajtóban nem a zsebedet nézik, hanem a ruhádat, hogy eléggé szalonképes vagy-e? Ha nem felelsz meg ízlésüknek, udvariasan bocsánatot kérnek, hogy jelenleg nincsenek abban a szerencsés helyzetben, hogy neked belépő jegyvel szolgáljanak.

Leültem az egyik kávéházi asztalhoz, ké-

sőbb a ki- és bejárókat s azok arcát néztem és tanulmányokat csináltam s úgy vettem észre, hogy ott mindenki éhes. Elegáns dámák, festett arcu félvilági hölgyek, fiatalok és öregek, rozszant vén saroglyák, a kikbe a lélek csak zörögni jár, ott surrannak el mellettünk suhogó, szinte nesztelen lépésekkel. Arcuk talán közönyt mutat, de a szemükben valami titkos láng lobog, a mely a lelket emésztí.

Nyerni! sok, nagyon sok pénzt összenyerni, csengő szép aranyakat zacskókban zörgetni. Nem! bankókat, csupa ezreseket, hirtelen, egy pár óra alatt, sprengelni az egész bankot, aztán tovább rohanni s a zsákmányban gyönyörködni — ezt olvastam ki a szemükből.

Mellettem egy házaspár ült. Az asszony számolt egy kis jegyzőkönyvben. Vagy tíz lap tele volt írva számokkal. Kombináltak, tanácskoztak. A mint látszik ki akarták tanulmányozni a szerencse útját. A másik asztalnál egy házaspár suitogva veszekszik, szemrehányásokat tesznek egymásnak. Szinte látam az arcukról, a szemükből, hogy mit beszélnek:

— Mondtam, hogy hagyj abba, nem elégedtél meg azzal, a mit nyertél. Telhetetlen voltál. Csak még egyszer, mert most biztos a nyerés. Rátetted az egészet s most az az egész odavan. Kétlábu számár! Ostoba, négylábu liba!

A másik meg összszorítja az ajkait, szeretne gorombán visszavágni, de nem mer, tudja, hogy a férjének igaza van. Nem is arra haragszik, hanem arra a hülye szerencsére, a mely a legfontosabb pillanatban hagyta faképnél, akkor, a mikor egy perc alatt dúsgazdagok lehettek volna.

Egyszerre fölkelnek és sietve mennek befelé a játéktérembe. Meg kell patkolni a szerencsét. Hátha most sikerül.

Odaben pedig cseng a pénz, gurul a kocka. A terem csupa márvány, csupa aranyozás, csupa fény és csillogás. De ki nézi itt a termék szépségét! Legfeljebb magunkfajta szegény emberek: A pénz

érdekes itt. Ki nyer, hogyan nyer? A ki bemegy, egy-két percig nézi a játzókat, hogyan nyernek, hogyan vesztenek. Nagyszerű! Az egyik most nyert 20 frankkal ezeret. Mint oda néz, majd elnyelik a szemükkel azt a sok aranyat, a mit a coupier csodálatos ügyességgel dobál oda neki. Az pedig láthatólag közönnyel gyömöszöli be a zacskójába, de az ujjai remegnek, a szemében vad tűz lángja lobog. Újra tesz, 50 frankot, 100-at. Veszít, újra veszít, aztán nyer. Megvan, rávette magát a szerencsére, most nyargalni fog rajta. De egyik marék aranyat a másik után kotorja be a croupier az ő kis gereblyéjével. Még egy tételt. Vagy—vagy! Nem sikerült! A zacskó kiürült. Bután néz maga elé. Szeretné, ha agyvelő nem volna a fejében, ha megsemmisülhetne. Aztán fölkel, sápadt, révedező szemekkel járkál. Dühös és szégyenli magát. Kimegy a tengerpartra. Hiszen ott van mögötte közvetlenül. A természet mosolyog feléje, ő meg úgy veszi észre, mintha minden kacagná, gunyolná. Szeretne valakin bosszút állani, valakit legyilkolni, a ki tönkretette. Kit? A szerencsét? Vagy a croupiert? Vagy talán önmagát? A tenger úgy kísérti. — És hányan keresnek nyugalmat a hullámok zúgó ágyában.

Önök azt hiszik, hogy túlzók, hogy vastag színekkel festek. Pedig úgy érzem, hogy az ott uralkodó kapzsiságnak, a pénzsóvárgásnak, gyűlöletnek, boszunak festésére szinte gyöngye a toll. Bünt lehel ott minden, a tenger, a színes, tarka virágok. A levegő telve van bacillusokkal, melyek az embereket a kapzsiságra ingerlik, hogy szerencsétlenségüket, bukásukat idézzék elő.

Társaságunknak legtöbb tagja megreszkírozta a legkisebb tétet, 5 frankot. Néhányan elvesztették és egy emlékkal gazdagabban mentek tovább. Többen nyertek, még pedig elég jó szerencsével. Egy társunk rövid félóra alatt 150 frankkal állott odébb. De sohasem felejttem el azokat a tépelődéseket, melyeket társaságunk egyik, különben igen szeretetreméltó és okos

hölgytagja füleink hallatára önmagával, a szerencséjével és velünk folytatott. Öt frankkal kezdte és rövid idő múlva 25-öt nyert. Határtalanul boldognak érezte magát, mert olyan könnyű szerrel sohasem jutott még pénzhez. De fölébredt benne a kísértés szelleme, a mely folytatásra ösztökélte. Egyszerre rátette mind a 25 frankot, hogy legalább háromszor annyit nyerjen. Veszített, még pedig duplán, mert a mit érzett, sokszorosan felért azzal a pénzzel, a melyet Monte-Carloban hagyott. De — azt hiszem — a tanulság még sokkal többet megért.

Egyébiránt Monte-Carlo és Monaco a modern emberiség kizsákmányolására berendezett szabadalommal bíró rablóbanda, a mely esztendőnkint legalább 20—30 milliót emel el az emberiség könnyelmű részének zsebéből. Hiszen a részvénytársaság, mely a bünbarlangot kezeli, évente 15 millió adót fizet működéseért. Ez pedig mind a játékosok zsebéből kerül ki, s mivel a társaság állandóan tud fizetni, a játékosoknak állandóan veszíteniök kell.

De hagyjuk ezt a sötét képet. Rendes idegzetű ember nem gyönyörűséget, hanem undort érezhet csak iránta.

Záradéku még csak annyit jegyzek meg, hogy Monte-Carlo lakosságának a legszigorubbantiltva van a játszás.

Visszatértünk Nice-be és gyönyörködve járunk pompás utcáin, a hegyoldalában épített villái és hotelei között, a melyek némelyike bizony akár királyi palotának is beillenek, hallgattuk a katonazenét, aztán lassan erőt vett rajtunk a pihenés vágya. Visszatértünk a hotelünkbe s csak a francia katonák harsány reggeli riadója vert fel bennünket csendes éjjeli nyugalunkból.

Nem tagadom, hogy fájt egy kissé a szívem, mikor Nice-nek búcsút mondtunk. És hogyis ne keltene maradandó emléket egy oly város, a mely a telet soha sem ismeri, a hol mindig tavasz van, virágbontó, illattól terhes tavasz. Nice

képe azért is kellemesen maradt a lelkünkben, mert utána jó ideig meg voltunk fosztva a szép vidékektől. Cannesnál, a híres tengeri kikötőnél elhagytuk a tengert s meglehetősen kietlen, kopár vidéken robogtunk tova. Körülöttünk kopár sziklák unatkoztak, a föld színe pedig, a mi mindannyiunkat meglepett egészen téglavörös volt. Ilyenek lettek porától a házak, fák és az emberek is. Aztán órák hosszat megyünk leégett fenyűerdők között.

Szóval idegen, más minden, a nap, a táj, a levegő, az emberek. Hogy kívülünk magyar szó senki ajkán nem csendült meg, azt, úgy hiszem, mindenki természetesnek találja. A magyar írást majdnem egészen elfelejtettük. Pardon! mégsem egészen! A Hunyady-János-keserűviz hirdetési táblái egész uton keresztül kísérték bennünket. Ez az egy név az, a mely a külföld előtt dicsó magyar hazánk, a tejjel-mézzel folyó Kánaán jó hírnevét fönn tartja és ápolja.

Szegény hazám, szegény magyar hazám! Hát ezért küzdtenek a hős Árpádnak hadai, ezért törtek össze rabigát Hunyadnak karjai, szabadság! ezért hordták véres zászlóidat, hogy a művelt — szenvedő — külföld csak egyért emlegessen: a világhírű Hunyady János keserűvizért? Hiába! mégis csak szegény és gyalázat ez ránk szegény magyarokra. S még nagyobb szegény azokra, a kik nemzeti hőseink nevét árucikként öt hatosért árulják s ilyen célra is eladják.

Ilyen keserű gondolatok nem egyszer megfordultak az eszünkben, mikor olyan keserves tájakon jártunk, mint Toulon vidéke. Marseille-féle már ismét vidámabb volt a vidék, s a mi arcunk is földerült egy kissé.

Marseille.

A hatalmas kikötő város élénkebb képet tár elénk mindannál, a mit valaha láttunk. A tenger partja csakugy nyüzsg az emberáradattól. Afrika festői öltözetű törökjei, négerjei, spanyo-

lok, olaszok, franciák keverednek a belső Európa népével, oly zsivajban, a milyet nálunk csak az országos vásár idején találunk. A kormos, füstös hajók ellepik az óriási kikötőt, lomhán pihennek, a hátukon azonban vásári zsivajt csapnak, a kiberakodó, mindig ordítózó félmeztelen alakok, a kik egymást, bennünket is, lökdösve-taszigálva, óriási zsákokat, ládákat cipelnek. Az ember bámulva áll meg előttük.

— Az az izom mind a tied atyámfia, vagy acéldrót van beléje fűzve, hogy oly veszedelmesen nagy súlyoknak alá mered feszíteni? Meg ne szakadj valahogyan, mert én a legjobb akarattal se segíthetek rajtad, se a terheden.

Soha olyan kormos atyafiakat nem láttam, mint Marseille-ben. A mi kéményseprőink is maszatosak sokszor, de azokon szinte ujnyi vastagon áll a korom. S ott járkálnak köztünk, a nagy forgalomban akár nekünk is dörgölözve, hogy órák hosszat tartó gondot adjanak, míg ruhánkat ismét illendően szalonképessé tesszük. Sokat gondolkoztam rajta, hogy hogyan hozzák ezek az emberek magukat tisztába? Miféle tudomány az, mely ezt a sok piszkot leszedi róluk? Mögtapasztaltam. Mert a tengerpart népe sokkal szerénytelenebb, semhogy az ilyet otthon, zárt körben végezné. Vannak nyilvános mosdók és mosók a tengerparton, a tengerparti publikum láttára és gyönyörűségére. Az áldozat, jobban mondva: tisztálkodó derékig levetkőzik és négykézláb áll. — Egy atyafi pedig műértő tudással fohászkodik neki a nagy munkának. Végigönti a hátát, fejét, nagyjából elkotorja róla a korom vastagját, aztán bőségesen beszappanozza és dörzsölni kezdi olyanformán, mint a hogyan nálunk a timárok a bőröket szokták. Ezt a műtétet végigcsinálja négyszer-ötször. A deliquens mindig fehérebb, illetőleg tisztább lesz, végre, mint a fönix-madár megújhódva kerül ki a művész dögönyöző öklei közül. Megálltunk és gyönyörködtünk, szinte nyeltünk egyet, mikor el-

gondoltuk, hogy milyen jól eshetik annak a szegény embernek a három-négy napi koromtól megszabadulni s milyen nagyszerű volna, ha Faludi ur 30 órás vasuti marsai után a szállodában egy ilyen műértő szabaditana ki bennünket is szecseni mivoltunkból.

Menjünk odébb a tengerparton. Még nappal van s a köz- és vagyonbiztonság elég nagy arra, hogy kezeinket zsebünkre nyomva, nem kell félnünk a meglopástól. Ha azonban valaki meg akarja büntetni az orrát és szemét, jöjjön ide a tengerpartra és sétáljon végig a tengerészboltok előtt elterülő hosszú, árkádszerű folyosókon. Van ott korcsma, pipereáruház, csizmadia műhely, ruhásbolt, cukrászda, trafik, fűszerkereskedés, ékszerkirakat, temetkezési vállalat, tengeri hal-raktár, gyümölcskereskedés: szóval minden, a mire a születéstől a halálig szüksége lehet a halandónak. Minden egy csomóban és egymás hátán. Mikor ezek az illatok összekeverednek s orrcimpáidat csiklandozni kezdik, Istennek ajánlod lelkedet és elkövetett és el nem követett bűneid jutnak eszedbe. Hát még mikor a bolttulajdonosok vagyonos idegent nézve ki belőled egyik a másik vállán keresztül kiabál feléd és megható szivességgel kínálja a portékáját.

— Signore! — Mossieu! — a többit nem érted. És mentsen is Isten, hogy megértse. Oly zürzavar, oly pokoli láрма környéke, hogy legjobb, ha kikerülsz a forgatagból, a részeg, ordító, veszekedő, taszigáló, röhögő matrózok sűrű keverékéből. De mire kiértél, megebédeltél, megvacsoráztál legalább három napra. Nem a gyomrod van tele, azt érzed, hogy üres, hanem az orrod, az megelégtelte, a tengeri halak rád áradó illattömegét, a déligyümölcsök cipőillattal és a ruhák naftalinával kevert szagvegyülékét. Sietve keresed a kiutat a piszkos, csuszós, káposztalevelekkel és nyers paradicsomokkal behintett utcából. Kisietsz, megfogadod, hogy többé nem teszed be a lábadat, de hogy a séta érdekes és

tanulságos volt, azt egy pillanatra sem fogod tagadni.

Hogy magunkat kipihenjük, elmentünk az egyik legélénkebb utcába, épen a börze elé. Leültünk egy kávéházba, hozattunk magunknak gaseus-t (gázóz), a mi hűsítő volna, ha hideg volna, egyébként pedig limonáde szódavizzel föleresztve. Mondom, pihenni akartunk, gyönyörködni abban a rettenetes embertömegben, a mely hangyaboly módjára nyüzsgött és babyloni nyelvezavar szerint lármázott a széles téren. A rikkanások pedig mintha csak erre a pillanatra vártak volna, azonnal körülfogtak bennünket. Minden másodiknál anzikckártya volt s minden harmadiknál harmonikaszerű album, a mit ki lehet eresztetni. Ugy teregetik az orrod elé, oly szíves szóval akarják a nyakadba akasztani, mintha Marseilleben egyedül te lennél, a kinek valamit el lehetne adni s te egyedül azért jöttél volna, hogy az ő portékájukért cseréld el az amugy is vigan és sűrűn gördülő frankjaidat. Adod a flegmatikusát, félrefordítod a fejedet s úgy tész, mintha észre sem vennéd. Ez talán a legjobb, mert ha egy pillanatra kíváncsiságot árulsz el, ráakaszódik a nyakadra mint a pióca, akkor aztán hesegetheted, mérgeledhetsz, szidhatod a nímet mi-voltját, de nem szabadulsz meg tőle szárazon. S ha megszabadulsz és föl akarsz lélegzeni, ott ál a másik, a ki sóvár pillantásaival csak azt leste, hogy mikor kergeted el emezt. Mosolyog, mintha atyádfia volna s ráarakja az asztalodra a szappanát (épen jó lesz ozsonnára a gaseus-höz) különféle pertlijét és pántlikáját, déli gyümölcsöt, szardinia-dobozt. Ezt is lerázod, de csak azért, hogy a harmadiknak adj helyet, a ki szakálnövesztőt árul (a boldogságomból csak épen ez az egy hiányzik) és olyan megifjító csodapomádét, a mely belülről fiatalít, kívülről pedig a hajadat növeszti, árul még málét és aszalt szilvát, meg a mi természetes, anzikckártyát. Ez azonban a mulatságnak csak egyik része, mert az asztal alatt a lábaid körül mindig kotonáz valaki, a ki

a csizmaídat akarja ragyogóvá fényesíteni. Ha észre nem veszed, már ott térdel, pöködi a lábaidat és dörgöli a keféivel. Dühösen rugsz egyet, azonban vigyázz, hogy meg ne sértsd, mert akkor bizonyosan neki áll feljebb s örülhetsz, ha csizmaszárában nem a bicskája után keresgél. Röderről persze — akár Fejérvárott — szó se lehet. De ha volna is, mindezt oly természetesnek találja, hogy közbe nem szólna a Dárius kincséért sem. Ő nem azért van odaállítva, hogy rödöt csináljon, de meg elve, hogy az atyafiaknak is kell élniök. Sőt még a pincérek sem kergetik el az efféle tolakodókat. Egyetlen egy helyen, a legsötétebb Spanyolországban találtunk egy kellnert, a ki elnyaklevesezett egy pár lelkes csizmafényezőt. A többi türte.

Végre dühösen fölkelsz, fizetsz, és sodortatod magadat tovább az emberáradatban, hallgatsz az ujságrikkancsok orditozását, a kik rekedt, száraz hangon orditozzák ismeretlen nevű ujságjaik címét a füledbe, bámulod a pazarfényű kirakatokat, a melyek sok helyen emeleteket foglalnak el. Nem is kell fizetned, bemehetsz ingyen, bámulhatod mesés fényben, csillogó ékszereiket, ruha-csecsebecséiket s a jó Ég tudja miféle kiállításait. Hölgyeknek — azt hiszem — nem lehetne érdekesebb, kedvesebb örömet szerezni ennek a sokféle szépnek bemutatásánál, csak aztán akadjon férj, a ki az erszényét is megnyitja, hogy az önagyságáék szeme és szája ize szerint való drágaságokat megvegye.

Jó későre járt már az idő, mikor a minden izében érdekes vásári forgatagból kiérve, hazajutottunk és zugó fejünket pihenőre hajtottuk.

Ne tessék azonban azt gondolni, hogy Marseille csak ebből áll. Nem! Egyébként modern s a mi a fő gazdag város. Hiszen csakugy ömlik beléje a világ minden tájékról a pénz. Azok a piszkos, maszatos hajók tömérdek kincset hordanak falai közé. Abból aztán kerül mindenre, a pompás fekvésű város szépítésére is. — A

Longchampe egyike a legszebb épületeknek, melyeket egész utunkon láttunk. Egy pompás angol kert elején áll. Talán diadalivnek nevezhetetnők. A nagy Neptunt ábrázolja a mint négy bikától vont kocsiján egy vizesesen bevonul. Körülötte gyönyörű oszlopos árkádok és csinos szoborcsoportozatok pompáznak. A kertben nagyszabásu tengeri rák- és csigagyűjtemény tovább pedig kép- és szoborgyűjtemény található, melyek azonban nagy örömeinkre be voltak zárva s így nem kellett megnéznünk.

Meglepően szép nevezetessége Marseillenek a pompás Notre Dame de la Garde fogadalmi templom. A város legmagasabb pontjára építve, uralkodik az egész városon. Fogaskerekűn mentünk fel a meredek hegyoldalon és sokáig gyönyörködünk a teljesen modern, de mégis roppant gazdag diszitésein, a remek aranymozaikon, mely az egész szentélyt borítja, a temérdek apró fogadalmi ajándékon, melyek a falakra vannak aggatva, jórészt a hajós nép ajándékai, a kik megszabadulásuk emlékére a Szűz Anyához vitték ajándékukat. A templom csinos karcsu tornyán egy tíz méteres aranyozott Máriaszobor áll, karján a gyermek Jézust tartva. A szobor szeméből fény sugárzik, s éjjel a tengeren járó hajósok világitója: Stella maris, tengernek csillaga. A templom környékéről, a legmagasabb helyen állván, pompás kilátás nyílik a tengerre és a város vidékére. Alatta áll a regényes Monte Christo szigete, a mely Dumas világhírű regényében szerepel. Megnéztük még a méreteiben hatalmas katedrális, mely állítólag a mult század legnagyobb temploma.

Hogy a németeket mennyire szeretik, itt is vettük észre. Egy csomó kölyök cigánykerekezett az utcán. Mikor feljűk közeledtünk szétrebbentek, aztán tisztes bottávolból el kezdték a nyelvüket öltögetni felénk és kiabálták: Allemand, Allemand! — a mi magyarul annyit jelent: Német, kilóg a biled!

— Gyere csak fiacskám közelebb — biz-

tatgattam — majd megtanítlak én amugy magyarosan, hogy ki a német.

Hát persze, hogy nem jöttek közelembe.

Egyéb baj nem történt se nekünk, se másnak, legfeljebb direktorunk panaszkodott, hogy Marseillebe, jobban mondva egy őszi barackba beletörött a foga.

Marseille után csöndes, nyugodt vidék következett. Jó időre a tenger szemlélésétől is megvoltunk fosztva s csak Cette körül nyílt ki újra a láthatár, hogy legalább néhány óráig szemlélhessük. Aztán ismét prózai világ környékezett bennünket. Jobbról-balról órákhosszat tartó szőlőkertek zöldeltek. Hiszen nálunk is van szőlő elég, borunk is van már, Istennek hála, hogy a németnek is jut belőle, (csak megvegye), de a mennyi a franciáknak terem, az mégis csak több a soknál. Aztán még milyen bolond szerencsénk is van hegyibe. Még csak nem is karózzák, hanem hagyják nőni, bokrosodni, a hogyan a jó Isten időt ad rá s mégis szép, édes, érett fürtöket szednek róla. Ugy hallottuk, hogy az amerikai szőlőt itt telepítették meg Európában először s a nagy filoxera-pusztítás után itt állt legelőször lábra a bortermelés. Szobrot is állítottak annak, aki megtanította őket a legnemesebb fa plántálására.

Toulouse.

Toulouse környéke egészen Fejérmegyét juttatta eszembe. Csak egyet irigyeltem tőle, a gyönyörű platánfáit, a melyek — úgy látszik — a mi magyar fáinkat, az ákácot pótolják náluk.

Toulouseban már csak annyi időnk jutott, hogy a Szt. István (St. Etienne) templomát és a katedrális megnézzük. Talán nincs az egész Közép-Európában templom, mely e templomot a szentek ereklyéinek gazdagságában felülmulná. Jakab, Tádé, Barnabás, Simon, András apostoloknak, továbbá aquinói Tamás, Raymund, Vidor s még több kiváló szent ereklyéinek boldog tulajdonosa e templom, a melynek egyébiránt az is

nevezetessége, hogy állítólag egész Európának legnagyobb román-stylü temploma. Illendő borra-
valóért fölnyitotta vezetők a helyeket, hol a szentek
értékes, ércből készült s drágakövekkel kirakott
koporsóit őrizték s mi meghatva távoztunk a
helyről, mely a lelkek és erények csatáit diadal-
masan megvívott hősök földi maradványait rejtette.

A katedrális félbemaradt, egytornyú, de
annál érdekesebb alkotás. Drága gobelinek egész
tömege lepett meg bennünket művészi kivitelével.

Közben fölkerestük a Garonne folyócska
fürdőházát és pompás lubickolást cselekedtünk
meg benne, a mi az egész napi utazás és mász-
kálás után nagyon kellemes üdüléstül szolgált.

Visszajövet toronyzenében gyönyörködtünk.
Az egyik templom tornyából hangzott felénk a
bájos, kedves ének, a szebbnél-szebb egyházi
dalok.

Este lázban találtuk az egész várost. A nagy
nemzeti ünnepre, a Bastille bevételének nemzeti
emlék ünnepére készülődtek. Még csak 11-dike
volt (a tulajdonképeni ünnep 14-re esik) s máris
az egész város talpon volt. Az utcák, különösen
pedig az erkélyek apró zászlócskákkal voltak fel-
lobogózva. A tereken pedig hullámozott a nép.
Itt kopott, festett képü énekesnők kornyikáltak s
bizonyára érdekes históriákat zönghettek, mert
az érdeklődők nagy figyelemmel egész tömött gyü-
rűt alkottak körülöttük. Odébb egy nagy téren
mozgófényképeket mutattak be és pedig nem is
egy, hanem egyszerre három helyen a fölséges
nép mulattatására, a mely, ha másként nem ju-
rott volna eszébe, így bizonyára elgondolhatta,
hogy neki most nagy oka van az örömrre. Ter-
mészetesen mindez ingyen történt. Mindennél ér-
dekesebb jelenség volt az, hogy a képek színe-
sek voltak, a mit nálunk eddig még nem szok-
tak produkálni, másodszer pedig körülbelül el-
érték azt a tökéletelességet, a mi a technikai
tudásnak e pompás produkcióknál eddig nem igen
sikerült, hogy szemeink a legcsekélyebb megeről-

tetés nélkül szemlélhették. Kóklerek, pojacák jó-sok, tenyérből, fehér egerek útján jövendőlők bőven akadtak. A nép pedig mulatott, feledte a nyomoruságát legalább egy percre s érezte, hogy ő is valaki, mikor a kedvéért ennyien törík magukat.

Lourdes.

Másnap reggel három órakor fölverték már bennünket, hogy Lourdes-felé induljunk. Gyönyörű vasárnap reggel volt. Az ég földérülve mosolygott, az én lelkemet pedig valami csodás varázs hatotta át, érezvén, hogy életem egyik legmaradandóbb emlékéhez közeledem. Maga a táj, melyen áthaladtunk, minden képével lelkünk fölélénkítésére volt alkalmas. Hiszen része volt még Provence daltelt mezőinek, a hol már egy nap óta haladtunk. Hasonlít Tirolhoz, de szelidebb. Látjuk kiemelkedni a Pyreneusok kopár, vagy hófödte ormait, de a völgyek tele vannak szelidséggel. Szinte csodálatos az erdők eleven zöld életszine, a vetemények üde, dús hullámozása. A lelkünk nem fogyott ki a gyönyörködésből; pedig már délfelé járt az idő, mikor a vonat a lourdesi állomást jelezte. Mi papok hamarosan kocsiba ültünk és kiadtuk a rendeletet görhes lovú fiakerosunknak, hogy a mily gyorsan lehet, hajtasson a szt. Szűz templomához. Bocsássa meg a jó Isten, de bizony alig birtuk türelemmel, míg a hirtelen lefelé lejtő uton ledöcögtünk.

Egyszerre pompás panoráma nyílt ki szemink előtt. Egy hatalmas egyenes sík tér, melyet a Gave folyó kigyózott körül, a tér végén pedig a rémek templom emelkedett. Elfelejtettem mindent, mint a gyermek, mikor rég látott édesanyja látogatására siet. Csak egy vágyat éreztem, sietni és leborulni a szent helyen, a mely felé lelkem annyiszor sóhajtozott. Az óra közel állott a 12-höz, midőn a templomon keresztül sietve, a sekrestyészhez mentünk, szinte könyörögve neki, hogy minél előbb misézhessünk. Előbb igazoló

iratainkat kérte, elvitte s vagy 10 perc múlva kijelentette, hogy ketten-hárman misézhetünk, a többiek pedig ministráljanak nekik, mert itt ministráns gyerekekre ugyancsak nem lehet szert tenni. Mintha egy rég keresett és feltalált kincset vesztettem volna el, úgy lehangolt a tudat, hogy az idő elrohan és én még szent misét sem olvashatok. Fél egykor azért mégis csak rám került a sor s én a szent mise olvasásába kezdhettem. Nem hiszem, hogy sok napom lehetne még az életben, a melyen szívemet annyi örömmel hatná át. Azt tudom, hogy boldog, nagyon boldog voltam. Hány pap hal meg, a ki Lourdest nem látja, a ki nem részesül abban a kiváló szerencsében, hogy a vérontás nélküli áldozatot a világ első bucsujáró helyén bemutathassa.

Csak délután jutottam abba a helyzetbe, hogy a kegyhelyet s annak egész környezetét szemügyre vehessem.

Maga a templom három részből áll. A hatalmas tér végén emelkedik a rózsafüzér kápolna széles gömbölyű falaival, benne a 15 kápolna, melyek a rózsafüzér titkait ábrázolják. A kápolna mellett M alakban lépcső vezet fel az altemplomhoz, mely fölött a legfelső templom emelkedik, karcsu, diszes tornyával. Maga a templom tömredék ajándékot rejt magában, melyeket mind a zarándokok vittek a kedves helyre, hogy nemzetük nevében hálájuknak és szeretetüknek emlékjelét nyujtsák.

A barlang a főoltár alatt áll. Ha megnézni akarja az ember, le kell jönni a nagy térre és meg kell kerülni az egész épülettömböt.

A lelkem mélyéig meg voltam hatva, midőn a boldog hely előtt térdeltem, melyet 55 év előtt a Szent Szűz érintett lábaival. Maga a barlang 10 méter széles és 6 méter magas. Csaknem a szélénél egy mélyedés van, körülbelül akkora, a mekkorába egy emberi alak elfér. Itt jelent meg tizennyolcszor a boldogságos Szűz a kis Bernadettenek s Isten a természetfölötti csodák szá-

zaival erősítette meg, hogy nagy művet akart önmagának és az emberiségnek általa alkotni.

A barlang mélyedéséből egy forrás fakad, melynek vize több fürdőkád vizét képezi. Kristály tiszta, kellemes ivóvíz egyébként, de százak és ezrek nyerték vissza általa csodálatos módon egészségüket. Ugy szólnán senki sem volt közöttünk, még a nem katolikusok sem, a kik valami emléket ne vittek volna magukkal ismerőseiknek. Hiszen ott minden áhitatra kelt. A levegő, a fák, a meghatva ide-oda járó emberek. Magam voltam már több bucsujáró helyen, de sehol még csak megközelítőleg sem tapasztaltam azt a megható környezetet, mely az embert itt kívülről is körülveszi. A modern művészet, a technika vívmányai, a fejlett izlés ölelkezik itt a természet bájaival, meglepő, szinte megrendítő és lebilincselő alkotásaival.

A kegyhely környéke zárdákkal, nevelő intézetekkel, zárándok-menhelylyel van körülépitve. Ezeken kívül egy sereg szálloda, a melyek minden kényelemmel ellátják az utasokat.

Maga a nép jóságos, szelid szerény és barátságos, szinte látszik rajtuk az Ég közelsége, mely lelküket is áthatotta. Nem kapzsiak, mint az idegenektől sűrűn látogatott helyek lakosai szoktak tenni.

Meglátogattam a kis Bernadette születése helyét, az alacsony faházikót, a hol a szent Szűz kiválasztott gyermeke született és nevelkedett. Ma már modern, szép házak emelkednek körülötte, de annál meghatóbb a tudat, hogy a ki benne lakott élete végeig megmaradt szerénynek, szegénynek, a milyen kiválasztatása idején volt.

Egész utunk alatt itt volt legmelegebb az idő — körülbelül, mint minálunk a kánikulában — de ebéd és vacsora alatt, valamint éjjel, jótékony eső hűvösítette le a völgy meleg levegőjét.

Biarritz.

A tengerről úgy van az ember, mint a Tisza vizével. Nem azt akarom mondani ezzel, hogy

az ember a vizét issza, (issza a huncut), nem! — csak a szive vágyik hozzá vissza. A kedves Lourdes után, a hol oly sok szépét láttunk és a hol olyan igen-igen nagy kényelemmel és szíves-séggel láttak el bennünket, vigasztalt a tudat, hogy ha elhagyjuk is, de a tenger felé közeledünk. Még pedig az óperenciás tenger felé, a hol az a nagyfontosságú esemény történt velünk, hogy lelógattuk lábunkat a — semmibe.

Alig három órai utazás után, hűvös, erőteljes levegő csapott az arcunkba.

— Még utóbb fázunk is július közepén — mondogattuk és összébb huzzuk a felöltőinket. Elhaladtunk Bayonne mellett, a hol épen nagy katonai parádé volt a francia nemzeti ünnep tiszteletére. Aztán rideg, kilátás nélküli, zöld, de mégis mogorva, hegyes-völgyes táj vett bennünket körül. Hiába! itt egy goromba nagy ur vár bennünket, az Óceán ő Felsége, a kinek 100,000 mértföld a birodalma, a ki lenézi az ilyen magunkfajta szárazföldi szegény legényeket. Azért alakította át a földet, a bászok földjét is a maga képmására, ridegnek, méltóságosnak. Óriási omnibuszok várnak bennünket, egy- és kétemeletesek. Hogy én nem a kocsiba ültem, s nem üvegen keresztül nézem a tájat, hanem a kocsilegeslegtetejéről, az azt hiszem természetes. Nagycsontu, jól táplált lovainkat úgy felcsengőzték, mintha lakodalomra mennénk. Kocsisunk nagyokat pattogatott a hosszú ostorával. A kocsisunk! pardon! a kocsisunk! Még most is érzem azt a tiszteletteljes tekintetet, a mit rája vetettem. Olyan volt, mint egy kifejlett erdei medve. Erőteljes, izmos, nagycsontu, jól táplált. Különbén egészen szép ember, a kire még egyik-másik fehérszemély is szívesen pisloghatna. Arca rézvörös, de nem borvörös, simára borotvált, az orra kicsiny, erősen sasorr, szemei szelidek, ajkait szinte nagyon is kicsinylettem s a finom metszését (a hogyan itt nálunk mondják: a csókratermettségét) bámulva csodáltam. A hangja csupa érc, úgy győ-

nyörködtem benne, a mint nekem magyarázgatott, ámbár egy betűt nem értettem a szavából. Szóval az erő és erély typusa, a ki hozzá van edzve a tenger sós, keserű gorombaságához, téli szeléhez, viharához s dacolni tud vele. Egészséges eszü és erkölcsü, naiv népnek tartom.

Valamelyikünk a víz ihatóságát kérdezte tőle. Ártatlan arccal felelte:

— Nem ismerem. A víz csak malmot hajtani, meg bort behűteni jó, én csak bort iszom.

Kinek ne imponálna az ilyen nép?

Méltóságos platánfák, majd bükkösök közt hajtottunk. Erős lovaink úgy vitték föl a hegynek az óriási omnibuszokat, mint a gyerekkocsit. A tengerpart néhány kilométernyire volt tőlünk s mi addig a nagykiterjedésű villatelep szépségeiben gyönyörködünk. Egész város ez, akkora területen, hogy egy barátommal sétára indulván, félóra mulva úgy eltévedtünk, hogy csak hosszas utbaigazítások után értük el tanyánkat, a Hotel Cosmopolitaint.

Alig helyezkedtünk el kényelmes szállásunkban, azonnal a tengerpartra siettem. A tenger, a bájos, kedves tenger! Ha valahol, itt mind a két tulajdonságát egyesíti. Soha, sehol olyan tengeri homokot nem láttam, mint Biarritzban. Különösen délelőtt az apály idején 40—50 méterrel beljebb vonul a víz, mint egyébként, dagály idején. Jó messze bemehet az ember, de egy-egy ambiciózusabb időnkénti hullám ki-kilódul és végignyalja az aszfalt simaságú partot. Aztán takarodik ismét visszafelé, nyomában fényes, ragyogó tükrök marad. Gyönyörködhetsz a magad képmásában, száraz lábbal sétálhatsz rajta s csak a cipőd talpa lesz egy parányit nedves. Ha megállsz, egy percnyi állás után egy-két centiméternyit süllyed a sarkad, egyébként azonban vígan sétálhatsz a világ legelső tükrö-járdáján. Nagyon természetes, hogy az otlokók jó része és a gyerekek egész sereggel sétálnak, ugrálnak, játszanak naphosszat a pompás üdülőhelyen. Sokan levetik

a cipőiket és úgy csinálják a sétát. Kifelé már szárazabb, puhább a homok. Az én Kneipp-szandáljaim egyszerre tele lettek a finom porzóval. A parton sátrakat ütnek. Egész sereg hölgy ül ott künn kézimunkájával, ügyel a fickándozó, homokvárat építő gyermekeire, szíjja az üde, sós tengeri levegőt, és szövi-fonja a napi pletyka fonalát.

A parton egy óriási fürdőház áll. Elegáns, tágas, egész palota. Természetes, hogy nem elégedtünk meg a homokban járkálással, hanem hamarosan fürdéshez készültünk. Itt már egész teljében érvényesítettem a tengeri műfürdés körül szerzett tudományomat. 20—25 méter távolságban már eléggé mulathat az ember. Mikor a hullám egészen közel ér, egy hatalmas ugrással a hátán teremni, aztán 15—20 méternyire ringani a hullámágyban, ó az felséges, kimondhatatlan gyönyörűséges volt. Úszni alig kell, csak épen egy-két mozdulatot tenni, hogy a felszínen maradjunk, mert a hullám ereje mindig alulról fölfelé hat, emel. A hölgyek közül persze ritkán merészelt csak egyik-másik vállalkozni arra, hogy beljebb usszék a hullámjárásba. Fél méternyi mélységgel megelégedtek. Azonban jó hasznukat vették a derék bászk matrózoknak. Olyan mulatságos is volt nézni, mikor azok a kis filigrán francia és angol missek belekapaszkodtak a matróz bácsik kis ujjába s mikor a hullám emelkedett, a medve lendített rajtuk egyet és köröszülhajtotta őket a hullám fején. Legfeljebb a tarajából jutott rájuk valamelyes. Azok meg kacagtak, mulattak rajta. Különös azonban, hogy a tenger mindig befelé vonja az embert. Ha az előbb kirohanó, aztán visszavonuló hullámok hátára bizza az ember magát, egyszerre azt veszi észre, hogy legalább száz méternyire jutott a parttól. Tehát vissza, minél előbb! A mire egyébként a matrózok is rögtön figyelmeztetik egy éles, sívító füttyel. Hogy mily közelről környékezi az embert a veszély, jól mutatja az is, hogy egy csónak 4—5 emberrel állandóan a fürdő körül cirkál, hogy az esetleg

szerencsétlenül járó vakmerőket újra kihorgász-hassa a levegőre.

A tengerpart egyébként gyönyörű, festői. Itt-ott mogorva sziklák emelkednek ki a finom homokból, mintha óriás kezek dobálták volna őket oda. A tövük tele van apró csigákkal. Távolabb, egy benyuló sziklalancon a Szent Szűz szobra emelkedik, körülötte szárazmellű, tompán köhécseelő tüdőbetegek üldögélnek, szíjják a sós tengeri levegőt s reménykedve néznek a tenger Csillagára, a hatalmas tengerre és kapaszkodnak a napok után, mely még fennmaradt számukra az életből.

A franciák nemzeti ünnepe itt érte el tetőpontját. Föl volt diszitve az egész város, este a polgárőrség vig zene hangjai között marsolta be az utcákat, körülötte a zsvajgó ordító tömeg tolongott, mi pedig illedelmesen félrevonulva őriztük a zsebjeinket, hogy a franciák nemzeti ünnepe valami örömtelen emlékezést ne hagyjon vissza ránk.

Spanyolország innen már csak egy kődobás. Utitársaink egy része át is rándult San Sebastiánba, egy gyönyörű, kies fekvésű, teljesen modern városkába, a mely a biarritzihöz hasonló pompás tengeri fürdővel dicsekszik. Megjegyzem azonban, hogy nem annyira ez, mint egy kis magyar menyecske meglátogatása volt az utazásuk célja, a ki félévvel ezelőtt hagyta el férjéért, egy derék magyar mérnökért szép magyar hazáját.

Lezárom számadásainkat. Kétezer kilométer, illetőleg a bevezetés immár hátunk mögött volt. Pénzt váltottunk (egy száz koronásért 140 és fél pesetát kaptam) s így utrakészen, Istennek ajánlva lelkünket nekiindultunk utunk tulajdonképeni céljának, Spanyolországunk.

Spanyolország.

Többen kérdezték már tőlem, hogy megérte-e a fáradságot és a pénzt, hogy valaki ká-

nikula idején két héten keresztül, három-négyezer kilométert utazzék Spanyolországban?

Erre én lelkem legigazabb meggyőződésével így feleltem:

Kérem: Spanyolországgal úgy van az ember, mint sok asszony a házassággal. Míg férjhez nem ment, minden gondolatja abban fő, miként tehetne csak egy csipetnyi férjre is szert. Mikor aztán egy-két évig cipeli az édes, illatos rózsaláncokat, mindenáron azon töri a fejét s összes ékesszólási tehetségét arra fordítja, hogy férjhezmenni kívánó ismerőseit ezen veszedelmes és nyaktörő vállalkozástól eltántorítsa. De ha valamely gyászos véletlen folytán özvegyi fátyolt kell fejére borítani s illendő idő után kérő kopogtat: semmiesetre sem helyezkedik a merev negáció, a visszautasítás állaspontjára, hanem legeslegrosszabb esetben gondolkozási időt kér, egyébként pedig utal arra, hogy szíve szabad levén, hajlandó azt újra rabigába verni.

Igy voltunk mi Spanyolországgal. A ki előttünk ott járt már, keserves híreket hozott, mondott és irt felőle. Hogy ilyen kopár, ilyen-olyan szívtelen és szintelen ország, a melyért ugyan nem érdemes a pénzt kidobálni. Mi mindezt tudtuk jó előre, hiszen mindegyikünk hallott, vagy olvasott egyet-mást már felőle. Most a látottak után találunk is rajta simfelni valót eleget. És mégis — Isten ne adja — de ha valami kedvező alkalom akadna, nem állanék jót magamról, hogy legalább egy részét be nem barangolnám a gavallérok hazájának.

Mert Spanyolország a caballerosok, vagy a mint valaki talán nagyon drasztikusan, de még körülményesebben meghatározta: a sziklák, szamarak, öszvérek és spanyol gavallérok hazája. Az első három a mennyiség, illetőleg szám tekintetében jeleskedik, mert sehol a világon annyi számár, szikla és öszvér nincs, mint Hispániában, a gavallérok pedig a lelkes részét képezik a spanyolok hazájának.

Gondolom Schiller, a nagy poéta követte el azt a jellemző nagy mondást, hogy: *Stolz lieb' ich den Spanien*. Ugy szeretem a spanyolt, ha büszke. Nem tudom gúnyból mondta-e, vagy komolyan, de fején találta a szöveget, mert a spanyolnak első és legjellemzőbb tulajdonsága a büszkeség. Hogy mire büszkék, nem tudom, multjukra, vagy a jelenre? harci dicsőségükre, vagy a tengeren szerzett és elvesztett hódításaikra? — nem tudom. De mi a mi európai szemeinkkel tekintve rájuk, inkább ilyenféle mondást eszel-rénk ki nemzeti jelszónak: Spanyolország volt, nincs, de lesz.

Azonban mindennek ellenére a spanyol a jelenben is büszkének érzi magát s úgy mutatja, hogy a világ összes teremtményei között a spanyol az első, aztán jön egy igen-igen nagy semmi és aztán jönnek alázattal, meggörnyedt háttal a többi nemzetek.

Két-három esztendőes gyermekek, — s ezt az ottlakóktól tudjuk — ha egymással játszanak nem: te Palika, vagy te Böske-néven szólítják egymást, hanem *signoretto*-nak és *signoretta*-nak, vagyis: uram és hölgyem. Ugy látszik ez velük született, vagy a tejes üvegből szitták magukba. A pincérrel ne gorombáskodjál, mint itthon szoktad, mert mennél jobban adod a bankot és ütöd az asztalt, annál inkább nem kapsz semmit. Észre sem vesz. Hanem ha azt akarod, hogy gyorsabban mozgassa a világ leglustább lábait, nézz rá szépen és mondd neki:

— Caballero, add ide ezt, vagy azt — egyszerre megindul s legkésőbb öt perc alatt asztalodon van, a miért szíved epedett.

Ez a büszkeség benn van még a koldusokban is. Caballero ő is. Jellemző mondás rájuk nézve, hogy a spanyol éhen halhat, de nem azért hal éhen, mert muszáj neki, mert nincs mit ennie, hanem mert az neki úgy tetszik. Egyik kezében a spanyol nemzeti fegyver, a cigaretta, a másik kezét pedig alamizsnáért nyújtja feléd. De furcsán jársz,

ha gavalléri minőségében találod őt megsérteni, a mit pl. egy különben igen udvarias és tapintatos utitársunk cselekedett meg, hogy rágyújtván egy szivarra, fölötte spanyolszagunak találta s előzékenyen felajánlotta egy, az utcasarkot támogató gavallérnak. A gavallér előbb végignézte tetőtől-talpig, aztán ujjával a homlokára mutatott, s megkérdezte:

— Otthonn vannak az ön felső emeletjében uram?

Szóval lefőzte.

Az uraknak és nőknek mindenütt ilyen feliratokat csinálnak: Caballeros — Donnas.

Azt is sokan kérdezték már tőlem, hogy miként értettük meg velük magunkat?

Ez is pompás volt. Mert a 30 magyar közül egyetlenegy sem jutott el annyira, hogy a nyelvtanból előzetesen csak 25 szót is bemagolt volna. Egy társunk, a ki egyébként a doktor nevet bitorolta, neki feküdt, de ő sem jutott tovább a betűk megismerésénél, a mi egyébként elég könnyű volt, mert tökéletesen megegyezik a mi hazai betűinkkel. Ne tessék azonban gondolni, hogy ez nagy zavarokat okozott. Inkább mulatságos volt. A térkép kézügyben volt, a látnivalókat jelezte a Baedeker, a spanyol társalgást pedig szerettük volna. A hol lehetett — szállodában, vasutakon, francia és angol nyelvvel pótoltuk. Ha pedig valamelyikünk szemet vetett valamire a kirakatban, bement a boltba és mutogatott. Beszélt azon a nyelven, a melyhez legkevesebbet értett, legtöbbször olaszul, és ha sehogysem értették meg, karonfogta a segédet, kivezette a kirakathoz és rámutatott a kérdéses tárgyra. Az kivette onnan és elkezdett alkudni.

— Quanta costa? (Hogy adod ním?) Ennyit már megtanultunk Taliánországban.

Megmondta.

Mikor olasz, német, francia és latin, sőt spanyol nyelven is végigpróbáltak minden számítandómat és alaposan megértették, hogy sehogyan sem értik meg egymást, pénzt raktak ki a pultra.

— Elég-e?

Ha elég volt, elfogadta, ha nem volt elég, kirakott annyit, a mennyit még be akart vasalni s kész volt a vásár. Soha senki kétségbe nem esett közülünk s inkább mulatott a furcsa cse-reberén, mint mérgelődött.

Az étkezésnél szintén az olaszországi tudomány segített. Annyit legelőször megtanultunk, hogy míg a taliánok nyelvén majdnem minden szó *io*-val végződik, addig a spanyolok minden szó végére *osz*-t tesznek. (pl. számjegyeik 1=unos, 2=dos, 3=tros, 4=quattros stb.)

Ennek alapján aztán a taliánoknál így beszéltünk:

— Il kellnerio, hozz ide tanyerio!

A caballerost pedig így szólítottuk édes honi nyelvén:

— Il kellnerosz, caballerosz, hozz ide tanyerosz!

S ha annyira gyöngé elméjü volt, hogy még ezt sem értette meg, tenyerünkkel kerítettünk egy gömbölyüt és hozzátettük: hám, hám! Ebből aztán valamennyi tudta, hogy mit akarunk s mosolyogva emelkedett hivatása magaslatára.

Egyre azonban különösen kellett vigyázni. A pénzekre. Mert Spanyolországban szintúgy mint a taliánok hazájában, töméntelen a hamis pénz. Az állam aligha veszi szigoruan, hanem a csereberélőkre bizza, hogy vigyázzanak a maguk érdekeire. Természetesen, hogy bennünket nem egyszer becsaptak s egész sereg hamis pesetát őrizgettünk a zsebünkben. Én félországon keresztül hordoztam magammal egy hamis két pesetást. Legalább tízszer túl akartam rajta adni, de mindig ügyesebbek voltak nálam. Végre is a határnál kénytelen voltam a szállodai borra való közé vegyíteni. Lelkiismeretem nem háborgott először azért, mert nem én csináltam, másodszor: mert engem is becsaptak vele s harmadszor: mert nagyon jól tudtam, hogy a pincérnek legfeljebb

egy kis gondot adok a tulajdonnál, de meg semmiesetre sem károsítom.

Ideje azonban, hogy befejezzem a bevezetést és a dolog elejére jussak.

Másfélnapi tengeri feredőzés után vonatra ültünk, visszamentünk Bayonneba s onnan rövid idő múlva Irunba, a spanyol határállomásra értünk. Gyengéd vámvizsgálat után fölkapaszkodtunk spanyol kocsinkra. A konduktort illően megvesztegettük s az szíves volt ékes szarkalábakkal följegyezni a föllépőre, hogy a mi kocsink *occu-patos* le van foglalva s oda semmiféle idegen náció be ne tegye a lábát.

Kényelembe helyeztük magunkat, már a mennyire egy spanyol vasuton kényelembe lehet helyezkedni. *10 asientos*, vagyis tíz ülőhely volt egy-egy szakaszban, az egész kocsiban 60 s mi harmincan kaptunk egy egész kocsit. Folyosókról persze álmodni sem mertünk, hiszen az akkora luxus, a mely Spanyolországban bizonyára csak a jövő század regényének képezi egyik fejezetét.

Az egész vonaton Dárius minden kincseért sem lehetne két egyenlő kocsit találni. Egyik kisebb, a másik nagyobb, a mellett mindegyik másfelé ferde, magyarán: másfelé nyeklik. Zörög, döcög, zakatol, nyikorog valamenyi. Hanem azért mégis élveztünk, mert kedélyesebb vonatokat, mint a spanyoloké, még álmában sem képzelhet az ember. Még a mi vicinálisainkat is lefőzik, a melyek pláne, mint a bicskei egy idő óta még a bikákat is föltaaszigálják, sőt embert is eltipornak, egyáltalán kezdik elveszteni régi nimbuszukat. Valamelyest talán gyorsabban járnak mint a micink, — különösen, ha völgynek mennek, de az állomásokon való kedélyeskedés minden humort meghalad. Nincsen olyan rongyos kis állomás, a melyet legalább is 10 percnyi megállással meg ne tisztelne. Legalább fél óránként tart a mozdony ilyen pihenőket s míg ő kifújta magát, az egész társaságunk leszállt körülnézni. Sétáltunk egyet, a kirugdaltuk lábainkból a zsibbadtságot, a nagyobb állomásokon

pedig, mivel azoknak ugyis három akkora megtiszteltetés jár, mint a többinek, beültünk étkezni, ittuk a spanyolok nemzeti italát, a gazóz-t, vagy a cidret, a mi majdnem meg egyezik az előbbivel, csak hogy egy kissé rózsacukor illata van. A vonat népe azalatt ismerőseivel intézte el ügyleteit, a sógorokkal komaasszonyékkal, az öreg szülékkal, a kik ilyenkor kijöttek a masinához és elmondták, hogy mit csinál az atyafiság odahaza s miután alaposan kiterferélték magukat, csöngettettek először. Aztán jött a bucsúzkodás, a mi szintén eltartott egy-két percig. Természetesen, hogy benünk lobogván a szittyá magyar vér, a honi szokások szerint rohanni akartunk a vonat felé. A vonatvezető azonban, a ki velünk együtt falatozott a restauráción, mosolyogva intett a kezével, hogy egy csengetés- két csengetés nem a világ még, azért ugyan meg ne erőltessük állkapcsainkat a gyors evésben, mert hiszen a spanyol vasutak sokkal figyelmesebbek a gőzerővel rohanó közép-európaiaknál. Fizetni ráértünk még a harmadik csengetésnél is, s miután minden differenciát annak rendje és módja szerint elsimitottunk, megindultunk a vonat felé. Eleinte természetesen lóhalálában. Aztán kitapasztaltunk, hogy lassabban is lehet. 100—150 lépésig még könnyen elérheti az ember a ballagó vonatot.

Az afrikai kirándulással együtt 3436 kilométert tettünk meg Spanyolországban szárazon és vizen. Kérdezte is már tőlem nem egy ismerősöm, hogy miként volt ez lehetséges két hét alatt, pláne tudva azt, hogy a spanyol vonatok a világ legkényelmesebben járó vonatai?

Erre én egy adomával feleltem:

Két lengyel zsidó csodálkozva hasonlítgatta össze egymás ingének feketeségét.

— Nű! Számi — mondja az egyik — mi kor váltottál te üngt?

A Számi gondolkozott egy ideig, de hiába. Akármennyire bontogatta az emlékezés fonalát, nem tudta kisütni, hogy mikor vette fel va-

lamikor tisztán az ingét. Hanem fortélylyal élt. Megfordította a kérdést és a Kóbit szorította sarokba.

— Mondd meg te Khóbi, mikor volta tiszta tetüled az üngt?

Kóbi elpirult volna erre a kérdésre, ha el tudott volna pirulni, de aztán ő is bevallotta, hogy nincs tudomása az üvé üng tiszta voltáról.

Akkor aztán morfondirozni kezdett, hogy minden zsidónak olyan piszkos-e az inge, mint az övéké s így szólt:

— Te Khóbi az oreság itt a szomszédban, az is csak olyan gyakran váltja üngt, mint mi?

— Dehogy Számi, dehogy! Az minden hónapba tisztába öltözi magát.

— Hát a Schossberger báró oreság?

— Az minden héten veszi magára csopa tisztát.

— Nadszerő! Hát akkor a király, az pláne szeretheti a tisztaságt, mert mikor megszületett is, leöntözték keresztvízzel.

— No persze, hogy persze. A király minden reggel veszi tiszta üngt.

— Nű Khóbi, hát akkor a Rotschild oreság?

— A Rotschild oreság, a Rotschild? . . . meg csak leteszi, fülveszi, leteszi fülveszi.

Nohát a mi utazásunk is ilyenforma volt szeretett utidirektorunk jóvoltából, azaz: fölültünk, leszáltunk . . . fölültünk, leszáltunk.

Szóval nagyon sokat voltunk vonaton, Bayonetól Madridig 30 és fél óráig zötyögtetett bennünket a gőzkocsi.

A táj eleinte kedves és szép volt, míg a pyrenei hegyek közt ereszkedtünk lefelé. Akárhány helyen Tyrol és Schweiz is büszkékhettek volna rá. De természetesen itt a gesztenyefák diszlenek inkább. A falucskák és városok egészen olaszországi jellegűek. Kőből épültek, lapos fedéllel, erős, vastag cserépszindellyel fedve. Kivülről épen nem imponálnak, sőt inkább elhanyagoltság jeleit mutatják. Ugy látszik, hogy a házakat kívülről csak építés idején szokták bevakolni. A nép szegény,

igazabban szólva, nyomorban sinylődik. De míg fiatalok, különösen a nők rendkívül bájosak. Julius közepén még arattak, holott a klíma szerint legalább két héttel előbb kellene kezdeniök az aratást, mint nálunk.

A hegyeken szerteszt legelésző kecskék és juhok csengője behallatszott zakatoló vonatkba, a hegyek ormára épített kápolnák hangja esti imára hitt. Lassan esteledni kezdett. A növekvő félhomályban még soká néztük az iromba hegyek sötét alakjait, a mint mellettünk elsuhanak, az esti csillag fényét, a mely keresztül tört a bólingató falombokon. Ásítotztunk, aztán nyugalom nélküli pihenésre tértünk. Kényelmesen elhelyezkedhettünk. Az öt személyre számított ülésen kettő egészen jól elfért, hogy egyik kifelé, másik befelé fordulva, lábainkat egymás hátához raktuk. A másik ülésen hasonlóképen cselekedtek, kettőnek pedig a lábak helyére terített plaideken és kofferokon akadt a körülményekhez képest elég jó, kényelmes fekvés. Ha pedig valaki fészkelődött, visszarugatott és kvittek voltak.

Mire a nap sugarai elűzték a sötétség árnyát, mi is elértük az igazi a spanyol táj típusát. A pyreneusi hegyek költői hangulatot lehelő emelkedései, szakadécai, dús erdei az éj sötétében maradtak mögöttünk tova. Az éji utazástól elgyötörve, fáradtabban keltünk fel nyugvóhelyünkről, mint mikor feküdtünk. Első tekintetünk kietlen, lapos tájra esett.

Epen a mi kedély hangulatunknak felelt meg. Fáradt, kimerült, poézis nélküli vidék volt. Kopasz sziklák, fa nélküli, sivár legelők ásítotztak felénk. Csupa kő, csupa aszott, reményvesztett nyomorúság az egész. Nagy messzeségben egy-egy falucska körvonalai alakultak ki. Körülötte néhány fa szégyenlette a szegénységét. Itt-ott egy tanya-féle csoport tűnt elő. Nem fával, hanem fehér, szemetbántó kőfallal vették körül. Az ajtóik alacsonyok, szinte meggörnyedve lehet csak belépni.

A lakosság persze beleillik ebbe a keretbe. Szomoru arccal végzi munkáját. Akárhány mellett elmentünk vonatunkkal, de észre sem vette, felénk sem tekintett. Ráakasztja a csacsijára, öszvérére kétoldalt a terhet, vagy dőcög a kétkezekü kordéjával a poros, kopár uton s cipeli az élet terhét, míg az Ég meg nem könyörül rajta és egy szebb, a spanyolokénál vidámabb hazába nem szólítja.

A szántóföldeiknél soványabbat nem tudnék képzelni. A buzaszálak legalább arasznyiról kiabálnak egymásra. Alacsonyok s 15—20 szemnél nem akad több egy kalászban. És nem piros ám, mint a mi szép, acélos, fehér kalácsot adó jó buzánk, hanem fehér, összeesett. Természetes, hogy ebből nem is lehet puha kenyeret sütni. Egyébiránt kenyeret alig láttunk a spanyoloknál. Hosszukás, zsömlye-, vagy kifli féle harapnivalót kaptunk. A harapás munkáját gyakorolhattuk rajta eléggé, csak a fogaink lettek légyen hozzá elég erősek. De legkevésbé a színével voltam kibékülve. Olyan volt, mintha sorvadás (galoppierende Ausziehrung) bántotta volna. Nem is hittem soha napsült kenyérnél egyébnek. Az igaz, hogy a taliánok s a délvidéki franciák sem adnak különbet.

Ne vegye senki rossz néven, de túlzásnak se, ha a nyomoruság képét ilyen erős vonásokkal kívánom megfesteni. De ha lelkemben csak ilyen benyomás maradt utána. Korareggeltől késő estig nem látni egyebet, mint sik, kopár tájékot, a hol még a nap is elfárad; nem látni egyebet, mint egy pár kopott, rongyos falut, még kopottabb lakosaival, azontúl görhes, bánatos csacsit, örökös özvegységbe merült öszvért, kétkezekü, nyikorgó kordét, mellette a sovány, csupaszszájú spanyolt — mondom — ha az ember csak ilyen min legeltetheti a szemeit naphosszat, nehéz vigasztaló képet irni.

S annál inkább irhatom ezt, mert nem egyetlen utunkban, hanem a 14 nap közül lega-

lább 8—10 napon keresztül ilyen vidék vett bennünket körül.

Hiszen sok az unalom, sok az egyformaság a magyar Alföldön is. A homokfogó ákácerdőkön, meg a tanyákon kívül alig talál az ember az órákhosszat tartó uton változatosságot. De mi a mienk a spanyolok földjéhez! A mi buzavetéseink, melyek a tenger hullámmásával vetélkednek! Csupa kövérség, csupa duzzadó élet, csupa költészet! Milyenek a mi tanyáink, milyenek a mi zsuppal fedett faluink a spanyol élet kietlenségéhez! Ez ifju élet, az a haldokló nyögése. Milyen egy alföldi csikós, egy kanász ha kipödri a zsiros bajuszát! Egy emberen több zsir van itt, mint ott az egész falun.

Ha nem szerettük volna addig, megtanultunk volna rajongani a mi magyar hazánkért.

Sokat morfondiroztunk mi a spanyol vidékek kimondhatlan szomorúságán. Hiszen lehetetlen, hogy az Uristen ilyen irgalmatlan lett volna hozzájuk, hogy a mikor annyi országot annyi természeti kincsessel ruházott föl, miért hagyta volna ily szegénynek, ily vigasztalatlanul sívárnak a gavallér nemzetség határait? Az Uristen eléggé szerette a spanyolokat is, nem is egyebet, hanem a kapzsiságukat siratják a szerencsétlenek. Telhetetlenek voltak. Föl akartak falni egyszerre mindent, a mit a szemük látott. Kiirtották szépséges erdeiket, de elfelejtették beültetni. Azt hitték, hogy csupa gavallériából kipótolja azt, a mit ők elügyetlenkedtek. Az erdő azonban szintén feledékeny lett és nem nevelt több tölgyfát és virágot. Az eső, meg a szélvész lehordta róla a termékeny, jó, erdőnevelő földet s a szegény spanyoloknak megmaradtak a sziklák, no meg a csacsik, hogy simbolizálják s eszükbe juttassák az ősök eszejárását.

Ugy jártak az anyaföldükkel mint gyarmataikkal is. Addig nyuzták, addig pumpolták, míg egyszerre fölmondták a szolgálatot s a spanyolnak megmaradt az éjhomályban eltűnő ősi dicsőség,

meg a mellverés, a mire azonban senki sem ad semmit. No meg persze a bikaviadal.

Escorial.

Madrid körülbelül Spanyolország közepén fekszik. Oda törekedtünk. Utközben azonban egy nagy hibát követtünk el. Nem néztük meg Burgost, illetőleg a benne levő nagyszerű templomot, a melyet a világ legszebb csúcsíves stílusú templomának tartanak. Csak a vasutról láttuk lehellet-szerűen finom, szinte csipkéhez hasonló íveit; bámultuk a művészi tudást, a mely a kemény, nehéz kötömben is kifejezésre tudta juttatni az ég felé törő ima szárnyalását.

Direktorunk a törhetlen technikai akadályok sáncái mögül védekezett ezen mulasztás ellen. Ostromló utitársaim azonban nem szüntek meg őt újra és újra támadni, úgy, hogy én meg vagyok győződve, ha Faludi direktornak sikerül valamikor, valahogyan a purgatoriumba jutni, szenvedései a spanyol ut szenvedéseire való tekintetből sem tartanak soká.

Burgost azonban Escoriál megtekintésével pótoltuk.

Escoriál, a spanyol királyok Gödöllője. Körülbelül 50 kilométer távolságra esik Madridtól. Spanyolország egyik legkiválóbb nevezetessége lévén, megtekintése világért sem lett volna elmulasztható. Utunkba esvén, csomagjainkat előre küldöttük Madridba s körülbelül huszonötön le szálltunk a vonatról.

Ha az ember Escoriál képét távolról megpillantja és összehasonlítja a vidék keretével, melybe beállítva van, nem tudja eltitkolni megütközését. Miféle izlés volt az, a mely üdülő helynek, királyi nyaralónak, ilven helyet választott? Csupa gránitsziklatömeg az egész. Mintha óriások jártak volna arra és csupa szesélyből abban lelték volna gyönyörűségöket, hogy a sziklákat egymás tetejére dobálják. A hely kiválasz-

tása nem kelt ajkunkon dicséretet, de annál inkább maga az impozáns épülettömeg.

II. Fülöp spanyol király 1557-ben szent Lőrinc napján diadalmas csatában legyőzve a franciákat, a nagy vértanu tiszteletére építtette a fogadalmi templomot. Tudvalevő, hogy szent Lőrincet rostélyon sütötték meg a pogányok. Maga az óriási négyszögű palota ennek a rostélynak a mintája szerint épült. Az épület négy sarkán a rostély négy lábának megfelelőleg négy izmos torony emelkedik; 16 — mások szerint 22 udvara a rostély nyílásait jelképeznék, az épület közepén helyet foglaló hatalmas kupolás templom pedig a vértanu megkínzott testét jelezné. Sőt a rostély nyelének megfelelőleg egy kiugró részt is találunk.

Maga az óriási épület, melyet egyesek a Vatikánnál is nagyobbak mondanak, festetlen, faragott gránitkockákból van egymásra rakva. Széle-hossza egy s egy irányban 260 lépést tesz ki. Négy emeletes s termeibe 2600 ablakon keresztül szűrődik be a világosság. Az egész épületet szabályos négyszögben hasonlóképp gránitból emelt melléképületek veszik körül.

Jó ideig kóboroltunk a széles, régi képekkel fedett folyosók széles gránit kocka kövein. Egyik utitársunk lobogtatva vitte a spanyol miniszter levelét idestova, míg végre is megtaláltuk az épület főnökét, egy tiszteletreméltó öreg papot, a ki kijelentette, hogy fűtyül a miniszteri levélre, hanem az ő engedélye folytán bejárhatjuk a palotát. Először is a templomot néztük meg. Szinte megdöbbenünk az imponáló kép hatása alatt. Mintha az egész egy óriási kupolába akarna egybeolvadni. Széles, szilárd alapjai a megdönthetetlen erő kifejezései. Ivei merész hajlásukkal ámulatba ejtenek. A harmonikusan összeállított márvány diszkrétén ragyogó fénye, az arany, a drágakövek csillogása, mely mindenünnszemünkbe ötlök, hódolatra készíti törpeségünket. A nagy időknél, Spanyolország fénykorának, az oceánok-

ról összehordott kincseknek, a spanyol nemzet egykori gazdagságának, nagyszerű hatalmának visszatükröződését látjuk itt. Minden tárgy, minden kép, 40 oltára mind-mind oly művészi izlésről tanuskodik, a melyet méltán csodálhat meg az utókor. A két szószék egymással szemben alabastromból és gyönyörű kivitelű bronzösszetételekből épült. A sekrestyében a szinte utolérhetlen művészettel készült miseruhák vonják magukra figyelmünket. A széles, szinte templomszerű kóruson az imázó szerzetesek székei a faragás művészetének remekei. Középen pedig egy óriási szintén remekbe készült pulpitus van, a melyet óriás volta dacára kisujjal forgathat az ember. A sarokban egy titkos ajtót mutattak, II. Fülöp azon keresztül szokott a szerzetesek közé jönni, hogy Istent dicsérő imáikban résztvegyen. Mögötte pedig egy kis fülkét láttunk, melyben egy gyönyörű, fehér márványból vésett feszületet mutatnak, a melyről a műértők azt mondják, hogy a szobrász-művészetnek szinte utolérhetlen szépségű alkotása. Ugy hallottuk, hogy mikor a remekmű elkészült, nem merték kocsira tenni, hanem Madridtól Escoriálíig kézben vitték, nehogy a finom alkotás sérülést szenvedjen.

Sokféle dologról írhatnék még, a mi szinte kiolthatatlanul vésődött lelkembe, de félek gyengeségemtől, a mely úgysem volna képes hú képet tükröztetni a látottakról, inkább arról szólok, a mi még a templom szépségeinél is mélyebb benyomást gyakorolt ránk: a spanyol királyok temetkezési helyéről.

A spanyolok hatalmas királyai nemcsak üdülni, hanem elmélkedni is jártak Escoriálba. Elmélkedni az ideig-óráig tartó földi nagyságról, mely után a király ép úgy, mint a koldus, minden földi cselekedetük Birájának ítélőszéke elé kerül. Elmélkedtek a halálról. Még életükben megépítették sirjaikat, hogy egykor porladozó tetemeik helyét is láthassák. De királyi fényt fejtettek ki a halottak birodalmában is.

Vezetőnk széles, csillogó márványlépcsőn vezetett bennünket lefelé. Egyszerre kigyultak a villanylámpák s mi egy földalatti palotában, még pedig királyi palotában találtuk magunkat. Márvány csillogott mindenütt, többnyire szürke, hamuszínű, vagy fehér, itt-ott vörös és zöld betétekkel, de mindenütt imponáló művészi harmoniában. Körülöttünk a világtörténelem nagyszerű fejezeteinek megalkotói pihentek csendesen, némán, siri nyugalomban. Egész sereg koporsó szabályos sorrendben elhelyezve. V. Károly, a ki büszkén dicsekedett egykor, hogy az ő országában soha sem pihen le a nap, ott pihen feleségeivel, gyermekeivel, unokáival, a királyi trónusok hatalmas birtokosaival, háboru nélkül, békességben.

Természetes, hogy a sirboltok nem egyetlen helyiségből állanak, hanem ragyogó márvány folyosókon keresztül egész sereg terembe jutunk. Csupa márvány valamennyi, alapjától egész a mennyezet csucsáig, a koporsókkal együtt, melyek szabályos sorrendben — 6—6 egymás mellett — a megholtakat rejtik magukban, vagy a jelen s a jövő urait várják. Egyes termekben mogyoró nagyságu rubinnal, smaragddal, zafírral ékesített kereszteteket láttunk, melyek csakugy szórják, ragyogtatják fényüket a halottak szomoru birodalmában.

Bécsben láttam a királyi család sirboltját. Nem mondom, hogy nem lepett meg, de homályba vész a spanyol királyi sirok pompájához képest. Ott a drága szarkofágok művészi kivitele messze felülmulja a spanyolokéit. Ezek egyszerűbbek, de szabályos egyformaságukkal, az őket körülvevő fény ragyogásával sokkal maradandóbb emléket hagynak hátra.

Még a hatalmas könyvtárt néztük meg s a sok értékes régiség közt egy pompás művű Korvinkódex lepett leginkább meg bennünket.

A királyok termei — már a melyeket t. i. profán szemek is láthatnak, nagyszerű gobelinekkel és értékes faragásokkal dicsekszenek.

Körülbelül 3 órát akartunk Escoriálban eltölteni, hogy aztán előreutazott utitársainkat beérve, az éjet Madridban tölthessük.

Az állomáson csodálkozva fogadtak bennünket:

- Mit akarnak az urak?
- Madridba akarunk menni.
- Mivel?
- Vonattal.
- Majd holnap reggel, ha vonat is lesz.

Ha a ladányi menykő derült égből közibénk csap, nem lettünk volna kevésbé meghatva. A legszükségesebb podgyászok nélkül, 28 órai ut után, mikor elfáradt, meggyötört tagjaink epedve vágyódtak az ágynak párnái közé s most a sötét Spanyolország parányi állomásán töltjük az éjet? No! a boldogságunkból csak ez az egyetlen egy hiányzott még.

Mi lesz most? Ha a darázsfészekbe botot dugnak nincs mérgesebb fölzúdulás, mint köztünk volt. Első dolgunk volt bünbakot keresni. Sikerrült is szerencsésen feltalálni már az első pillanatokban bokros érdemű direktorunk hön szerezett személyében. (Magunkat csak nem szidjuk, mikor másra is rákenhetjük a hibát, pláne mikor az illető távol van s hirtelenében meg sem nehezíthet érte.) Hogy egy fikarcnyi hely nem maradt rajta szárazon, az természetes. Utazási tervezeinek minden képzelhető és képzelhetetlen, mult, jelen és jövőendő hiányai egyszerre kolosszális nagyságban rajzolódtak szemünk elé. Pedig szegény direktor éppen úgy nem tehetett ezért a kalamitásért, mint jó magunk és az sincs megírva sehol, hogy egy uti direktornak okosabbnak kell lenni az utitársaknál. Ő is, meg a többi okos ur is véletlenül a vasárnapi menetrendet nézték, a mikor külön vonat jár Escorialba s a spanyolnyelvvel alaposan tisztában lévén, egész nyugodt lélekkel lövettek velünk bakot.

Meglepetésünk első viharja elulván, terveket szőttünk s mikor a külön vonattól és omni-

busztól kezdve egész a kormányozható léghajóig minden tervet össze-vissza hánytunk-vetettünk, rájöttünk arra, a mire legelőször gondolhattunk volna, hogy Escoriálban is akadhat még vendéglő, a hol meghálhatunk és majd csak el leszünk valahogyan, hiszen régi axioma az, hogy még so-hase volt úgy, hogy valahogyan ne lett volna.

Találtunk is egy szálloda-félét, ott elővet-tük a jobbik kedvünket, az ifjuság törhetlen jó-hangulatát s egy óra mulva akár táncmulatságot is rendezhattunk volna. Vacsora alatt megkaptuk uti direktorunk táviratát, a melyben értesített ben-nünket, hogy ő is értesült már a „borzasztó“ hir-ről, melynek értelmében lemaradtunk. Mindig zse-niális embernek tartottam Faludi urat, de ez a szó: „borzasztó“ soha mióta világ a világ, nem játszott még békéltetőbb szerepet.

— Szegény direktor! hogy oda lehet most, hogy sajoghat a szive értünk! — mondogattuk — Hiszen nem is hibás.

Szóval szivből megbocsátottunk s hamaro-san annyi vörös bort benyakaltunk az egészsé-gére, hogy majdnem nekünk ártott meg.

Madrid.

Korán reggel fölkelünk, hogy két óra mulva Madridban lehessünk. Két óra hosszát persze folytonosan sziklák közt és alagutakban jártunk. Fa és erdő-féle is akadt imitt-amott, de annyi bi-zonyos, hogy az egész világ összes országai közt nem akad még egy, a mely fővárosát ily kietlen pusztaság közepére épitené. Persze az ország kö-zepén van s mikor az északi és déli tartományok a 15-ik században egyesültek, a fővárost olyan helyre kényszerültek építeni, a mely egyik fél féltékenységét sem keltette fel.

A vonatból kilépve, első tekintetünk a ha-talmas királyi palotára esett, mely pompás rene-szánsz stylusával és óriási méreteivel, ha nincs is oly impozáns, mint a mi királyi palotánk (már fekvésénél sem) de nem is marad sokkal mögötte.

Egyébként pedig mit mondjak a városról?
 Azt hiszem legmegfelelőbb lesz, ha a nép-
 szerű *Bob* herceg költői sorait idézem rá:

Madridban van hej! száámos utca
 És minden utcán több sarok.
 És az utcákon háázak vannak
 És a házakon ablakok, stb.

Mielőtt azonban szólnék róla, előbb a bika-
 viadaloikkal végzek.

A bikaviadal.

A ki Spanyolországban jár és bikaviadalt
 nem néz meg, az tulajdonképpen lemondott arról,
 hogy a spanyol népet legjellemzőbb és leglénye-
 gesebb vonásáról ismerje. Mint a ki bekóborolja
 Magyarországot és kikerüli az Alföldet, a mely-
 ről fogalma sincs; nem eszik paprikást és nem
 hall cigányzenét; a ki elmegy Münchenbe és
 nem iszik sört; a ki Velencében jár és nem nézi
 meg a Szt. Márk terét. Sőt azt mondom, hogy
 mindez csekélység. Az említett dolgok nevezetes-
 ségek, látnivalók, a bikaviadal pedig a spanyo-
 loknál nemzeti eszme, ideál, a melyet nehezebben
 nélkülöznének, mint összes gyarmataikat s a
 mely ott lüktet a művelt spanyol lelkében ép
 úgy, mint az egyszerű utcaseprőjében. A gyere-
 kekében ép úgy, mint a hölgyekében. A gyere-
 kek az utcán bikaviadalt játszanak, a höl-
 gyeknek pedig galoppban jár a szívéük, ha bika-
 viadalt látnak. A ki a bikaviadalt be akarná til-
 tani, annak pusztulnia kellene Spanyolországból
 detronizálni fognák, akár király, akár egyházi fel-
 söbbség legyen.

Tulajdonképpen pedig nem egyéb egy utá-
 latos mulatságnál, a mely ötven perccel lejjebb
 szállít előttünk minden caballerot. Mert a mi
 európai eszünket megborzosgatja a gondolat és
 undorral elmélkedünk az olyan nemzeti multság
 felett, a mely gyönyörködni tud abban, miként
 kineznek agyon és ölnek meg egy állatot. El-
 fordulunk tőle, a mint elfordulunk a rómaiak és

görögök izlésétől, a kik izmos gladiatoraik halálhozó tusájában gyönyörködtek.

Bárhogyan jellemezzük azonban a bikaviadalt, egyet, hogy izgatón érdekes, senki sem tagadhatja el róla.

De hát elülről kell ezt is kezdenem.

Madridi időzésünk első napján, csütörtökön, német vezetőnk hírül hozta, hogy ma bikaviadal levén, ha tetszik megnézhetjük. Hogyne! Váltott is jegyet személyenkint 6, vagy 7 pesetáért (valamivel több mint két forint) az első helyre, azaz a bikához legközelebb eső és árnyékos helyre. Az előadás délután 5 órakor kezdődött s másfél óráig tartott, mely alatt összesen 6 bikát végeztek ki.

A Plaza de Toros, vagyis a szinkör felé közeledve, egész néparadat hömpölygését láttuk. Elegáns urak, előkelő asszonyságok a köznéppel együtt törték magukat, hogy valahogyan le ne késsenek. A spanyol megtakarítja a száján a költséget, de a bikaviadalt, hacsak lehetséges, el nem mulasztja.

A tömeg közt itt-ott feltűnt már egy-egy pikádor a festői szép ruhájában, a mint a szintérnek való, görhes lován baktatva, a küzdőtér felé kocogott. Büszkén emelgette a fejét, kevélyen vetett jobbra-balra egy-egy tekintetet, szóval úgy viselte magát, mintha az amerikai gyarmatok megmentése egyedül tőle függene. A nép pedig, a mely körülötte tolongott, ujjal mutogatott rája, mint nemzete hősére, a kit büszkén vall magáénak.

A város szélén előttünk állott a nagy terjedelmű, téglából épült, gömbölyű cirkusz, a melynek azonban teteje nincs. Több bejárón keresztül a köralakban elhelyezett ülőhelyekre, nem székekre, vagy padokra, hanem gránit-kockákból emelt lépcsőkre jutunk. A Madridiban tizennégyezer ember fér el, ennél csak a sevillai nagyobb, a mely 15 ezer embert képes befogadni.

A nagyterjedelmű porond elég mélyen fekszik s egy öles magasságu vastag erős deszka-

palánk választja el a nézőtértől. A nézőtér és palánk között még egy méter szélességű tér van, a hova a heccelők a bika elül beugrálni szoktak.

A nép nagy zsvavajjal, tereferélve szórakozik. Valamennyi a viadal esélyeit latolgatja. Mert a bikákat, mint a jó sportsmanek a futtatáson résztvevő lovakat, valamennyien ismerik. Papájukat, mamájukat, szóval az egész családfát, kinek az istállójából került ki, milyen a természetük, jellemük, milyenek az esélyek stb. stb.

A frissítőket és a spanyol nyalánságokat árusítók folyton bömbölnek a fülünkbe. Mások pedig puha bőrvánkosokat árulnak, a melyek a másfél órai gránitkövön való csücsüléshez bizony nagyon jól elkelnek. Szóval olyan zsvavaj vesz bennünket körül, annyian járnak a nyakunkon keresztül helyeikre, hogy minden öt percben az óráinkat nézegetjük: mikor kezdődik már a multság igazi, érdemleges része?

A kitűzött időben, egy perccel sem utóbb, kinyílnak a porond kapui s trombiták harsogása közt megjelenik a küzdő személyzet. Elül két talpig feketébe öltözött gavallér jön fekete paripákon, struccotollas kalpagokkal. Ezek vezetik a menetet. Utánuk jönnek a szolgák, a kik a vért begereblyézik, a hullákat elszállítják s a toreadoroknak kézhez adják a szükségeseket. Ezeknek a tulajdonképeni viadalban még nincs aktív részük. A *chulo*-knak (olv. csúló) azonban igen. Ezek heccelik, izgatják piros köpenyeik lobogtatásával a bikát. Utánuk a *banderillero*-k következnek, vagyis azok, a kik a bika nyakába rövid, körülbelül félméter hosszúságú, pántlikákkal fölékesített s a végén szigonnyal ellátott botokat döfnek. A *picadorok*-nak még kellemetlenebb szerep jut. Ezek lovakon (kiszolgált, rozzant, virslinek való gereblyéken, a melyeknek oldalbordáin bátran lehetne klavirozni) ülnek. Gebéik jobb szeme be van kötve, hogy a támadó bikát ne lássa. Kezükben hosszú pikát, vagyis 3—4 méter hosszú póznát tartanak, a melynek végén hegyes vas

van. Ezt szurják bele a bika hátába, hogy dühét még inkább fokozzák. Legvégül jó a nap hőse: az *espada*. Ő szúrja le művészi ügyességgel a kifáradt bikát.

A chulo-k, banderillero-k, pikádorok, valamint az espada (másként matador) festői ruhákban jelennek meg. Fiatal ember valamennyi 20—35 év között. Az arcukat simára borotválják, hogy csinos, szabályos vonásaikat semmi el ne takarja. A ruhájuk csupa könnyűség, de az egész testük is csupa ruganyosság, mintha minden izmuk gummival volna kibélelve. Fejükön gömbölyű kalapot viselnek, melyet festőileg díszít a strucc-toll. Zekéjük csupa tarkaság, sárga, piros, kék, zöld bársonyból, gazdag arany, vagy ezüst paszománnyal, a térdig érő bugyogójuk hasonlóképen. A harisnyájuk piros, sárga selyem, a melyre a könnyű félcipő szorul.

Trombita harsogás közt haladnak lassu ünnepélyes menetben a diszpáholyig, a hol a város, vagy ország előkelői foglalnak helyet. Tisztelegnek. Hiszen az életükkel játszanak s valamelyiket talán csak lepedőben szállítják hazafelé. Onnan felülről valaki egy kulcsot hajít le, az istálló kulcsát. Azt átveszik s meghajtva magukat körüljárják a porondot. A két fekete lóvas s a szolgák félrevonulnak a deszkák mögé s csak a küzdők maradnak a porondon. A zenekar rázendít, kitárul az aréna ajtaja s felbőszülve ront kifelé egy 4—6 éves bika. Gyönyörű, szabályosan fejlett állat. Fekete, mint az éj, csupa izom, csupa ideg, nem kövér, de erőre s küzdelemre nevelt. A szarva hegyes és szabályos vonalban előre görbül. A szemei vérben úsznak, orrlukái kitágulnak... Egyszerre megáll. Meglepi a fény, a tarka tömeg, az ezer meg ezer szem, mely mind őt fürkészi.

Ez a jelenet a legszebb a bikaviadalban. A fiatal erőnek, tűznek, vadságnak, a szabad természet gyönyörű alkotásának szemlélése.

Néhány pillanatig tart ez a remek, izgalom elenet. Volt olyan bika, a mely annyira meg-

pődött a szokatlan látványtól, hogy megzavarodva visszafordult, de az ajtót bezárva találta maga mögött. Ott kell maradnia a visitó, sipoló tömeg szeme láttára. Nem menekülhetvén, ellenséget keres, a kin dühét kitölthesse. Toporzékolni kezd, lábaival szórja homokot, aztán leszögezi fejét s vadul ront a legközelebb álló chulonak, a ki vörös posztóját lebegteti feléje. Az embernek eláll a lélegzete, a szive nem dobog. Mi lesz most? A chulo pedig nyugodtan áll és csak az utolsó pillanatban, akkor, mikor talán egy méter se választja el tőle, ugrik félre előle, de oly könnyűséggel, hogy szinte káprázik belé a szemünk. A A bika 8—10 lépésre rohan tova vak dühében, haszontalanul. Meglepi a chulo szerencséje, hogy elsiklott a szarvai elől, de nem enged. Megfordul s újra feléje rohan, az ismét kiszökik a böktávolból. Harmadszor-negyedszer támad rá s csak akkor veszi észre, hogy öten-hatan lebegtetik körülötte a vörös posztóikat. Utánuk! Valamelyiket majd csak felnyársalja. Sikertelen a gyorsaság, az elkeseredett düh, a chulok, mint a kigyó siklanak el előtte. Megáll. Forr a vére, a düh majd szétrepeszti idegeit. Nem látja már a nézőpublikumot, csak ellenségeit, a kik élet-halál harcra készítetik. Ismét kiszemel egyet közülük, kettőnek háromnak ront neki, de azok táncolva térnek ki a szarvai elől.

Egyszerre egy új ellenség jelenik meg, a ki addig a palánk mellett állott görhes lovával, a pikádor. Ott áll vele szemben, nem mozdul, hanem merően néz vele farkasszemet. Leszögezi a szarvait s ereje teljével döfi szarvát a nyomorult gebe oldalába. A pikádor csak azt várta, hogy közelébe jusson s vasas botját beleszurja a feldühödt állat hátába, a nyakszirtjébe. Ez a szúrás csak kis sebet ejt rajta, nem is halált akar hozni, hanem fokozni az állat dühét. A ló egyet ágoskodik s lovasával együtt hatalmas ivben a földre zuhan. Tehát van már ellenség, a melyen kedve szerint kipróbálhatja az erejét. Nekiszögezi a szarvát és elszánt dühhel akarná

összetépni. De a heccelők körülötte állanak s vörös pósztóik lebegtetésével elvonják a figyelmét. Rohan tovább. Azalatt bejönnek a szolgák, a picadort kivonszolják a ló alól s lábra állítják. A lovat is föltámogatják, ha van még benne élet, ha nincs, ott hagyják, legfeljebb a kiömlött vére gereblyélnék homokot. A picadornak hoznak másik gebét, fölkászolódik rája s újra kezdi az bikaboszantást az előbbi módszer szerint. A chulok szintén folytatják életüket veszélyeztető játékukat. Némelyik kijut a társai csoportjából s a bika kergetni kezdi. Nem esik kétségbe, szalad előtte s mikor a deszkapalánk előtt van, mint a lapda veti át magát a két méter magas kerítésen. Legtöbbször mindez egy pillanat műve csupán, a mely pillanatot azonban eltéveszteni is lehet. Az egyik heccelővel megtörtént, hogy az első lépés rosszul sikerült, s még egyszer kellett nekirugaszkodnia. De a bika nyomában volt s neki szegezte szarvait. Soha nem feledem el azt az eltorzult vonást, azt a kinlódó rángást, melyet a szerencsétlen ember arca halálos veszedelmében mutatott. A bika már a bugyogójába akasztotta a szarvát, a mire a végső kétségbeesés oly erőt adott neki, hogy át tudta magát a palánkon vetni. Megmeheredett, a bika pedig elkeseredett dühvel döntötte az erős deszkafalat.

A bika még nem eléggé dühös, jön tehát az újabb ellenség, a banderillero. Piros, kék (spanyol nemzeti színű) szalagokkal teleaggatott két botját tartja kezében s 15—20 lépésre megáll a bika előtt, merőn néz a szemei közé, még integet is neki. Az állat támadásra készül s minden erejét összeszedve rohan feléje. Az bevárja egy lépésre s a bika lefelé hajtott fején keresztül hajolva, szigonyos botját a nyomorult pára nyakszirtjébe vágja, de abban a pillanatban félre is ugrik, hogy a halálos döfést kikerülje. A bika megáll, toporzékol, bömböl, rázza magát, látszik rajta, hogy kegyetlen fájdalmat okoz neki, a vére pedig patakszik a döfés nyomán. Újult dühvel támad, fölszúr egy-két lovat, neki-neki szalad a

chulo-knak, de hasztalan minden támadása, ellen-ségei macska-ügyességgel térnek ki előle. Tehe-tetlen dühében az elhullott lónak megy neki s szarvaival 4—5 méternyire lóditja odébb. De még két pár banderilla szűrő, kinzó fájdalmát kell a hátába fogadni, a melyek ott csüngnek a nyakán s egymáshoz való verődésük által még korbá-csolják idegességét és izgatottságát.

Kifáradt, megáll. Egész teste remeg, ziháló tüdeje mint a kovácsfújtató, mozgatja egész testét.

A trombiták megharsannak s következik a végső döfés, az espada művészi munkája. Ő a legügyesebb, a legkiválóbb valamennyi között. A deszkakerítésen átnyujtják neki a körülbelül félméter hosszú, egyenes, vékony kardot s egy biborpiros posztót. Ezt ráakasztja a kardra s meg-áll a bika előtt. Ez a szín még inkább megva-dítja a pihegő, vértől csorgó állatot. Most már csak ezt látja, összeszedi végső erejét s minden áron azt szeretné elpusztítani. Az espada azon-ban könnyedén felemeli a posztót szeme fölött, eset-leg a szarvára akad, rohan vele tovább, ha lehull, rátipor, de az espada egy másikat lobogtat ismét feléje. Ötször-tizszer fut neki, de az a szemébe vágódik s elsuhan a feje felett. Ereje gyengül, remegni kezd. A trombiták újra megszólalnak s az espada a végső döfésre készül. A piros posztót elhajítja, és szembe áll ellenfelével. Hosszan, éle-sen néz a bika szemébe. Aztán kiszámítja a helyet, a hova kardját döfni fogja a hátán ke-resztül, a bordák között, úgy, hogy a szívét ke-resztül szurja. A bika egy kis erőhöz jut és fe-léje rohan. Az espada bevárja az utolsó pillana-tot s mikor a bika szarva szinte a testét érinti, áthajol a feje fölött és markolatilag döfi kardját a szívébe. Sokszor nem sikerül ez a szurás és kétszer-háromszor kell döfésre várni a szeren-csétlen állatot. Ilyenkor már hallatszanak a fütty-työkök, a bas! (levele! abzug!) kiáltások. Ha elta-lálta — a mi nagyon gyakran történik, — a bika megáll, száján vér ömlik, a lábai roskadoz-

nak, összeesik és kiadja páráját. A harsonák újra megszólalnak s jelzik, hogy a küzdelemnek vége van.

Megjelennek a szolgák zászlócskákkal föl-diszitett öszvéreikkel s előbb az elhullott gebéket kötik a lovak után, az öszvéreket végigostorozzák s nagy kört írva le, kirohannak a szintérről. Aztán a bikát vonszolják ki, de természetesen nem olyan gyorsan, mint a görhes gebéket. Azt eladják a virslisnek, emezt pedig a mészárosnak, a ki kiméri a husát a szegényebb nép számára.

Hasonlókép végzik ki a többi bikát is. Legfeljebb egy-két perc múlva következik a másik. A különbség nem lényeges. A bikák rendesen feketék, vagy fehér-fekete csikosak. Valamennyi erőteljes, izmos, vadságáról kipróbált állat, hiszen a felsőbb bika-akadémia növendéke, a hol bátorságukat, vadságukat előre kipróbálják s csak akkor bocsátják a Plaza de toros rendelkezésére, ha a nyilvános kivégzésre méltónak találják. Némelyik elveszti a bátorságát s akkor kifütyölik, gyávának, pimasznak nevezik. Némelyik annyira dühös, hogy keresztül ugrik a két méter magas kerítésen és lyukba kergeti a vitéz toreadorokat. A mi bikáink azonban ilyesmit nem cselekedtek meg. Tulságosan tüzes, dühös állatok lévén, hamar kifáradnak s 12—15 perc alatt mindegyik kiszenved. A mi magyar bikáink — nem hiszem — hogy elég ügyesek és alkalmasak volnának a bikaviadalokra, már szétálló szarvaiknál fogva sem. De mégis valószínűbbnek tartom, hogy nem annyira a piros posztónak, mint inkább a bugyogónak, meg a bennevalóknak lódulnának neki.

Emberéletben ritkán esik kár, ámbár sok espada végzi életét a bika szarván. Annyi bizonyos, hogy roppant hidegvért, elszántságot és a mi fő, ügyességet igényel. Mozdulataik a szó szoros értelmében graciosusak s minden képzelhető ügyességet felülhaladnak, hiszen egy elhibázott lépés az életükbe kerülhet. A toreador min-

dent kockára tesz, első sorban azonban az életét. Van is jövedelme. Különösen az espadának, a ki évenként 100—150 ezer pesetát, 70—80 ezer koronát vág zsebre. Ebből aztán adja a gavallért. Mulat rangosakat és szórja a pénzét boldognak, boldogtalannak. Szóval ur és igazi caballero. Legtöbbet a pikádorok szenvednek, a kik a sok és nagy eséstől többnyire agyrázkódást kapnak és abban pusztulnak el.

Ránk, a kik a spanyolokkal szemben európaiaknak neveztük magunkat, kellemetlen, rettenetesen izgató hatást gyakorolt. Az első bika viaskodásánál úgy dobogott a szívem, mint a halas tarisznya. Aztán lassankint higgadtabban vettem a dolgot, de az arénába a Dárius minden kincséért sem mentem volna le s inkább szerkeszték politikai lapot összes veszedelmeivel, mint hogy a toreadorok veszedelmes mulatságában csak két percig is részt vegyek.

Legjobbban akkor örültünk valamennyien, a mikor már vége volt s nem kellett tovább néznünk azt a raffinirozott állatkinzást. Különösen a szerencsétlen gebék látása háborította fel összes nemesebb érzéseinket. Némelyiket egy döféssel agyonszurta a bika, a legtöbbnek azonban a gyomrát hasította föl úgy, hogy a beleit méternyire huzta maga után s ily szánandó állapotában nem sajnálták még összevarrni s még egyszer ráültetni a pikádort. A hat bika a mi jelenlétünkben 13 gebével gazdagította a virsliseket. Elkeseredésünkben nem egy toreadornak kívántuk, hogy legalább egy kicsit is bökődne bele a bika a vékony bugyogójába, talán akkor elmenne a kedvük az állatkinzástól.

Minden bikaviadalról külön képes szaklapok jelennek meg, leírva annak minden jelenetét, az állatok jellemét, bátorságát, gyávaságát, kinzóik ügyességét.

A fönymaradó tiszta hasznót a spanyolok jótékony célra adják.

A nagyobb városokban minden vasárnap, Madridban minden héten kétszer gyönyörködnek

a spanyolok az ő nemzeti mulatságukban. Nekünk azonban elég volt egyszer s én azt hiszem, hogy nem sok akad utitársaim közül, a ki ebből a furcsa élvezetből még egyszer részt kérne. De hát megállapított tervünk szerint a jó mellett a gonosz dolgokat is kívántuk látni.

Egy azonban bizonyos, most már tudjuk, hogy miért híjják a spanyolt „*őrült spanyolnak*.”

Egy ország fővárosát annyira nevezetesség híján még nem láttam, mint Madridot. Házak és házak, utcák és utcák. Hogy kereskedelmi élete nem élénk, földrajzi helyzetéből folyik. Valamikor kicsiny várórség tanyája volt, s ha valahol, úgy bizonyára itt készült a kabát a gomb kedvéért. Legélénkebb utcáját valahogyan a pesti Kecskeméti utcával lehetne összehasonlítani. Egyik utitársam mondotta, hogy valamikor süldő jogász korában álmainak netovábbját képezte: a Puerta de sol (a nap kapuja) valamelyik kávéházi asztalánál egy pikolót fölhajtani. Úgy gondolta, hogy a világ egyik legelső terén fog majd ülni s szemé nem győz eléggé gyönyörködni a bűbajos Spanyolország népének festői sokadalmán. Hát ott voltunk, de nagyobb csalódás ritkán érheti az embert. Az igaz, hogy Madrid főutcái mind beléje torkolnak, forgalomra legélénkebb, de oly egyszerű s oly kisszerű, a miért a pesti Kálvinteret meg se mutatnám. Rendeltünk magunknak sört, a melynél azonban melegebbet és komiszabbat soha világéletemben nem ittam. A népsokadalom pedig sehogysem volt olyan, a mely imponálhattott volna.

Töméntelenül sok rossz tulajdonsága van a spanyolok fővárosának, de hát azért mégsem akarok igazságtalan lenni hozzá. Van egy nagyszerű képtára, a melynek emléke sohasem fog lelkemből elmosódni s a melyet összes utazásaim legkellemesebb emlékei közé fogok sorolni. Spa-

nyolország volt Murillo hazája s a főváros, illetőleg valamelyik Izabella királyné gondoskodott róla, hogy a főváros képtárában ezek a nemzeti kincsek méltóképen képviselve legyenek.

Sok szép képet láttam életemben, Rafael, Michel Angelo, Tizian, Tintoretto, Rubens, Velasquez képeit Rómában, Milanóban, Velencében, Bécsben, Münchenben gyönyörködve szemléltem, órákat töltöttem el szemlélésükben s mégis, ha emlékeimet összevetem, a világhírű, klasszikus festők közül egy sem ragadott el annyira, mint Murillo. Elismerem, hogy Rafael képei fenségesek, hódolatra készítetnek, Michel Angelo plasztikája utolérhetlen, hogy Rubens zászlót vitt a festők iskolájában, de kedvesebbet, mint Murillo, egyet sem találtam a festők között. Tudom, hogy sokan mosolyognak állításom felett, hogy művészi tudásom hiányának rovására írják ezt az ítéletet, de ez az én egyéni impresszióm, a melyet Murillonak körülbelül 70—80 képe rám gyakorolt, annyira elbűvölő volt, hogyha a caballerok hazájából egyebet semmit, csak Murillót láttam volna is, meg volnék elégedve utazásom eredményével. Sokakat Valesquez ragadott el, másoknak Goya realizmusa imponált, engem Murillo egészen meghódított. A „Museo nacionale“-nak van egy kör alakú terme, a mely majdnem kizárólag Murillo-képeket foglal magában. A képtárban való tartózkodásunk idejének háromnegyed részét töltöttem benne s elismerem, hogy nemesebb szórakozás nem foglalhatta volna le lelkemet. Murillo nagyrészt Mária-képeket festett. A tisztaságnak, az ártatlanság fenségének hódolatra, imádságra készítő hatását sehol sem láttam oly élénken megfestve. S bármelyik képét nézzük meg, önkéntelenül ez a szó hagyja el ajkainkon: Óh be kedves, de szeretetreméltó! Szinte nevet, kacag minden alakja az ő kedvességében. Gyönyörűek Murillonak gyermekképei. A kis Jézust, Keresztelő Sz. Jánost, angyalarcokat talán senki sem festett elragadóbban, mint Murillo. Ninnos de la Concha képe, a hol a kis Jézus Sz. Jánossal bárányokat

őriz s Jánosnak csigahéjból vizet nyujt, roppant népszerűségnek örvend Sz. Ildefons, Szent Ferenc az ő elragadtatásában, Szt. Bernárd képei, mind-mind oly fölséges alkotások, a melyeket feledni nem lehet. Roppant érdekes Murillonál, hogy képeit nem fényárba, hanem majdnem mindig kellemes félhomályba helyezi. Alakjai, az arckok mindig nemes tiszta plasztikában domborodnak ki, de sötétlila, barna, homályos, rózsaszín stb. alkotják a színeit. Mintha az est fél homályát látnók, a mely oly kedves a spanyolok előtt.

Rubens nevével több mint hetvenszer találkozunk. A spanyolok Németalföld birtokában gondoskodtak róla, hogy minél többet hozzanak a nagy hollandus festő munkáiból. Azt olvasom azonban egy magyar író munkájából, hogy a Rubens iskolájából kikerült képek alá is a mester nevét írták. Bárhogyan legyen, de nekem korántsem tetszenek annyira, mint Murillo alkotásai. Azok a zömök, csupa izom, csupa hus-alakok, bármily lelket áruljanak is el az arcon, engem nem hatottak meg.

Megnéztük még a modern festők képtárát is. Azt se felejtsem el soha. A spanyol jellem és lelki világ érdekes megnyilatkozásának tartom. Minden második kép gyilkosság, vagy halál. Egy szörnyű képen sötét, kutformájú börtönt lát az ember, a melybe levágott emberfők gurulnak. A ki legyilkoltatta őket, lemegy a meredek lépcsőn és nézi áldozatait, az egyik fő rámered szemeivel, s átkot mond rája. A többiek szintén hasonló légkörben mozognak. Itt temetés, ott a haldokló szenvedései, majd véres háborut, vagy munkáslázadás szörnyű emlékeit örökítették meg a spanyol művészek. Bizony furcsa, sőt kinos benyomást kelt az idegen lelkében, ha a képzőművészet kiváló alkotásait csak ilyenekből látja összeállítva.

Hogy korántsem gyönyörködtünk benne annyi ideig, mint Murillo képeiben, egészen természetes.

Ez a két képtár egy muzeummal s egyéb kiállítási épületekkel Madrid legszebb és legszele-

sebb utcáján van, a város szélén. Egy csomó villát építettek köréje. Az ut közepére pedig, két fasor közé néhány csinos szobrot állítottak. Nagyon csinos Cervantesnek, a híres, nevezetes Don Quijotte szerzőjének szobra. De legszebb a katólikus Izabelláé. Graciouslyabb szobrot nem láttam a hét országban. Lovon ülve ábrázolja a nagy királynét, mintha a városba indulna. Jobbról egy szerzetes, balról egy főúr fogja a kantárszárat. A királynő egy apostoli kettős keresztet tart kezében, átszellemült arca az ég felé tekint. Az egész szobor oly könnyed, alakjai oly ideálisan szépek, annyi lélek, annyi eszme, annyi poézis jut bennük kifejezésre, a melyet csak világgraszoló nagy művész vésője hozhatott létre. Jól szemügyre véve, a szobor szépsége nem tömegével hat. Nagyságra össze sem hasonlítható se Deák Ferencével, se a pozsonyi, se a bécsi Mária Terézia szobrokkal. Jóformán csak életnagyságuk rajta az alakok, de annál finomabb a művészi kidolgozás. Mit érnének a mi fővárosunk óriási szobrai, ha otromba tömegük helyett a kidolgozás finomsága lepne meg!

Voltunk a királyi palotában, megnéztük a fegyvertárt, a palota pompás kápolnáját, a hol éppen ünnepi mise lévén, hallottuk a spanyol papok gyönyörű bariton énekét. Sajnos, hogy a kis királyt és özvegy királynét nem láthattuk meg.

Madrid templomai közül a szent Ferenc temploma legszebb. Kisebb, mint az escoriali, de ez is, mint az, tulajdonképen egy kupolába olvad össze. Ebből nyílnak be az oldalkápolnák. Képei elragadóan szépek, rendszerint világos alapon, élénk, de nem bántó színekből összetéve. Csupa elevenség valamennyi. Megható mind, vagy a drámaiságával, vagy kedves poetikus hangulatával. Meglepett valamennyiünket Krisztus sirbátételét ábrázoló kép, a mely Feszty Árpád európai híre emelkedett képének: — Krisztus sirbátételének — az eredetije.

Körülbelül végeztem is Spanyolország fő-

városának a nevezetességeivel. A többire kár az időt vesztegetni.

Még csak egyet akarok megjegyezni. Azt, hogy Európa összes országainak fővárosai közül Madrid fekszik legmagasabban — 650 méternyire a tenger színe felett. Ennek a földrajzi fekvésnek, meg az egyenlítőhöz való közelségnek eredménye az, hogy a spanyol főváros a nyarat a legnagyobb izzadásban tölti. A tél, illetőleg a hűvös idő három hónapig tart, szeptemberben, októberben nagyszabású esők rendeződnek, vagy pedig gyilkos hideg szél járja át a levegőt, a mely az ugynevezet „pulmonia“ betegséget okozza, mely 2—3 nap alatt sirba dönti a benne szenvedőket. Nyáron pedig három hónapig oly irtózatossá válik a hőmérséklet, hogy csak a Szahara produkál foghatót. Minnekünk persze ebben is szerencsénk volt, a mennyiben kellemes széllel békelt időjárásnak örvendtünk.

Sevilla. — A spanyol népélet.

Madridban nem számíthattunk rá, hogy a spanyol népéletet tanulmányozzuk. Azt hiszem, egy ország fővárosa se volna az ilyesmire alkalmas. Annál nagyobb várakozással tettünk el Sevilla iránt, a mely tősgyökeres spanyol város lévén, a spanyol népet igazi valóságában mutatja be.

Előbb azonban egy kis epizódot mondok el, a melynek ugyan nem sok az érdekessége, hanem a mi utazásunk módját kiválóan jellemzi.

Madridnak három vasuti állomása van. Igaz, hogy a vasutak napjában csak egyszer-kétszer közlekednek egy irányban, de a spanyolok azért megadják a világvárosok módját. Erről azonban nem tudván, összebeszéltünk, hogy gyalog megyünk ki a vasutra. En elmaradván a társaságtól, ámbár éjjel volt már, egyedül indultam neki az utnak. Közel voltam már az állomáshoz és nem győztem eléggé csodálkozni rajta, hogy

egyetlen utitársammal sem találkoztam. Egyszerre egy gondolat ötlék az eszembe. Hátha több állomás is van Madridban, mintha hallottam volna ilyesmiről petyegni? Vissza! Mintha puskából lőttek volna, egy spanyol grand lépéseivel mértem az utcát. Uristen! mi történik velem, ha ebben a vadidegen városban egyedül maradok, a hol magyarul a legöregebb spanyolok se tudnak? Ludbőrös lett a hátam ennél a szörnyű gondolatnál. Tehát előre! A kit utamban találtam, úgy döftem oldalba, mint egy lokomotív. A hotel portásának semmi egyebet nem tudtam mondani, mint: *Dos estaciones? Unos? Tros?* (az os-ravigyáztam, mert az spanyolul van) *Sevilla! Sevilla! Kocsé! Kocsé!* Spanyolnyelvi ismereteimet inígyen kimerítvén, oly keserves képet vágtam a jelenethez, hogy a ki nem nevetett, bizonyosan sírni tudott volna. Az atyafi megismert, megértett s két perc múlva úgy vágtatott már velem a kocsé rosszgebéje, mint egy sárkány. Szerencsére utol is értem utitársaimat s még legalább fél órám maradt, a míg a szívem dobogását rendes kerékvágásba hoztam. Tisztességes háromnegyed órát várakoztunk még az állomáson. Mert a mi utarakelésünk rendesen úgy történt, hogy ha reggel 5-kor indult a vonat, $\frac{1}{2}$ 3-kor felverettünk, hogy az állomáson legalább egy órát várakozhassunk. S ez jó is volt így. Mert ha valaki véletlenül elaludt, még mindig volt rá idő, hogy visszamenjen valaki érte, fölverje, az összekészülhessen s még kényelmesen utolérhesse társait. S ki meri tagadni, hogy ebben a bölcs előrelátásban sok igazság is legyen?

Egy éjjeli ut kellemei után Sevillebe érünk. Épen szombat lévén, előre örültünk, hogy „Andalusia gyöngyének“ népét a heti munka után, pláne üdülés idején tanulmányozhatjuk. Estebéd után vezetőnkkel kimentünk a Herkules térre, (két Herkules-szoborról nevezik így) a hol nyüzsgött már a mulatni vágyó caballero és donnák serege. Az ifju signoretták és signorettek pedig bujdosdít játszva kergették egymást a sűrű tömeg-

ben, közbe-közbe természetesen remek karambollokban lódultak neki a gyomrunknak. Tizenötén, huszan lehettünk, a kik erre az éjjeli expedícióra szántuk a fejünket. Persze rögtön észrevették, hogy idegenek vagyunk. Utat nyitottak, de nem azért, hogy udvarias voltukat mutassák be, hanem, hogy kiröhögjenek bennünket. Mulattatta őket, hogy nekünk nem derékig ér a kabátunk, hogy a mi nadrágunk végig bő és fölül nem feszes, a cipőnk nem hosszú és nagyon hegyes s a kalapunk nem gömbölyű és egyenes szélű, mint az övéké. Egyik utitársam egy kacér kis tarka selyem sapkát vett magának, a melylyel Európának bármely országában bátran sétálhat mindenütt, de a spanyoloknak végtelen mulatságot szerzett vele. Valamennyi ujjal mutogatott rá és hahotáztak, a hogy a torkukon kifért. Az én Kneip-cipőimen hét ország népének szemei megakadtak, de Sevillában, a Herkules-téren, valószínűs kis fiók-forradalmat csináltak.

Ne gondolja azonban senki, hogy bennünket csak egy percig is boszantott ez a furcsaság. Legkevesebb! Ők nevettek bennünket, mi meg őket. Legfeljebb, ha egy kissé tulságos volt az okvetetlenkedés, odafordultam hozzájuk és megmagyaráztam nekik magyarul, hogy ilyen ostobaságot csak egy óriút spanyol vihet végbe. Ez a bátor föllépés rendszerint imponált nekik. Zavarba jöttek s mi győzelmünk tudatában fölemelt fővel mentünk tovább.

Spanyol táncot akartunk látni. Vezetőnk egy deszkából és ponyvából összerótt nagyon is kezdetleges-színház félébe vezetett bennünket. Jegyet váltottunk az első helyre. Körülöttünk jobbra-balra vidám caballeros és donnák itták nem a hegy levét, hanem a limonádét. Mert a spanyol ritkán iszik bort. Az ő boruk nem kva-terkázásra való, legkevesebbé pedig szomjat oltani. Fekete, mint a bikavér s az első liter után bizonyosan bőgőnek nézné tőle az ember a csillagos eget. Azért a spanyoloknak nem tartozik hibáik

közé a részegeskedés. Egész utunkban nem látunk részeg embert, sőt még borivót sem. Isszák a gaseust s a különféle illatos esszenciákkal föleresztett citromos vizet. Az oltja a szomjat. De ebben aztán egész a luxusig mennek el a változatosságban. Mi malagát rendeltünk, de egy üveggel tizünknek elég volt. Finom, de erős, mint a pálinka.

A két első fölvonást énekekkel töltötték be. Hogy mit énekeltek, nem tudom, nem értettem, nem is voltam rá kíváncsi, mert jobb szerettem volna azt az atyafit lepöndöríteni a pódiumról. Őt percet minden nótája előtt azzal töltött el, hogy a torkát ráspolta és önérettel hol jobbra, hol balra köpködött. A főművészet pedig abban rejlett, hogy minél tovább bírta szusszal a hangot, úgy mint nálunk a kávinista kántorok szokták, a miben azonban — azt hiszem — senki nem talál gyönyörűséget. Kidülledt a szeme a caballeronak, a zsiros, kövér ábrázata olyan lett, mint a pulykéé. A spanyolok pedig éljeneztek, tapsoltak neki s olyan lármát csaptak, mintha Patti Adelinát pipálta volna le. Tetszésük nyilvánításául szivarokat, narancsot dobáltak a pódiumra s annyi limonádét fizettek neki, hogy alig bírta lefelé cipelni a hasát. Különösen egy öreg spanyol munkás fizetett örülten, akár egy katonatiszt.

A mulatságnak bennünket érdeklő része ezután következett. Nyolc spanyol leány lépett a szinpadra festői tarka selvem ruhákban. Nagyobbara elvirágzott szépségek, csak egynek-kettőnek az arca mutatta azt a csodálatos bájt, a mely a spanyol nőket annyira jellemzi. De nem ez, hanem a táncuk érdekelt bennünket. Kezüik csuklójára a castagnettet, vagyis két kis lapos fadarabot fűznek, a melyet taktus szerint össze-vennek. Csinos, pattogó dalokat vertek ki az egyhangu szerszámmal, a melyet egy vak fiu kísért zongorán. A táncosnők egyik a másik után jött az előtérbe, mindegyik bemutatva a művészetét, majd valamennyien együtt ugráltak a maguk

módja szerint. Hanem művészebb, graciosusabb, ügyesebb ugrálást még világeletemben nem láttam. A mi a bikaviadorok ügyessége a bika előtt, az a spanyol leányoké a táncban. Hajladoznak, mint a nádszál, pörögnek, a kezeikkel kísérik a test mozdulatait, háromszor-négyszer összeütik a bokájukat a levegőben, csupa kecsesség, kedvesség, ügyesség minden mozdulatuk. Ha egyéb nem, ez legjobban jellemzi azt a tüzes, vad szenvedélyességet, a mely az ábrándos, csupa sziv tulajdona. Mi megéljeneztük és megtapsoltuk őket. Megérdemelték. A caballerosokat azonban hidegen hagyta az ügyesség művészete. Nekik a rezestorku kornyikálása imponált.

Vasárnap délután a sevillai utcai élet festői szépségében gyönyörködtünk. Jóformán az egész város az utcán volt. Epen bikaviadal is levén, — a melyet azonban nem néztünk meg — a kiözönlő néptömeg pompás látványossággal szolgált. A Guadalquiviren egész Sevilláig följönnek a tengeri hajók, a parton széles fasorokkal árnyalt korzót építettek, lejebb pálmáikkal s a déli éghajlat gazdag tenyészetével ékeskedő parkokban gyönyörködtek szemeink. Itt sétáltunk órák hosszat, hogy a spanyolokat igazi valóságukban szemlélhessük. Egymásután robogtak el mellettünk gyönyörű, elegáns fogataikon. Lovaik igazi telivér spanyol lovak, ragyogó fekete szőrükkel, hosszú földig érő farkukkal, gyönyörű szerszámaikkal, igazán impozáns látványt nyújtottak. Rendszerint maga a tulajdonos hajtott. Szép szál emberek. Izmosak, vállasak, s általában szépek. A hajuk — legtöbbször fenn hosszúra hagyják és oldalt fésülik — bogár fekete, a bajuszuk szintén. Ámbár ezt a legtöbb spanyol — különösen a szegényebbek — borotválják. A kocsi belsejében pedig Andalusia hölgyei pompáztak. A szó szoros értelmében pompáztak. A szépségükkel is a ruházatukkal is. Északon, meg keleten nem jártam még, de Európa egyetlen országában sem láttam bájosabb hölgyeket a spanyolokénál. Még a magyarokat

is felülmulják. Pedig ez nagy szó. A termetük nem sylphid-termet, mint a franciáké, tehát nem a törekeny karcsuságuk imponál. Mintha hizásra hajlanának és mégsem kövérek, még előrehaladottabb éveikben sem. Szabályosnak, szoborszerűnek lehetne termetüket nevezni. A dús hajuk fekete, mint a legsötétebb éjszaka. Kalapot nem tesznek rá, hanem rendkívül csinos frizurákba idomitják s rendesen egy szép rózsát tűznek belé. A szemeik villognak, mint a fekete gyémánt, szemöldökük gyönyörűen ívelt, ajkuk piciny, finom metszésű. Az orruk szabályosan egyenes, vagy egy parányit göröghajlású. Az arcbőrük pedig fehér, szinte átlátszó, mint a porcellán s csak ritkán árnyalja be halvány pirosság. A ruházatuk olyan, mint az európai hölgyeké, csak a kendő tesz különbséget. Rendkívül finom és nagyértékű. Rendszerint tarka, izléses, nagy virágokkal, néha azonban fekete. Ezt a vállukra, ritkán a fejükre terítik.

Csudálatos vegyüléke a spanyol nép a különböző népfajoknak. Először az iberek lakták a spanyol földet, majd északról a kelták nyomultak közéjük, aztán Afrikából a karthagiók, majd a görögök, rómaiak, északról ismét a góthok, végül a 8-dik század elején az afrikai mók, a kik 7—800 esztendőt töltöttek közöttük. Ez a zürzavaros népáradat olvadt együvé s nem csoda, ha ezt a bámulatosan szép fajt termette.

A sokféle vérkeveredésből s a perzselő déli éghajlat befolyásából magyarázhatjuk a spanyol nép egész jellemét. A spanyol szintugy mint az olasz tele van szenvedélyességgel. Tud szenvedélyesen szeretni és szenvedélyesen gyűlölni, mint az időjárás, mely nappal szinte elperzsel mindent, éjjel pedig hűvös tengeri szellőt hajt feléje. Az olasztól azonban sokban különbözik. A taliánnak mindig kéznél van a tőr s első dühében leszurja azt, a ki haragját felingerelte. Mi két hétig jártunk a spanyolok közt, igyekeztünk őket megismerni a saját tűzhelyüknél, jó és rossz oldalukról, de egyetlenegyszer sem láttunk se verekedést,

se bicskázást, a mi például a mi jó magyar népünknel, sőt sváb atyáinkfiainál is a legkellemesebb vasárnapi szórakozások és látványosságok közé tartozik. A bikát leszurja a spanyol, végig tudja nézni a vértől csorgó állatot, mert az erő és ügyesség mérkőzését látja, embertársa iránt azonban legélénkebb részvéttel tud viselkedni. Ha az utcán mégy és idegen előtte a ruhád, kinevet, kigúnyol, elfelejti, hogy ő caballero, de ha szépen szólsz hozzá, ha udvarias bókot mondasz neki, kész órák hosszat kísérni és magyarázni, a mit csak ohajtasz. Cordovában megismerkedtem egy spanyol pappal, a ki azon ritkaságok közé tartozott, a kikkel latinul is beszélhettünk. Igaz, hogy a kiejtés furcsasága sok akadályt támasztott közöttünk, de mégis megértettük egymást. Megdicsértem a spanyol papokat, hogy a hányat láttam, valamennyi oly elegáns, mintha iskátulyából vették volna ki. Ez tetszett neki s el is árasztott udvariasságával annyira, hogy szinte zavarba hozott. Megmutogatta a szemináriumot, a székesegyházat, kincstárt, s majdnem lekésetett az ebédről. A barátságos szó nyomán fakad náluk az udvariaság. A spanyol nem úgy beszél szolgájával, mint alárendeltjével, hanem mint egy nemes nemzet sarjadékával. Ha gorombáskodik, a szolga rögtön visszavág:

— Velem ne gorombáskodjék az ur, hanem adja ki a béremet s megyek egy házzal odébb. Az én őseim épen úgy küzdöttek a mórok ellen, mint az uréi s ezért semmi kedvem az ön gorombaságait zsebre vágni.

A spanyol csupa szeszély. A mellett, hogy a holdvilág mellett való ábrándozásra, a fantasztikus mesék költésére roppant fogékonysággal bír, egyik percben a kétségbeesésig tudja ontani a könnyeit, a következőben már fölülkerekedik benne a végtelen könnyelműség. Érdekes példát hallottam erre nézve. Egyik várost elöntötte az árvíz. A piszkos víz árja alámosta a házak falait s a tetők roskadozni kezdettek. A nép a tetőkre volt kénytelen menekülni. A sirás és jajgatás ál-

talános volt. Egyszerre megjelenik a polgármester kíséretével, hogy a szerencsétlenség színhelyét bejárva, segélyről gondoskodják. A nagy urak tömege imponált a népnek, feledték bajaikat s a leányok dallal üdvözölték a polgármester kíséretét.

A mellett, hogy mód nélkül lusták, és kényelemszeretők, szeretik a mulatságot, a mókát és a tereferét. Évszázadokon keresztül megszokták, hogy Amerika a bőség szarujából öntötte eléjük drágaságait s ők könnyen, ugyiszólva gond nélkül élhettek. Egyrészt mód nélkül kapzsvá lettek egész a kegyetlenségig, másrészt a lustaság és megszokott fényűzés mély nyomorúság szülője lett. A hibát azonban nem magukban keresik, hanem a bűnbakokban. Haragusznak valakire. Jelenleg a kormányra és államformára. Nem akarok próféta lenni, de azt hiszem, hogy a mostani királyság nem fog hosszú életű lenni. Rohamosan hódít a köztársaság eszméje. A városok majdnem kizárólag republikánus követeket küldenek a parlamentbe. S magunk hallottuk tőlük, hogy a szerbek csak leckét adtak nekik a királygyilkosságra. Mikor Madridba mentünk, a király San-Sebastianba volt menendő. Vezetőnk erre azt jegyezte meg, hogy a spanyolok örülnének, ha még egy-két mért-földet odébb utazna, — a határon kívül — legalább egyszer s mindenkorra megszabadulnának tőle. Szegény kis spanyol király, szegény Alfonzó!

Legszebb tulajdonsága a spanyolnak a valóságosság. Jellemük ezernyi árnyoldalát a vallás hatalmas ereje nyesegeti. Azt hiszem, régen megszűntek volna már létezni, kiirtották volna már egymást, vagy mások őket, ha életüket a vallás fegyvere nem oltalmazza. S ha az az irány, mely a franciáknál is mind erősebb hullámokat ver, náluk is legyőzi a jót, ha sikerül elvallástalantani a spanyol népet, a mint az aknaások régóta fáradoznak már rajta, összeomlik az egész ország, a melynek eddig is csak a katholicizmus tudott erőt nyújtani.

Sevillának egyik kiváló érdekessége a gyönyörű katedrális, a mely nevezetességben bátran

vetélkedik a világ legelső templomaival. Nagyságra megközelíti a római szt. Péter-templomot s ha azt vesszük, hogy öt hajójának csúcsivei magasságra szintén megközelítik a szt. Péter bazilika boltíveit, némileg fogalmat alkothatunk magunknak impozáns méreteiről. Kápolnáinak száma megközelíti a negyvenet s valamennyi szinte roskadozik a bennük felhalmozott drágaságoktól. Mikor 500 esztendővel ezelőtt építeni kezdtek, a világ legelső templomának szánták s hogy a kivitel nem maradt messze a szándéktól, mindenki elismeri, a ki összehasonlítást tesz. Különösen szép és értékes a szt. Ferdinánd kápolnája, melynek művészi kivitelű oltárát ezüstből építették. Természetes az is, hogy a festményeket legjelesebb művészeik remekeiből válogattak össze. Murillónak van itt egy remek szt. Antal képe, a mint az angyalok serege közt megjelenő kis Jézust imádja. A műbírálok megegyeznek benne, hogy e kép a festőművészet netovábbja. A nagy szent elragadtatását, a kis Jézust s az Őt körülrepeső angyalsereget soha senki művésziebben nem festette még meg. Még egy órangyal kép s az egyik kápolna Mária-képe s több szent képmása a nagy művészt csak emelték szemünkben.

A főoltár, a 24 kanonoki stallummal a templom közepén áll. Említésre méltó az óriás husvéti gyertya, a melynek súlya meghaladja a 2000 (kétezer) fontot. Van egy orgonája, nemcsak függélyes, hanem merőleges sipokkal is. Mint az ágyuk torkai úgy szegeződnek felénk. Persze a hangjuk is megfelel nagyságuknak. Csakúgy reszket, rezeg az egész templom a fortissimok dörgésekor, de a pianok bája is szinte fölülmulhatlan. Épen a vasárnapi nagymisén lévén, álmélkodva tekintettünk egymásra.

— Mi ez? — kérdeztük.

Percekig azt hittük, hogy angyalian csergő gyermekhangok szimfoniája rezgeti a levegőt s csak később tudtuk meg, hogy az orgonából csalják ki a bűvös-bájos hangokat.

Magának a templomnak két káptalana van. Az egyik a főoltáré — 24 kanonok; a másik a Szt. Ferdinánd kápolnáé — 8 kanonok. Fizetésük azonban mindössze 800—1200 forint körül változik.

Pompás a templom mellett elterülő narancs udvar, a melynek egyik sarkában az óriási torony, a Giralda emelkedik. Sokban hasonlít a néhai velencei campanile-hoz, azzal a különbséggel, hogy ez sokkal diszesebb, arab stylusban épült ablakai művészeibbé teszik a velenceiek egykori büszkeségénél. A torony tetején itt is szobor van, egy álló bronz alak, a mely kezében a hit jelvényét tartja. Dacára annak, hogy 2800 font a súlya ennek a szobornak, a lenge szél is megváltoztathatja irányát. Innen a neve is Giraldillo (forgó). Tőle nevezték el az egész templomot Giraldának. A torony lépcsői úgy, mint a Campaniléi négyszögben, lassu emelkedésben mennek fölfelé s akár egyszusszal feljuthatunk a torony erkélyéig. A kilátás, mely innen szemünk elé tárul elbűvöli lelkünket. Alig tudtunk betelni a remek pálmákkal diszített udvarok, kertek és sétaterek gyönyörű képétől, mely lábaink alatt elterült. Egész sereg harang csüng le a toronyból. Ezeket azonban nem úgy huzzák, mint minálunk szokás, hanem egyet-egyet lóditanak rajtuk s a harang addig forog a maga tengelye körül, a míg meg nem unja a kolompolást. Egyébiránt a harangozásnak ez a módja s mindenütt így dívik egész Spanyolországban.

A mint említettem, Sevilla felülről kertnek látszik. A milyen a város nagyban, olyanok az egyes házak kicsinyben. Minden ház udvara egy kedves, idillikus virágos kert. Minden ház kapuja nyitott, illetőleg vasrácsos ajtó választja el az utcától. Ha azt akarják, hogy idegen kíváncsi szem be ne kandikáljon, spanyol falat raknak a kert elé. He benéz az ember, egy kicsiny, 8—10 lépés, négyszögü udvart lát, körülötte márvány oszlopos folyosókat, a középén pedig egy-két gyönyörű pálmafát, vagy cidrusfát a melyek a ne-

gyedik emelet, illetőleg a háztetőig érnek. Ezenkívül egész kis virágerdő. Az udvar a ház központja, disze, ékessége: valóságos kis szalon. Hogy árnyékosabb legyen, felül ponyvát húznak, a melyen csak a pálma, vagy cédrus dugja keresztül a fejét. Az asszonyok ott végzik kézi munkáikat, ott ütik nyélbe a napi pletykát. Minden szoba odanyílik, hogy hűvösségét, illatát az egész ház élvezze. Nagyobb házakban a milyen a mi szállodánk is volt, négy-öt ilyen virágos udvar is van.

Talán mondanom sem kell, hogy gyönyörködve szemléltük ezt a kedves jelenséget, nem egy helyen csoportosan bámultuk a spanyolok finom ízlését s ha mást nem is, de ezt nagyon irigyeltük a caballeroktól.

Egyébiránt a Sevillaiak amúgy is sokat adnak a maguk kényelmére. Nem egy helyen találtuk, hogy az utcákon keresztül ponyvákat húztak, hogy a járó-kelők árnyékban járhasanak, illetőleg, hogy az ablakon kihajolva kíváncsi ragyogó szemeiket legeltethessék a járó-kelőkön, a mi azonban viszont is hasonlóképen szokott történni.

Kiváló érdekessége még Sevillának az Alkazár az egykori mór fejedelmeknek palotája.

Kivülről semmit sem mutat, üres, kopasz falak bámulnak ránk. Alig lépünk azonban az épület belsejébe, ámulva állunk meg a pompás portále előtt. Karcsu oszlopokon egy patkóalakú boltív emelkedik, melyet gyönyörű arabeszek festői disze ékesít. Minálunk a díszítést különféle emberi, vagy állati alakok festésével szokták előállítani. Az araboknál tiltva volt mindez, hanem a vonalak művészete szinte utolérhetlen alkotásokkal gyönyörködtet. A keleti fantázia valósággal remekelt ezeknek létrehozásában. Széles folyosókon járunk mindenütt, a melyeket karcsu oszlopok választanak el a kicsiny négyszögű udvaroktól. S hogy a fehér, márvány oszlopok megtarthassák a rájuk nehezedő súlyt, egy vastag oszlop helyett két-három karcsut raktak

egymás mellé, a mi csodálatos módon emeli az épület díszét. A falakat mindenütt arabeszkek díszítik, az udvarokon, sőt a termek közepén is szökőkutak vannak, hogy a víz csobogása ellensúlyozza a felülről betörő napsugarak perzselő hevét. Maguk a termek mennyezetei a kupolák csodálatos díszítéssel ékeskednek. Mintha csipkéből volnának, szinte átlátszanak. Apró mélyedések, kiemelkedések, harmonikus, művészi arányban fonódnak egymásba. A színek az ég kék színe, itt-ott piros, de legtöbbször az arany dominál. Az egész épület alacsony, csak egy emeletes.

Természetes, hogy minden teremhez fűződik valami emlék. Itt fogadták a mór királyok vendégeiket, a követeket, ott voltak hölgyeik, amott egy kis udvart mutogattak, a gyermekek udvarát, ott játszottak, kergetőztek a szökőkut körül, míg a király az emeletről gyönyörködött bennük. Majd egy fődött hosszú folyosóra érünk, a melynek hosszú márvány medencéje fürdőül szolgált a mór király feleségeinek. Csupa fehér márvány az egész.

Legszebb azonban a kert. A déli éghajlat dús növényzete egész gazdagságával ígéz meg. A pálmák, cédrusok, fügek, myrtusok, narancs- és citromfák s még egy csomó ismeretlen déliinövény egymást váltogatják. Köztük díszlik a leánder, szinte bódító illatával. Majdnem minden tíz lépésnél gyönyörűen épített szökőkutakat, vagy hatalmas fürdőmedencéket láttunk, a melyeknek vize állandóan hűsítette a levegőt. Majd egy téglával kirakott ut állott előttünk, a melyre egész hosszában száz és száz szökőkut ontotta a vizet. De csak egy méter magasságban, hogy az ott sétáló fürdőzőkre egész csinos kis zápor hulljon.

Az épület ma is jó karban van. Nemcsak azért, hogy az idegenek gyönyörködhessenek benne, hanem mert a spanyol királyi udvar is évenként néhány hetet szokott itt eltölteni. Az emelet egy része az ő számukra van berendezve.

Megnéztük még a Pilátus házát, mely a római helytartó jeruzsálemi palotájának mintájára készült. A négyszögű udvar sarkaiban régi görög szobrok bámulnak ránk. Értékes mozaikok, különböző termek s ékes diszítések teszik Sevilla egyik érdekességévé.

Egy kiváló nevezetességét azonban utoljára hagytam: a *sevillai borbélyt*. Ki ne hallott volna őla, a haj és szakálirtás világhírű művészetéről? 'Annyi van, hogy az ember lépten-nyomon *barbiera*-ra akad. Vasárnap reggeltől estig ott sürgötek-forogtak borotváikkal a résztkéző közönség nyaka körül. Őszinte ember lévén, bevallom, hogy Sevillának ezt a nevezetességét nem tapasztaltam meg. Miért? Mert először is a haj és szakál művészeit csak szükséges rossznak tartom. Másodszor, mert egyik-másik utitársam azt a hirt hozta róluk, hogy a szakál letarlózása munkájában minél tisztább munkát akarván végezni, a maguk könnyebbségeért ujjaikkal az ember szájában is tisztelegnek. Engedelmet kérek, az a megtiszteltetés legyen kellemes annak, a kinek kellemes, de az én számban nem teszi tiszteletét semmiféle borbély ujja, még ha sevillai is az illető s még ha a cabalero hazájának európai nevezetességét kellene is érte elszalasztanom.

Gibraltar.

Sevillában gratulált valaki utitársaságunknak, örömet fejezván ki, hogy a déli partokról visszatértünk már. Rosszul volt értesülve, mert a gibraltari ut még előttünk s nem mögöttünk volt. Ezt csak azért említem meg, hogy a spanyolok maguk is kellemetlen mulatságnak tartják, ha julius második felében a délvidékre kell utazniok. A kilátások keservesek voltak, de annál kellemesebb a csalódás, mikor a hőmérő csak 25—35 fokig ment fölfelé a melegedésben.

Bobadilláig még spanyol vasuton utaztunk, ott azonban angol kocsikra szállottunk át. A ké-

nyelmes spanyol utazási módszer után egy kissé meglepett bennünket az a komolyság, mely az angoloknál dívott. A ki a fűttyentés után rögtön be nem szállt, lemaradt, aztán szorongathatta a jegyét a kezében. Hiába! itt már Európa felé közeledtünk. Vigasztalásul szolgált azonban az a körülmény, hogy kényelmesen elhelyezkedhettünk.

A síkság, a végtelennek látszó, ásító róna lassankint elmaradozott mögöttünk s mindinkább komoly, méltóságos hegyek közé jutottunk. A természet gazdagon gondoskodott fölékesítésükről. A vadregényesség mellett üde zöld erdők kapaszkodtak a hegy oldalába. A nagy terjedelmű gyümölcsösök, gesztenye- és parafaerdők váltogatták egymást. A szembe jövő vonatok egész sereg kocsit hoztak, a melyek a parafák 3—4 ujjnyi vastag lehántott héjjával voltak megterhelve. Mennél inkább közeledtünk a déli hegyfok felé, annál zordonabb, vadabb lett a vidék, mely bennünket körülvelt. Vonatunk 5—10 percenkint sikoltozva adta tudtunkra, hogy néhány percre mondjunk le a táj vadregényességének szemléléséről, mert alagut következik. Lassankint besötétedett, úgy hogy csak az esti csillag tündöklő ragyogásában gyönyörködhattunk.

Mire Algecirásba, egy csinos kis spanyol határvárosba értünk, teljes sötétség vett bennünket körül. Gibraltári hotelünk emberei már kiabálták a mister *Fáluði* nevet s előbb a vámvizsgálathoz, majd a hajóhoz vezettek bennünket, hogy félórai tengeri ut után Gibraltárba szállítsanak. Ez a félórai éjjeli utazás a tengeren épen alkalmas volt, hogy a híres angol erődtímeny remek képében gyönyörködhesünk. Akár Budapesten a Duna-partját nézné az ember ezernyi villanylámpájával és a mogorva, óriási hegy tömegével. Időközönként tiszta fénysáv sétálta be a tengert, melyet az angolok vetitettek óriási villanyos reflektoraikból, hogy a tengerszorosban járó hajókat nappali világításban szemügyre vehessék. A kikötőben egész sereg tengeri hajó fekete tömege sötétlett.

Pihent rajtuk már minden, csak az őr járkált kísértetiesen a néhány villanylámpa fénye mellett. Volt valami félelmes, valami izgató, valami kísérteties ebben az éjjeli utazásban. Hogyne! Mikor a Spanyolország szégyenfoltjához, Anglia dicsőségéhez s a világ egyik megvitatlan erősségéhez közeledtünk. Mert a caballero megcsikorgatja a fogait, mikor Gibraltárra gondol és keserves jelzők társaságában emlegeti az angolokat, a kik országuk legértékesebb pontjáról kiszorították őket s most nincs hatalom, mely abból a sasfészekből ki tudná őket verni. Magunkra öltöttük felöltőinket, összehúzódtunk — nagyon hideg volt — s tágranyilt szemekkel néztük az érdekes képet. Hajónk kétszer-háromszor bődült hosszan, keservesen, jelezve, hogy kikötni óhajt. A sziklatömeg visszaverte a kiáltását egészen az afrikai partokig, míg a sötét hullámok el nem nyelték.

A parton egész sereg ember várt bennünket. Első sorban a vámőrök, de ezek elég irgalmasak voltak hozzánk. Mit is hozhatna valaki az angolnak Spanyolországból?!

Három-négy öl vastag kapukon keresztül mentünk be a városba. Jobbról-balról katonák strázsáltak s felénk villogtatták a fegyvereiket. Ne féljete! békés utazók vagyunk, a kik csak emléket lopni jöttünk közétek, otromba sziklákat se kedvünk, se okunk nincs elfoglalni. Ne féljete! nem vagyunk mi burok, sőt még spyolok sem!

A huszonöt ezer lakossal (hat ezer közülök angol katona) bíró város a hegy aljában, a tengerparton terül el. Az erősség mögötte emelkedik. Tiszta, jókarban tartott utcákon keresztül értünk hotelunkba s mikor modern voltáról meggyőződünk, örömmel sóhajtottunk fel: Hála Istennek! csakhogy ismét Európában vagyunk!

Tiszta, kényelmes szobáinkat egy mammuth-korszakbeli öregasszony kezelte s tőle telhető

fürge csoszogással hozott rendbe mindent, hogy nyugodtan, kedvünk szerint kipihenhessük a 14 órai utazás fáradalmait.

Reggel szemügyre vettem a várost s kellemesen lepett meg az utcák aszfaltja, a tisztaság, a középeurópai modorban épült házak csoportja. Az ablak alatt kecskecsorda bégetett. Egy kissé különös volt az ellentét, de csakhamar beláttam, hogy a lakosok igen praktikusán gondoskodnak a tej tisztaságáról. A kecskepásztor végigbandukol az utcán és keserves, száraz hangon kiabálja: lai (tejet!) A kecske rendesen ismeri a kundshaftokat, megáll a kapu előtt, a szakácsné kijön, kihozza a bögrét és ott fejk meg előtte az ábrándosan bégető szerszámot. Vagy bemennek a házba, a többi kecske pedig kényelmesen helyet foglal a kapu előtt és elmélkedésbe merülten kérődzik mindaddig, míg tovább hajtják s ő is megszabadul duzzadó tőgye terhétől.

Az utca népe érdekes tarkaságával nagyon meglepett bennünket. Itt egy szókehaju, kék-szemű, vörösképi, nyakigláb angol emelgette izmos lábait, ott ragyogó parázsszemű spanyol hadarta a szót örületes sebességgel s veszekedett egy fényes feketeábrázatú szerecsennel. Köztük ballag tiszta fehér harisnyában, sárga bőrpapucsokban és komoly gondolatokba merülten egy öreg afrikai arab kereskedő. Hosszu, fehér szakála a mellét veri, arca sárgásbarna, mint az olaj, fejét turbán födi, sárga bugyogójában középeurópai számítás szerint épen hárman helyezkedhetnének el egész kényelemmel. Minden második ember matróz, napbarnította csinos arcu fiuk, fehér öltönyük kirikit a tarka tömegből. A járásuk imbolyog, talán mert megszokták a hajó ingását, vagy mert sokat szedtek be a gőzölgő grogból. Hiába! ez képezi az ő örömeiket a hónapokig tartó tengeri utazás gyöttrődései után. Kimulatni, kitombolni magukat az alatt a három-négy nap alatt, a mit szabadságul kaptak, úgy, hogy legyen miért busulniok, ha majd ismét a tengerre szállanak. Itt

franciák társalognak, ott olaszok veszekszenek, arrébb mórok taszigálják a spanyolokat, szóval oly zagyva embertömeg keveredik egymással Európa minden országából, Afrika s Ázsia népeiből, a melyen órák hosszat legeltetheti az ember a szemeit.

Maga a Gibraltar nevét Gibel Al Tarik arab vezértől kapta, a ki a hegyfokot a 8-dik században foglalta el. A tengerszoros nem szélesebb tizenhárom kilométernél, tehát olyan széles, a milyen Almádinál a Balaton. Mindkét parton két hatalmas szikla domborodik ki a tengerből. Mikor a Földközi tenger hajósai Itália felől a szoros felé jöttek, rendesen ezt a két hegyet látták. El is nevezték Herkules oszlopainak. Az angolok területe nem nagyobb 6 négyszög kilométernél. De ők meg vannak vele elégedve s többet nem is kívánnak. Híres nevezetessége az is, hogy ez az egyetlen hely az egész Európában, a hol a vadmajmok szabadon láthatók. Az angolok mód nélkül büszkék rájuk s kincstáruk szívesen kifizeti azokat a károkat, a melyeket esetleg a spanyol ültetvényekben okoznak.

Bennünket azonban első sorban a gibraltári erősség érdekelt. Csodálatos alkotása a természetnek. Körülötte sikság terül el. Spanyolország felől a hegyek ellaposodnak körülötte, sőt mocsaras, sekélyvizű talajjá változnak. Délfelől a mélységes tenger hányja-veti zöld hullámain. Belőlük emelkedik ki a gibraltári hegyfok 1200 méter magasságban, ormát csaknem mindig sűrű felhő fátyolába burkolva. Nem meredek sziklából áll, inkább gömbölyű kőtömegnek nevezhetnénk, a mely egy nagy bundás magyar sipkához hasonlít, a mely mellé a bunda is oda van fektetve.

Meredek lépcsőuton jutottunk fölfelé az erőd kapujához. Szálas, sárga zubbonyokba öltözött, szőke angol katonák fogadtak bennünket. Végignévezve őket, csak annyit jegyeztem meg, hogy ez idő szerint egyikkel se mennék ki birokra. Akkora csontjaik vannak, olyan tenyereik,

hogy egy nyakleves tőlük sógorok közt hármat is megérne. Egyébiránt elég udvariasak voltak velünk szemben. Megkínáltak üléssel, nevünket beírták az emlékkönyvbe és kértek, hogy várakozzunk addig míg egy transzport vendég a várból lejön. Ugy látszik, hogy nem szívesen látnak egyszerre sok idegent a várban. Sőt még fotografáló készülőkeinket is elszedték, nehogy valakinek kedve kerekedjék fényképfelvételeket csinálni féltett erősségükről. Pedig a ki csak öt percig nézi is azt a várat, rögtön fogalmat alkot magának, hogy emberi erő alig akad, a mely azt megvihathná. Komisz, göröngyös, köves utakon ballagtunk föl-felé s izzadtunk mint egy géphajtó. Szerpentin utak vezetnek fölfelé, de nem a hegy párkányán, hanem benn, a belsejében. A ki ezt az alagutat el akarná foglalni, előbb a hegy oldalát kellene szétrombolnia legalább 10—15 méter szélességben. Ha ugyan le nem fegyvereznék előbb az ágyuk, a melyek hármásával kandikálnak kifelé a vágott réseken. Mindegyik mellett egy rakás fél méter hosszúságú robbanó löveg fekszik összerakva. Tessék ezekkel megküzdeni emberi erőnek. Ámbár, — azt hiszem — ezekre egyhamar nem is lehet szükség, mert 30—50 óriási hadihajó állandóan a kikötőben táboroz s a ki a tengeren keresztül a vár felé igyekeznék, először azokkal a hajó-szörnyetegekkel kellene megbirkóznia.

A spanyolok a mult században négyszer-ötször próbálták megmászni a meredek hegyet s kiverni gyűlölt ellenségüket a caballerok földjéről. De az angolok nevetve kergették vissza az örült vállalkozókat.

Magába a várba nem mentünk fel. Először azért, mert az időnk kevés volt; másodszor azért, mert félórai fölfelé való mászkálás után meggyőződöttünk, hogyha lábunk nem is, de a cipőnk bizonyosan fölmondaná a szolgálatot, a míg a kemény meredek uton fölfelé haladnánk; nem mentünk fel harmadszor azért, mert a rövid uton

ugy kiizzadtunk, hogy a nyelvünk is kilógott s végül azért, mert oda senkit sem eresztenek fel. Megelégedtünk annyival, hogy alulról megnéztük a várfalakat, a melyek hasonlítanak a néhai gellérthegy-i citadella erős, kőből épült falaihoz, csak hogy magasabbra kerültek s erősebben vannak megépítve. Hiába! a Földközi tenger kapujának kulcsa megérdemli, hogy áttörhetlen legyen.

Tíz órára nagy terveink voltak. Egy napra bucsut akartunk mondani az öreg Európának, hogy egy másik világrészbe, Afrikába hajókézünk s Marokkó legélénkebb tengerparti városát összes érdekességeivel megszemléljük.

Afrika — Tanger.

Gibraltarban járni s onnan a legsötétebb Afrikába át nem rándulni, oly bűn az utazók bűnlajstromában, melyet bátran a megbocsáthatlanok közé lehet sorolni. Valóságos láz vett rajtunk erőt, mikor már napokkal előbb az utazás eshetőségeit latolgattuk. Azt hiszem, sirva fakadtam volna, ha valami véletlen folytán lemaradok erről a kirándulásról. Ha pedig az eredményt, a látottakat mérlegelem, úgy tűnik fel az egész, mint mikor az ember egy hosszú ebéd után a legszagosabb mozgó sajtot — romadourt vagy rochefortot választ ki magának. Bocsánat a kifejezésért, de Tangert csak a legszagosabb, mozgó sajtához hasonlíthatom, a mely leginkább csak arra volt alkalmas, hogy utazásunk kellemeit feledhetlenné tegye.

Az ára egy kissé borsos volt: 1 angol font sterling (25 korona, 34 és fél peseta) fejedelminkint csupán a hajó oda és vissza. A vezető, étkezős, a megszámlálhatatlan borravalók külön számítottak. De azért huszan valahogyan összeszedelőzködtünk s csónakon a „Gibel Tarik“ angol gőzös fedélzetére jutottunk. Kapitányunk egy rézbőrű, lángvörös bajuszu, és szakálu angol, igazi tengeri medve volt. Kemény, rideg minden vo-

nása, mint a ki mindig a parancsoláshoz szokott. Kimondhatatlan flegmával szította kurtanyelű pipáját s úgy osztogatta parancsait, mintha az egész Atlanti Óceán csak az ő rendelkezéseit várná.

Tanger hatvan kilométernyire van Gibraltártól, tehát annyira, mint Fehérvár Budapeستől. Benn fekszik az Atlanti Óceán partján a tenger és a Szahara pusztasága között. Lakosainak száma 25 ezerre rug s már e tekintélyes számnál fogva is legjelentékenyebb városa Marokkónak. Nevezetességét növeli még az a körülmény, hogy igazi típusa a piszkos arab városoknak. Független a franciától, angoltól s élete a maga természetes vadságában nyilatkozik meg, nem szorítja a rend bilincseibe semmiféle művelt nemzet paragrafus-tömege. Nem fővárosa Marokkónak, de a szultánnak palotája van benne s esztendőnkint hosszabb időt szokott tölteni országának ezen legtekintélyesebb kereskedelmi városában.

Egy darabig a gibraltári szorosban zakatolt a hajónk. Gyönyörködünk a két oldalt emelkedő hegyláncolat képén, elvonultunk Algeciras mellett s kiértünk az Atlanti Óceánra, a végtelennek látszó óperenciás tengerre.

Kinek ne imponálna az a roppant víztömeg, a melyen hetekig kóborolhat a hajó, a nélkül, hogy az égen és vizen kívül egyebet látna? Kit ne félemlítene meg az óriási víz, melynek hátán olyan a hajó, mint a dióhéj? Egy ideig gyönyörködünk a tajtékos hullámok kergetőzésén, a mindig egyforma s mégis örökké új látványosságon, aztán utitársainkkal szórakoztunk. Mert azok is voltak. Egy csomó arab kereskedő került a hajónkra s fotografusaink azokat akarták valahogyan a fényképező masinába belekapni.

Kinek is ne tetszett volna a vasfazék színű ábrázatuk, fehér turbánjuk vagy piros fezüik? Kék, sárga köpenyt viseltek s a legtöbb térdig mezit-láb parádézott. A gazdagoknak azonban fehér harisnyára is kerül. Milyen hódítást tettünk volna velük idehaza!? Azonban nem volt olyan hatalom,

mely őket a masina elé állította volna. Fél szemük mindig felénk sandított s ha valamelyik felénk irányította a masinát, kézzel-lábbal tiltakoztak az attentátum ellen.

— Még 20 fontért sem — mondta az egyik, mikor már kérére fogtuk a dolgot.

Ugy látszik, hogy vallási szempontok vezérlik őket s azt hiszik, hogy a paradicsom kapujánál kinyakleveleszik azt, a ki a hitetlen kutyák masinájába belekerült.

Három órai utazás után kapitányunk figyelemztetett bennünket Tanger falaira. Apró, szögletes, lapos fedelű fehér házak tarkasága tűnt elénk a hegy oldalában. Balról a part hosszú vonalban síma homok, előtte pedig a legkellemesebb tengeri fürdők egyike terül el.

A tenger a partok közelében mindig erősebb hullámokat ver, mint a mélyebb vizeken. Ez azonban nem szokott imponálni, mert a hajó rendszeren a mológ megy, a honnan egy keskeny hidon a szárazföldre léphetünk. Mily nagy lőn azonban meglepetésünk, midőn hajónk a parttól körülbelül egy kilométernyi távolságban horgonyt vetett. A part sekély levén, csónakon kellett ki-mennünk. Megszoktuk, már, hogy egy csomó száj-tató ember szokta lesni a partraszállást, de nem győztünk eléggé bámulni, midőn egy sereg csónakot láttunk örült versenyben felénk közeledni.

Ifjuságom boldog emlékei jutnak eszembe, mikor számtan óra alatt Jules Verne regényének hajmeresztő borzalmaít olvastam; Jókai Kálózki-rályának vérszomjas tengeréseit látom újra, a mint apró csónakjaikon kannibáli orditozással közelednek felénk. Tizenöt egyszerre. El-el tűnnek a hullámágyban aztán újra fölkapaszkodnak a hullám hátára. Öles, fél meztelen alakok, ördögi fekete pofákkal s egymást taszigálva, szitkozódva, verekedve törtetnek felénk. Kié lesz az elsőség?

— Uristen! — mi lesz itt? Rabló csorda

ez, emberevő kannibálok, a kik az egy-két 10 filléresünkre áhitoznak, aztán egymásután fölfrüstyölkölnek bennünket? Már csiklandott a nyakam s éreztem a kést a fejem bőrén. Lefognak skalpolni s fejbőrét diadallal viszik haza, hogy ime, itt egy ujságíró, a ki Magyarországon politizált, németet szidott, veszekedett, aztán szűk lett neki a maga hazája s Afrikát kívánta látni. Ime! itt a fejbőre. Mily büszkék is lesznek rája a feleségeik, meg a szerencsen jermek. Egy percre melankólikus gondolatok fogtak el: Tehát ezért jöttem-e világra? Életem tavaszán, ifjuságom virágjában így pusztulok el? Szegény anyám, ha tudta volna, de hogy szült volna engemet. Istennek ajánlottam a lelkemet, mert hiszen még a napernyőmet is Gibraltárban hagytam, hogy ne kelljen rája vigyázni. Aztán uti társaimra gondoltam. Belőlem ugyan nem sokat kosztolnak a kannibálok, de a 95 és 105 kilósak! mi lesz azokkal? O mily fölséges illattal fog a zsirjuk sisteregni a nyárson, ha majd forgatják őket. Mily élvezettel fogják a kannibálok a foghagymával bedörzsölt kenyeret odanyomogatni a csöpögő, piros szalonájukhoz! Szegény 95, és 105 kilós utitársaim!... Szegény kannibálok!

— De hát ugy kell adta professzorai! Hány szegény diákot megbuktattatok s most ime titeket is elér a nemezis sújtó keze. Hogy hogyan fogtok majd leszámolni az ítélő bíró előtt, az a ti dolgotok?

Az arabok pedig mind félelmesebben közeledtek felénk. Körülvették a hajó lejárátát. Lármáztak, ordítoztak, üvöltöttek, ütötték, lökdöttek egymást. De Isten csodájára egy se veszekedett bele a vízbe. A tenger pedig táncoltatta a csónakjaikat, akár a dióhéjat. Eldobta 3—4 ölnyire, aztán megint a hajóhoz csapta.

— Mit akarnak ezek? — Kérdeztük aggódó félelemmel?

— Kivinni az urakat a partra.

— Jézusnak szent ereje el ne hagyj! De-

hogy ülök rá, mégha szent János kenyérrel csalogatnak se !

Pedig az arabok tisztára és kizárólag csak azért jöttek, hogy csónakjaikat testünk drága terhével ékesítsék. Azért rendeztek örült versenyt a tajtékzó hullámokon, azért üvöltöttek, azért püfölték el egymást, a mint Isten tudniok adta, hogy a velünk szemben való jó indulatuknak fényes példáját nyujtsák. Azt azonban talán mondanom sem kell, hogy a baksis jelentős szerepet játszott számításaikban.

Nem is igen hagytak időt a gondolkozásra. A mint a lépcsőt leeresztették azonnal másztak föl a hajóra, mint a macska és üvöltve ajánlották csónakjaik keleti kényelmét. Persze mindegyik legjobbnak és legolcsóbbnak akart látszani. Az alkut vezetőnk végezte, miránk csak a hüledezés és álmétkodás teendői maradtak. Aztán láttam, hogy miként eregetik le egyik utitársamat a másik után. A matrózok a nyakát, meg a kravátiáját fogták, az arabok pedig a lábaiba kapaszkodtak. Bevárták az éppen nekik alkalmas pillanatot, mikor a hullám fölfelé dobta a csónakot s akkor beletottyantották. Az embernek nem kellett egyébbre vigyáznia, mint hogy a test épületének középsulya a csónak közepe felé essék. A többi úgy sem marad el tőle. Ráesett a másik nyakára, s aztán elterült mint a béka, de azért összeszedhette magát. Így kerültem a csónakba én is a többi után. A ki az esést elhibázta és akkor pottyant lefelé, mikor a csónak a hullámvölgybe hajlott, esett négy-öt métert s irgalmatlanul odateremtődött a csónak oldalához, ha ugyan sikerült ki nem pottyannia. De jötevő kéz akkor is akadt volna, akár száz is, mely a kihalászást eszközölte volna.

Mikor aztán bennültem mér, kezdtem a dolgot mulatságosnak találni. Egyik kezemmel belefogóztam az ülésbe, a másikkal a mellettem ülő nyakát karoltam át és nevettem a többiek lepotyogását. Két csónakban mind a huszan el-

fértünk s Istennek legyen hála! senkinek sem törött ki a nyaka. Csak egynek örültünk mód nélkül, hogy társaságunk hölgytagjai velünk nem voltak. Mi történt volna azokkal!?

A többi csónak gazdája persze pasas nélkül maradt. Azok aztán dühöngtek, szidták a szerencséseket, meg bennünket s kárpótlásul a nyelvüket öltögették felénk. Mi meg cserébe megfelelő jókat kívántunk nekik.

Az anabázis, vagyis a kivonulás nem történt minden veszedelem nélkül. A víz be-becsapott a csónakba, nyakan fűröszött bennünket, a minek természetes következménye a köpködés lett. Egyebekben pedig bámultuk önmagunkat, hogy ily nyaktörő vállalkozásra indultunk, meg persze az öles, félmeztelen hajósainkat, a kik a csónak orrára és farára állottak s úgy balanszíroztak, hogy a vízbe még sem pottyantak bele. Bámultuk a remek izmaikat, a melyek feszültek, mintha acélból lettek volna. Végül pedig bámultuk azt, hogy az arabus miért kiabál és ordít mindig? Dolgozik, mint egy barom, de a szája folyton jár és nem kis hanggal, hanem úgy, mintha egy ármádiát szóval és hanggal kellene legyőznie. Azért olvasóimat is kérem, ne méltóztassanak túlzásnak, vagy ujságírói színezésnek venni, ha én Tangerről kaleidoszkopszerű képet mutatok be. A hogyan én a mi afrikai expedíciómat leirom, az csak halvány képe annak, a mi a valóságban végbement. A lármáról, tolokodásról, szemtelenkedésről és pizsokról, melynek Tangerban szerencsés, vagy szerencsétlen tanui valánk, nem lehet eléggé vastag tollal írni. Azonban azt se méltóztassék képzelni, mintha mindezt tragikusan fogtuk volna fel. Korántsem! Kimondhatatlanul mulattatott bennünket. Fél század óta nem irtak vigjátékot, a mely a tengeri kirándulás jeleneteihez hasonló kacagást idézett volna elő. Mi tanulmányi utra indultunk s hogy ne volna nagyszerűen érdekes, ha az ember a sok Európában talált szépség után ilyet is láthat?! Pláne fiatal

embernek, a ki a kellemetlen dolognak megtudja találni a kellemes oldalát, mód nélkül mulattató élvezet ez.

A kikötőnél legalább kétszázan vártak bennünket. Öregek, férfiak, és egy légio kölyök. Valamennyi beszélt, mutogatott, hadonászott, de azt, hogy mit és miért, egy árva szóval sem értettük. Kürülfogtak bennünket s nem akartak odébb eresztetni. Csakhamar arra a meggyőződésre jutottunk, a mit vezetőnk mutatott, hogy két könyökünk működésére és erejére nagy hivatás vár. Egy darabig bámultunk s aztán szétlőktünk közöttünk. Ez imponált. Nem úgy értem, mintha elmaradtak volna mellőlünk, mert követett valamennyi, és magyarázott mind, de legalább ünnepélyes lassúsággal mi is tovább jutottunk. Közbe-közbe persze a kíséret összeveszett és parázs-verekedést inszceniroztak. Odaértünk a város arabstylusban épült kapujához s komisz kövezeten, a bámuló és lármázó nép közepett folytattuk utunkat tovább fölfelé a hegyoldalába. A főutca elég széles volt, lehetett 7—8 méter. Természetesen csupa piszok mindenütt. Szemét, növényi hulladékok mindenfelé, a fal mellett pedig szálas, ifju és vén arabok henteregtek s legfeljebb a fejüket fordították felénk. Koldusok utálatos sebekkel borítva nyujtogatták kezeiket cinco centimos-ért. Valamelyiknek adni valóságos merénylet volt, mert a körülrajzó tömeg jószívűséget látván, iszonyu lármával hasonló jókat kívánt. Boltok és kiabáló, terhet cipelő számárhajcsárok közt taszigálódva, végre szállodánkhoz értünk. Nem arab, hanem egy csinos európai szállodához, a mely elég modern izléssel volt felszerelve.

Valahogyan megalkudtunk az ebéd iránt és kiállottunk az erkélyre, szétnézni az utcán.

Meglepődve láttuk, hogy a hegy oldalából egész sereg számár vonul lefelé. A kantárszárat nagy botokkal hadonászó arabusok fogták s püfölték a fülest, a mint az erejükből kitellett. Oly sürgést-forgást cselekedtek, mintha országos vásárra indulnának.

— Mi ez ?

— Hja ! Urak ! Mindez nekünk szól. Tanger utcáit számárháton illik bejárni s ezek az atyafiak most maguknak tartják fönn a szerencsét, hogy bennünket a szamaragolás örömeiben részesítsenek.

— Szívből meg vagyok hatva — mondám — ilyen nagy úr még úgy sem voltam, legfeljebb gyermekkoromban. Annyi bizonyos, hogy pokoli mulatságnak nézünk eléje.

Az arabok pedig kiabáltak zagyva nyelvükön. Mindegyik ajánlotta a maga szamarát s ékesen magyarázta, hogy annál kitünőbb hét országban nincs. Mutatta, hogy szalmából és csalánszákból milyen elsőrendű nyeret készített számunkra, hogy milyen kitűnő kócmadzagból van a gyeplő. Huzta a csacsi fülét, farkát, hogy annál finomabb nem terem Afrika sivatagjain. Közbe-közbe akkorát nyujtott szegény csacsi derekára, hogy csakugy görnyedt bele. Én természetesen kitűnő élvezetet találtam a lármázó tömeg szemlélésében és legalább tíznek, tizenötnek intettem, hogy egyedül ő a választottam, a mit az tulvilági mosolylyal vett tudomásul.

Ez a multság eltartott vagy félóráig, mikor ebédre invitáltak bennünket. Francia konyhán elég tisztességesen főztek számunkra. Arab szolgák öt-hat tál ételt szolgáltak föl s a ki akart, jóllakhatott. Csak két dolog volt, a mi veszedelmes akadályt vetett az étkezés útjába. Egyik a bánatos gondolat, mely utitársaink egy részénél uralkodott, hogy t. i. háborgó tengeren menvén hazafelé, a tengeri betegség szinte kikerülhetetlen lesz s így minden falatot bizonyos néma, fájdalmas lemondással nyeltek le, utána nyögven : a legközelebbi viszontlátásig.

A másik az anzikckártya-írás.

Bájos és nem bájos olvasóim ! Ha láttátok volna azt a képet, melyet utitársaimnak egy része produkált, örömmel megkegyelmeznének mindenkinek, a ki utazásából anzikckártyát nem ír nek-

tek. Mert hát közülünk legtöbben úgy gondolkodtak, hogy Afrikából lehetetlen nem küldeni levelezőlapot. Illetőleg legtöbbször, különösen a hölgyismerősök fej- és kegyvesztés terhe alatt meghagyták, hogy: örök harag, ha Afrikából nem kapnak anzikcot. De hát hogyan szerezze be az ember az ilyesmit, meg a bélyeget, mikor az arab egy árva szót sem ért se magyarul, se németül, se franciául, se angolul, sőt legtöbb még olaszul és spanyolul sem. Hogyan vergődjék az ember egy csomó számon keresztül a boltokig!?

Valahogyan mégis kerítettünk egy csomót s megvettük dupla és tripla áron. Kinek írjunk? Elragadó volt nézni azt a kinlódást, a mit egyik-másik szenvedett. Egyik kezében a villával tömte befelé a halaknak valót, a másik kezében a cezurát szorongatta s irta az üdvözléseket a szeretteknek, szidta azt is, a ki az anzickártyát kitalálta s tépte a haját, ütötte a fejét, hogy valahogyan ki ne hagyjon senkit, a kinek *okvetlenül* kell írni, különben sirig, sőt a síron túl is tart a neheztelés.

Aztán a posta?! Tangerban van arab, spanyol, angol és francia posta. Melyikről küldjük? Honnan kapják meg biztosabban? Az arab posta arról nevezetes, hogy a ki abba tette a levelét, bizonyosan nem jutott el Magyarországba.

Végre ezen az élvezeten is túlestünk s következett az igazi: a város megtekintése.

A hotel kapuja alatt vigan verekedtek már arab hajcsárjaink. Szidták egymást, a hogy a torkukon kifért. A szájuk szinte habzott a dühtől és elkeseredéstől. A ki bottal, vagy szóval nem birta, sirt és segítséget keresett. Mindenki első akart lenni. Mikor a felső lépcsőn széttekintettünk. hajunk szála is az égnek meredt. Uristen! Hogyan jutunk mi ezen a csordán keresztül? Ők pedig látva tétovázásunkat, szolgálatunkra siettek. A ki erősebb volt, keresztültolta-furta csacsiját a többi, éppen úgy amint a stoplit szokták belepréselni az üveg lyukába. Föltolták egészen a

lépcsőre s ha valamelyikünket közelérték, megfogták a lábát és ráhúzták. Így jutottam én is az egyik szende fülesre s mikor már félig a hátán éreztem magamat: felsóhajtottam:

— Eddig csak volnék Isten szent segéd-mével, de hogyan jutok ki harminc-negyven vállalkozó szellemű arabus és csacsijaik közül?

Végre is a láb és a könyök segítettek. A hol értem rugtam és taszítottam őket. Megnyomkodtak, meglökdöstek, de végre is kicincálódтам az utcára.

Körülnéztem magamat s úgy éreztem, hogy a számár hátán igen-igen nagy ur vagyok. Csak az ülés volt fölötte kényelmetlen. A nyereg körülbelül egy méter széles volt. A forgóim majd széttörték a nagy feszítéstől. De vezetőm, egy öles vasfazékszin ábrázatu arab bizonykodott, hogy finomabban a világ első paripáján sem ülhethnék. Csak bizzak ő benne, mert ő úgy elvezet, hogy holtig megemlegetem (ez igaz!) s hogy irántam való jó indulatát bebizonyítsa, akkorát nyújtott szegény fülesre, hogy az majdnem leült én pedig majdnem lefordultam.

Mikor már hatan-heten összeverődтünk, megindult a menet s mi a kócmadzag gyeplőt kezünkbe fogva, igyekeztünk a helyzet magaslatára emelkedni. Körülöttünk egész sereg arab tolakodott. Gyerekek, öregek, legények vegyest. Valamennyi a tiszteletbeli ideiglenes segéd-számárhajcsár méltóságára pályázott. Mi mutogattunk, hogy nekünk egy is elég lesz a jóból. Az arabok pedig a mellett erősködtek, hogy ők okvetlenül többen szükségesek — persze a baksis reményében. Vezetőnk kergette őket s összeveszték. Az egyik gyerek elvert egy vén, őszfürtű öregot. Az sirni kezdett és ordítva folyamodott hozzánk, hogy tegyük igazságot s toroljuk meg a sérelmét.

— Torolja meg a Pulutó. Mi nem hittünk, minek veszekedtetek közibénk. (Rendőrről persze álmodni sem szabad Tangerban.)

Mondhatom, hogy nem mindennapi jelenet volt. Tudós, komoly urakat, a kik szép magyar hazánkban a tudományok fölszentelt csarnokában oktatták az ifjúságot, nem lehet mindennap számárháton látni. S a mellett komikus jeleneteknek épenséggel nem voltunk híjával. Teszem azt: társaságunk két legtekintélyesebb súlyu tagja a 95 és 105 kilósak a leggörhesebb számárra jutottak. Szegény fülesek lábai minden lépésnél rogytak.

Eltartott vagy tíz perczig, míg végre utnak indultunk. Természetes, hogy a kiabáló díjtalan segédhad ellen hiába tiltakoztunk. Őt-hat mindegyiknek jutott. Ezen azonban könyebben teltettük volna magunkat, mint a kényelmetlen ülésen. A hajcsár, hogy kedveskedjék folyton püfölte a csacsit, az a nagy köveken keresztül nyargalni kezdett, mi pedig nem győztünk eléggé tiltakozni és lepotyogni. Lábam a szokatlan feszítéstől görcsöt kaptak. Ha előre tettem a csacsi nyakába, lefordultam, ha egy oldalra tettem, mint a hogy a nők szokták, akkor is leestem. Így ment a mulatság folytonos potyogás közt az egész uton.

Apró sikátorokon mentünk hol föl, hol le. A zajra a házakból piszkos alakok tódultak elő és bámulták a furcsa karavánt. Vén arab nők vigyorogtak felénk az ablakokból. Természetesen csak a szemüket láttuk a fehér kendő alól, melylyel homlokukat s orrukat egészen eltakarták. Benéztünk a házakba. Mindenütt zsufoltság, piszok a szó legkeletibb értelmében. A házak csaknem valamennyi emeletes és kőből épült. Kéthárom méter hosszú szobában három-négy arab is hentergett egy marék szalmán, apatikus nyugalommal szíva pipáját, s megvető pillantást vetve ránk.

Először a királyi palotához vittek, a hegytetőre. Ne gondoljon senki keleti kényelemmel elrendezett eleganciára. Bizony ő felsége rezidenciája nálunk legfeljebb tehénistálónak járná meg.

Előtte egy nagyobb térség van s néhány

térdis mezitláb arab katona strázsálta, mutatván, hogy itt náluknál nagyobb ur szokott lakni. Kapuja van az épületnek, de ajtaja nincs. Jó borra valóért beeresztettek bennünket s megnéztük a legfőbb nevezetességet, a börtönt. Egy nagyobb szoba, rácsos ablakkal, a melyben négyöt pernahajder csücsülgetett gúzsba kötve. Szívtart akartunk nekik benyújtani, de az örök a felséges fejedelem legmagasabb parancsa értelmében keményen tiltakoztak a merénylet ellen. A fejedelem időnként el szokott látogatni, hogy rakoncátlan népe között igazságot tegyen. Néhányat fölköttet az első fára, a többit deresre huzatja, vagy gúzsba kötteti s a fejedelmi tekintély fényben ragyog.

Ő Felsége lakosztályát — mondják, hogy háreme is van — nem nézhettük meg, hanem a másik nevezetesség, a bazár felé indultunk. Völgynek mentünk, egy kaktusz kerítés mellett. Hajcsárom ütötte-verte a csacsiját, az nyargalni kezdett: neki vitt a kerítésnek, én meg dühöngtem s fenyegettem, hogy kiverem mind a két sor fogát. Ez használt s az ügetés csöndesebb lett.

A bazárt ne úgy tessék képzelni, mint a mienket. Apró lyukak a földszinten s lehet kapni bennük mindent, a mi gyomrot és izlést tönkretetheti. Itt ruhákat árulnak, ott kovácsok ütötte-vertik a vasszekeret, amott papucsokat varrnak a gazdagok és férjek számára, arrébb órákat, hamis gyöngyöt s igaz hűséget árulnak. Ha be akarsz csapódni, könnyen elérheted.

Láttunk néhány arab iskolát. Az is érdekes. Az ajtajuk egyenesen az utcára nyílik. Öt-hat méter széles szobában ül 15—20 piszkos kölyök a földön, illetőleg a gyékényen. Lábaikat maguk alá szedik. Valamit mormogtak s hajbókoltak, mint a hogyan a zsinagógában szokás. Középen ült velük szemben a tanbetyár, egy vén hosszú arab, turbánnal a fején. A szemeit behunyta és a tanítványaival hajlongott együtt és mormogott

Kezében a praeceptor, egy hosszú nádbot, a melylyel hol az egyiket, hol a másikat kólintotta fejbe. A ki tudta a leckét, odament hozzá és belesugdozta a fülébe. Ugy a zajtól bizonyosan megértette. Ha meg volt vele elégedve, bólingatott hozzá, hanem, ráhuzkodott egyet-kettőt. Azt hiszem, hogy a Koránt magolgatták.

Egy órai szamaragolás után visszaérkeztünk a szállodába, s kezdtük a veszekedést elülről. Kifizettem a hajcsáromat a mivel persze ő volt legkevesbbé megelégedve. Én azonban a fakép-nél hagytam.

Aztán még egy kirándulást csináltunk gyalog. Vezetőnk egy tömzsi, ragyásképi fiatal arab volt, a ki magát németül: *Achmed, der junge*-nak mutatta be. Azt hiszem, sokkal jobbakat felkötöttek már nála. Esze volt mindenre, de legfőképe a huncutságra s a csalásra. Beszélt legalább öt nyelven. Arabul, spanyolul, angolul, franciául, németül, sőt mikor a mi magyar beszédünket meghallotta, rögtön elsajátított belőle néhány szót. Persze a tudománya mindenből hézagossá volt s így nem egy furcsa félreértésre szolgáltatott alkalmat. Egyikünkhöz azt a kérdést intézte, hogy beszél-e németül:

— Sprechen sie auch deutsch?

— Freilich sprechen wir.

Achmed a freilich-et Fräuleinnek értette, vagy akarta érteni s irgalmatlan kacagásba tört ki. Verte a földet, meg a hasát, összehitta fekete kollégáit mutogatott rája és torkaszakadtából kiabálta:

— Sie Fräulein, Fräulein!

A csöcselék pedig körénk gyülekezett és végtelen mulatságot talált abban, hogy egyik utitársunk férfi létére frájláinként szerepel Achmed szemeiben.

Achmed szája folyton járt s a kezeivel állandóan hadonászott. Szűk, rozoga utcákon vezetett bennünket. Körülöttünk egy sereg kölyök kiabált és veszekedett. Mikor megsokaltuk a lár-

májukat, Achmedra biztuk s az szétütött közöttük. Persze volt sirás, jajgatás és egynéhány elmaradt közülük, a többi azonban tovább bámult és tartotta a markát. Összejartuk a félvárost s fogalmat alkottunk magunknak egy új világrész minden képzelhető furcsaságairól.

Ne gondolja senki, hogy Tangert másért érdemes megnézni, mint a mit mi láttunk benne. Érdekes a nyugati ember előtt az ismeretlen komiszkodás, még talán hogy az arabok nagy antiszemiták. Ennek gyakran adtak kifejezést, jelezvén, hogy nem zsidóhoz (non Jud) vezetnek bennünket.

Legjobban akkor örültünk valamennyien, mikor a mulatságnak vége szakadt s a hajóhoz visszatértünk. Természetes, hogy a csőcselék állandóan nyomunkban volt, föl akarván használni azt a félórát, a melyben még körükben és pumpolhatók leszünk. Hogy miféle jogcimen, nem tudjuk, de legalább 10 követelt borravalót s addig szemtelenkedtek s ordítottak különösen a gyengébb szívűek fülébe, a míg valamihez nem jutottak. Volt olyan, a ki háromszor-négyszer fizetett ki egyet, csakhogy békesége legyen. Ne tessék azonban azt gondolni, hogy ezzel megelegedtek. Korántsem! Három perc múlva újra ott voltak s hoztak egy hamis pénzt, bizonyítva, hogy becsaptuk őket s cseréljük vissza. Azt hiszem, volt olyan balek, a kit így félre tudtak vezetni, de a legtöbb pofont ígért s akkor békét hagytak. Krécsy Béla utitársunk volt a „jó” emberük, a ki tökéletesen beszélvén az angol nyelvet, nem egy differenciát egyenlített ki.

Valahogyan csónakra ültünk s az előbbi módszer szerint hajónkra jutottunk.

Nagyot akartunk lélegzeni szerencsés megszabadulásunk örömére, de az utolsó felvonás még hátra volt. A csónakok gazdái nem voltak megelégedve a viteldijjal s fölmásztak a hajónkra s ott kezdték a veszekedést. Oly lármát csaptak, hogy már azt hittük, hogy bicskára mennek.

Kapitányunk angol hidegvére segített. Megadta a jelt az indulásra s kimondta, hogy a ki le nem száll, utazik s megfizeti a viteltdíjat Gibraltarba. A hajó elindult, elment néhány száz méterre, de az arabok nem szálltak le, hanem ordítottak tovább. A hajó újra megállt s a kapitány kiadta a jelszót, hogy ha öt perc alatt le nem tisztulnak, valamennyit beledobáltatja a vízbe.

Ez használt. A csónakok utolértek bennünket és a vigjáték függőnye legördült.

Szokatlan csönd és pihenés vett bennünket körül. Hat óra után, közel levén az egyenlítőhöz, a napéjegyen határához, hirtelen alkonyodni kezdett. A nap tányérja óriásilag megnövekedett s lángvörös pompázó színben bukott lefelé az ég pereméről bele a habzó, hánykolódó Óceán hullámaiba. A messze távolságban egy gyönyörű kép tűnt elénk. Egy óriási tengeri hajó jutott bele a lebukó nap fény tányérjába. A nagy távolságban úgy tűnt fel, mint egy szép város gyárkémenyeivel és emeletes házaival. Aztán az is eltűnt, csak az esti csillag ragyogott hatalmas fénysugaraival, meglepve mindannyiunkat nagyságával, mert a tenger a fölszálló páráinak sugártörésében legalább ötször akkorának látszott, mint minálunk.

Körülöttünk tombolt az Óceán hullámáradata, zúgott, morgott, hányt a tajtékot. Mi a kirándulás élvezeteit vetettük latra s egyértelműleg beismertük, hogy életünknek zajosabb, maradandóbb emlékü napja aligha fog még lenni. Dicsértük élvezeteit, meg a magunk férfias viselkedését, míg egy orcátlan hullám föl nem vetette magát a hajó fedélzetére s le nem takarította a gyávbakát a hajószalonba.

Társaságunk egy része a tengeri betegség változataival szórakozott, a mi a samaragolás zötykölései után szinte elmaradhatlannak látszott. Mi, az erősebbek, tanulmányokat csináltunk a keserves ábrázatukból. Néztük, mint lesznek gondolkozóvá, mélévá, miként szegezük tekintetüket

egy pontra, mint lesz átlátszóvá a fülük, hogyan sápadoznak s végül mint élvezik az ebéd viszontlátásának kellemét.

Hiába! mind ez úgy odatartozik a tengeri utazáshoz, mint az anzikckártyairás.

A mindinkább erősbödő vihar miatt három óra helyett öt és fél óráig tartott a visszautazás. Hogy az otthon maradottaknak volt mit elmondani és módunk: hosszú fogat csinálni, az természetes.

Bobadilla.

A történelem úgy beszéli, hogy mikor a mórokat 900 esztendei uralom után kiverték Granadából, az utolsó mór király, Boabdil, a határon túl megállott s búcsút vett az elvesztett paradicsomtól. Késérű könnyek peregtek le arcán, mérhetlen fájdalom szorongatta a szívát, mikor a tündéri Alhambra falaira, ősei eltiprott dicsőségére gondolt. El kellett mindazt hagyni, a melynél — szerintük — csak a túlvilági paradicsom lehetett szebb. Róla nevezték el a helyet Bobadillának.

Mi nem sirtunk, mikor háromszor tartottunk stációt e feledhetlen emlékü helynél, hanem ásitottunk, izzadtunk, légyvadászatot rendeztünk s rossz vicceket faragtunk. A sok vicc közt talán legjobb az volt, mikor szeretett utimarsallunk nevét megörökítve a regényes hangzásu Bobadilla nevet a nem kevésbbé regényes hangzásu Faludillával cseréltük fel.

Megjegyzem azonban, hogy csak a név regényes, maga a hely a legkiálthatatlanabb pusztaságok egyike. Egy állomás, nagy étkező helyiséggel, néhány fa s aztán kietlen pusztaság, sóvány szántóföldek, a meddig csak a szem ellát. Mellette valami spanyol csapszékféle is volt, a hol spanyol stingatóreszeket vettünk.

Nem utidirektorunk az oka, hogy háromszor üdvözölhettük a kietlen vidékü és regényes nevü Faludillát, de mivel testünk gyarló porhü-

velyét kétszer frissítettük itt ebéddel, itt, ezt a prózai helyet választottam ki arra, hogy a spanyol étkezés mibenlétéről szóljak. Azt hiszem hogy sokakat fog érdekelni.

Ellátásunk a spanyol fogalmakat véve irányadóul — úgy vélem — dús volt. Hogy a mi középeurópai ízlésünknek nem felelt meg, körülbelül szintén elgondolható.

A déjeuner, vagyis reggeli, a melyet déli, 1, illetőleg 13 óra tájban szoktunk elkölteni rendszerint 5—6 tál ételből, a diner, vagyis ebéd, a melyre 8 óra tájban vagyis 20 órakor került a sor, 7—8 tálból szokott állani.

Egy magyarnak ennyi untig elég szokott lenni, ha még akkora pocakkal rendelkezik is. Mivel azonban vendéglőkben és vasuti restaurációkon étkeztünk, a menü rendszerint egy és ugyanaz volt. Mint az óra kereke úgy következett egyik a másik után. A bevezető majdnem kivétel nélkül omeletteből, magyarul tojásrántottából, állott. (Két héttel hazaérkezésem előtt minden levelemben életveszélyes fenyegetések foglaltattak, hogy valahogyan tojás ne találjon az asztalra kerülni, mert akkor szent, hogy kuruc világ lesz.)

A második fogásnak természetesen hal következett. A ki vendéglőbe jár és nagy ebédeken résztvesz, tudja, hogy ezt mértanilag számítják ki a szakácsok. És aztán milyen halakat ettünk! Akkora tengeri szörnyetegek kerültek az asztalra, hogy borzadva gondoltunk a küzdelmekre, melyet velük folytatnunk kellett. A ki járt már a tengeren halászbárkán, fogalmat alkothat magának arról a túlvilági illatról, mely felőle áradott. A hal mellett kaptunk néha gyönyörű óriási tengeri rákokat, valamint csigát teknőjével együtt, a melyből úgy szoptuk ki a bennevalót s néha veréb, sőt sült galamb is került az asztalra s a kik ették, mondják, hogy elég jó volt. Néha risotto (rizs tojással) az olaszok nemzeti eledele.

Majdnem mindennap üdvözölhattuk a gu-lyást. Azonban itt ne méltóztassanak jó magya-

ros, zamatos, paprikás. inyesiklandó jóságra gondolni. A magyaros gulyáshoz annyiban hasonlított, hogy darabokra volt vagdálva és piros volt. Pirosságát azonban nem a paprika adta meg — hanem a paradicsom. Abba szabadtették bele a jobb sorsra érdemes falatokat. Istenem! hogy elszoktunk mi 5 hét alatt ami jó paprikánktól!

Ezután a husok jöttek sorra, négy-ötféle egymásután. Az angol beafsteket mouton, vagyis a juh-hus követte. Szinte bégettünk már két hét múlva, mikor a birka- és kecskefalatok megszámlálhatatlan porciói testünk alkotórészei levének. A spanyol szivesség azonban azt az elvet követvén, hogy minden rakott szekérre fér még, mindezt megtetőzte a szárnyasokkal, csirke, pulyka, kappan s hasonló jóvérű háziállatokkal koszoruzván be a sorrendet. Végül fagyaltféle következett, a melyet különféle sajtok, illetőleg gyümölcs zártak be: szőlő, őszi barack, szilva (ez elég rossz volt) körte stb.

A dinert leves előzte meg, vagyis valami színes, vagy szintelen meleg vízfélébe egy csomó zöldséget szalajtanak bele s ezt elnevezik levesnek. Hazámfiak! ti nem tudjátok, csak külföldön tapasztalja az ember, hogy mi értéke van a jó magyaros huslevesnek.

Természetes, hogy művelt gyomor itt két óriási hézagot lát. Első a főzelék, a másik a tészta hiánya. Hogy a spanyol gyomor hogyan élhet e kettő nélkül, nem értem, de láttam. Hogy a buzájukból nem lehet jó ugrós tésztát készíteni, azt körülbelül megállapíthattuk.

Végül az is természetes, hogy mindez nem disznózsírral — disznajuk kevés van a spanyoloknak (nemcsak a szerencsedisznót értem) — hanem olajjal készül. Három év előtt mikor Olaszországban utaztam, egy jóbarátom egész idő alatt sonkával és füstölt marha nyelvvel tengette a nyálványás gyomrát, a mikor mi az illatos pecsenyét kebeleztük. A mostani utitársaságunkban egyetlenegy sem volt, a ki az olaj iránt ellenszenvet érzett volna.

Mindehhez pedig bort ittunk, kaptunk annyit, a mennyi belénk fért, lévén a víz iránt nemes gyűlölettel eltelve, de meg becsületes régi magyar elv is az, hogy a vízben káka és béka terem, pocsétává pedig nem akartuk lealjasítani a gyomrunkat. S ha másba nem sikerülne is, de abba az utazási principiumba bizonyosan beletudnánk kapaszkodni, hogy a különféle vizek rosszak is lehetnek s veszedelmes háboru színterévé praeperálhatnak a talajt.

Hanem azt se gondolja senki, hogy a spanyol vörösbort az ember csakugy mirnix, dirnix ihatja. Fránya egy palánta az a spanyol szőlő és még frányább a fekete leve. Három deci hamarosan leöntve olyan veszedelmet csinál, hogy az ember azt se tudja hamarjában, táncoljon-e, vagy daloljon? A vérét ugy megkeveri, hogy azt se tudja, hol áll a feje: szóval nem mulatni való bor, mint a mienk, a melyikből legalább két liter még csak a hatványra emelt hazafiság mértéke, a harmadik liternél nótázni kezdtünk, szerelmesek leszünk az egész világba általában és egyenkint. A férfierő ellágyulása csak a negyedik, ötödik liter közül jelentkezik, hogy többről szó se essék.

Ha a spanyol bortól egy litert beszedsz az ember, az az egy bizonyos, hogy bógőnek nézi a csillagos eget s ha egy hétig ilyen mértékben traktálja a gyomrát s a gyomra megüti a jó gyomor mértékét, annyi szent, hogy a verschlag beléje csap.

Pedig én csak a közönséges asztali vörösborról beszélek, amelyet itthon víz helyett iszik a magyar ember. De mit szóljunk ahhoz, mikor Xeresbe, vagy Malagába mártogattuk a bajuszunk tájékát? Az előbbi édeskés-kesernyés, mint a diópálinka, a másik pedig a mi tokajinkhoz hasonlít. Hatan három üveggel kóstolgattunk el belőlük s mire a vége felé jártunk a kompánia fele már elszökött.

A bort nem hűtik jégbe hanem külön szolgálják fel hozzá a jeget.

— Hielo! (jeget!) kiáltás volt a leggyakoribb, melyet hűsítő után áhitozva használtunk.

A pincérnek nem csengetni, vagy kiabálni szokás, mint a hogyan Magyarorszáiban divik, hanem tapsolással indítottuk utnak Ganimedes nem fűgelábu szolgálait.

S most, hogy a legkellemetlenebb funkciómnak, az ételek leírásának végére értem, bocsánatot kérek mindenkitől, ha hibák és tévedések csúsztak be a leírásba. Őszintén bevallom, hogy sohasem szoktam tudni, mit ettem, mit nem ettem. Mielőtt ezt leirtam, utimarsalunk segítségét kértem ki, a kinek a feje valóságos lexikon s így ezt is tökéletesen ismeri.

S ha összes benyomásaimról számot vetek, csak annyit mondhatok, hogy kevés ország van a kerek világon a hol jobb ízűen étkeznének mint minálunk. Ha másban nem is, de ebben még mindig a tejjel és mézzel folyó Kánaán vagyunk.

Granada. — Alhambra.

A ki Spanyolország története iránt csak egy parányit is érdeklődött s ha olvasott valaha Spanyolország hős korszakáról, a mikor a lovagvilág daliái mesébe illő vakmerőséggel küzdöttek hitükért, hazájuk dicsőségeért, a lovagi becsületért és szerelemért, az Granadánál valami rendkívülit, valami mesébe illőt vár.

Kit ne érdekelné Alhambra, a mór királyok hirneves palotája, a hova a keleti fantázia varázslatos alkotását, az ő földi paradicsomukat építették, a hol fenéig üritették a gyönyör serlegét s megfélekeztek az élet kötelességeiről.

Sok hibája lehet és volt is a középkornak, de hogy sok idyllje is volt, hogy a romanticizmus gyökerei ott erősödtek meg, senki nem tagadhatja. S ma, mikor a legtöbb ember kenyérért marakodik, mikor az alattomos gyűlölködés furja a társadalom talaja alatt az aknákat a mások elvesztésére, kinek ne imponálna egy olyan

kor, a hol az emberek ideálisták voltak, a hol szépséges daliák vitézi bajvivásra szólították egymást s fegyver és az igazi férfi ereje és ügyessége döntötték el, hogy hölgyük kinek homlokára fűzze a cserkoszorút?

Tudom, hogy nem egyedül voltam, a ki nem prózai hangulattal, hanem egy dicső korszak emlékétől áthatva léptem Spanyolország legregényesebb multtal bíró városába. S mikor Granadáról irok, elkerülöm emlékeim sötét árnyait s az álmországból, a mult idők szépségéből szeretnék csak egy halvány képet a jelennek bemutatni.

A mórok Afrikából ájtjövén a nyolcadik században Spanyolország egész déli részét uralmuk alá vetették. A művészet szeretetétől áthatva gyönyörű palotákat emeltek, nagyszabásu vízvezetékekkel hálózták be tartományukat s mérnöki és építő tudásuk egyesülve a természet szépségei iránt való rajongással, csakhamar termékeny földdé, virágos kertté varázsolták át az országot. A történelem úgy beszéli el, hogy a bennszülött spanyolok iránt jóssággal viseltettek s ámbár ők Mohamed hívei voltak, mégis a keresztény vallás követőit nem üldözték vallási meggyőződésükért.

A spanyol nép azonban a nemzet szégyenét látta a mórok uralmában s a századok örökös fegyvercsattogásban teltek el. Egész hős generációt nevelt az eszme, hogy Spanyolország gyöngyét nem lehet, nem szabad a mórok kezében hagyni. Az anyák a mórok ellen küzdő hősök vitézi cselekedeteiről regéltek gyermekeiknek, az őszfűrtű aggastyánok nehéz harcokban eltöltött ifjúságuk történetével lelkesítették csatára fiaikat, a spanyol hölgyek harcban győztes vőlegényről álmadoztak, a hegedősök, a troubadurok pedig várkastélyról-várkastélyra mentek s lantjuk pengetése mellett vitézi énekeket zengedeztek a nemzet pogányverő büszke leventéiről. Ki ne hallott volna Cid hőstetteiről s a róla irt románcokról?

Hasztalan volt. A mórok nem kevésbbé voltak büszkék vérrel és karddal szerzett birto-

kukra s két viharedzett vitéz nemzet küzdött a vérrel áztatott föld minden hantjáért. — Végre Spanyolhon északi és déli része egyesülvén, segítve a mórok közt kitört belviszályok által is, közös erővel megtörték a mórok uralmát. Egész Európa tapsolt győzelmükhöz. Ferdinándot és Izabellát, a pogányok fölött kivivott győzelmükért a „katholikus“ jelzővel tisztelték meg. A mórok könnyekkel szemeikben hagyták el a földet, a hol őseik oly boldog, szép időket éltek s mikor Boabdil, az utolsó mór király elhagyta az országot, katolikus Ferdinándnak és Izabellának átadván Alhambra kulcsát, csak egyet kért, hogy a tündéri palotát kiméljék meg a lerombolástól.

Tangerből Gibraltáron s a feledhetlen emlékü Faludillán keresztül egyenesen Granadába indultunk. A vidékről nem írok, hiszen csak ismételtsbe esném. Granada tája azonban egy kissé vigasztalóbb képet nyújtott. A Sierra Nevada örökös hóval borított ormai, a lábánál elterülő völgyek és folyócskák némi változatosságot jelentettek. Maga Granada is a csinos spanyol városok közé tartozik s a spanyol típusu városok közt azonnal Sevilla után emliteném. Van egy-két szép, széles utcája árnyékos fasorokkal, jól sikerült szobrokkal. S mivel szállodánk modern volta is minden igényeinket kielégítette, meglehetősen hangulatban voltunk, midőn egy édesen átpihent éjszaka után az Alhambra megtekintésére indultunk. Mert Granadát Alhambráért, a mór királyok egykori tündérpalotájáért szokták az utazók meglátogatni.

A tizenharmadik században épült egy óriási hegyszakadék oldalában. Lenn a hegyszakadék aljában a Durro és Xenil, egyik aranyat, a másik ezüstöt mosó patakja cseveg. A másik oldalán pedig a Generalifa, a mór királyok gyermekeinek palotája emelkedik. Az egész völgyet egy kettéhasadt gránátalmához hasonlították a mórok s innen kapta a város is a Granada nevet.

A városon keresztül haladva, dombos, emel-

kedett helyre jutottunk. Egy széles, hatalmas kapun keresztül léptünk be az Alhambra területére. A kapura cimer helyett egy óriási gránátalmát faragtak. A széles, jókarban tartott utat óriási fák állják körül. Sűrű lombjaikon keresztül csak lopva tud bejutni a napsugár. A bokrok énekes madarak tanyája. Ugy mondják, hogy nincs a világon hely, a melyben annyi énekes madár csicseregne, mint az Alhambra kertjeiben. Két oldalt kristálytisza patak üde vize csörgedez s még kellemesebbé teszi a hűvösséget, melyet a fák árnyában találunk. Elfeledjük utunk minden viszontagságát s szívesen elismerjük, hogy maradt még valami a régi Spanyolország szépségéből.

Vagy 10 percig tart ez az út. Utközben egy pompás kut mellett is elhaladtunk, midőn a palota kapujához értünk. Fönn egy kulcs van vésve, fölötte pedig körülbelül egy méter magasságban egy kéz nyul lefelé. Azt jelenti, hogy a mórak akkor nyitják meg ellenség előtt a kastély kapuját, ha az a kéz megmozdul és leemeli a kulcsot.

Előbb V. Károly császár félbemaradt palotájához értünk s csak azután az Alhambrához. Kivülről, mint általában a mór építményeknekél semmit sem láttunk. Durva vörös disznélküli falak bámultak ránk s még csak ablak sincs rajtuk. Az épület csak a bennlevőknek mutatta szépségét, a kívüllevőknek csak a sejtése maradhatott meg.

Először is a mirtusz-udvarba értünk. Egy nagy, fickándoó aranyhalakkal telt vízmedence vize áll az udvar közepén s jól gondozott mirtus-sövény nézegeti magát a víz sima tükrében. Körülötte karcsu oszlopokon nyugvó folyosók négyszögben futják be az udvart. A fehér márványra citromfák vetnek árnyékot. Ajtók nincsenek, hanem széles nyílásokon keresztül léptünk a termekbe. Jobbról az Abenszerádsok termét találjuk. Közepén egy szökőkut alabastrom edénybe sugározza szerte vizét. A vize pirosas. Boabdil, a mór király ebbe a teremben csalta az Abeszerádsokat s itt gyilkoltatott meg a vitéz királyi sarjak kö-

zül körülbelül harmincat, mert az a gyanu háramlott rájuk, hogy valamelyikük elhódította Al-fimának, a király feleségének szívét. A monda szerint a meggyilkolt hősök véréből piros még ma is a kút vize. Maguk a termék valódi remekei a mór építési művészetnek. A ki az arab stylust a maga eredetiségében tanulmányozni akarja, annak Alhambrába kell eljönnie. Ezer és ezer kupola csüng egymás mellett a boltozat ívein, gazdagon aranyozva valamennyi. A falak szinte tömve vannak arabeszkekkel, mintha azokat az arab szőnyegetek utánóznák, melyeket a rabszolganők unalmukban, álmodozásaik közben himeztek. Itt-ott mintha csipke volna a fal, a finom márvány részein keresztül az ég tiszta azurja ragyog be a termék homályába.

Balra egy torony áll, vele szemben az Alhambra híres oroszlán-udvara. Nem azt akarom mondani, hogy valami művészien kifaragott alakokat látnánk. A mórok egyáltalán nem kultiválták az állatalakok ábrázolását, se a festészetben, se a faragásban. Inkább párdüfcekhez lehetne őket hasonlítani. De különös érdekességük, hogy ha valaki az egyik oroszlán szájába beszól, mind a tizenkettőnél hallani. Az állítólagos oroszlánok tulajdonképpen egy szökőkút díszét képezik. Körülötte négyszögben ismét tornácok vannak, a melyeket 124 karsu oszlop tart. Tovább egy erkélyes kiugró részre érünk, a honnan a tündéri kertre nyílik kilátás. Mirtus, narancs, füge, cédrus s a délvidék gyönyörű flórája ölelkezik egymással művészi elrendezésben. Megnéztük a fogadótermet, — talán a legmagasabb és legtágasabb valamennyi között — a hová az idegen uralkodók követeit és adófizetőit vezették. Később Ferdinánd és Izabella királyné rendezték ugyanitt a fogadásokat. Ez is, mint a többi, szinte káprázatos pazar díszítéssel ékeskedik. De nincs az egész épületben egyetlenegy díszítés se, mely egy másikkal utánzata volna. Itt-ott azonban feltűnik már V. Károly császár büszke jelmondata

is: *Plus ultra* (Több a soknál) s cimere: a kétfejú sas, lábainál villámcsomókkal.

Erdekesek a fürdők is. A mókrok nemcsak szükségesnek, hanem élvezetesnek is akarták a test üdítésére szolgáló fürdést. Csupa homály, csupa titokszerűség az egész. Alacsony termek, a melyekbe csak felülről, színes üvegeken keresztül szűrődött be a napsugár. Nem hideg, hanem meleg fürdőket használtak. A széles, márvány fürdőmedencék a legbelül vannak, kifelé jöven a pihenésre szánt helyiségeket találjuk, a hol a fürdés után nyugvó ágyakra dőltek. Bódító illatokkal füstölték be ilyenkor a levegőt, a szoba felett lévő erkélyről pedig andalító lágy zene akkordjai hallatszottak, és ringatták álomba a pihenőt s hoztak álmokat az arab paradicsom gyönyörűségeiről.

Kisebb-nagyobb termeket egész sereggel találunk, melyeket a fejedelem hozzátartozói foglaltak el.

A szolgaszemélyzetnek külön, elválasztott lakosztályai voltak.

Csinos dolgokat tudtak a mókrok építeni, de dicsérni is tudták, a mint keleti fantáziájuktól tellett. A „két nővér“ felirata az oroszánudvaron pl. a következőleg hangzik:

„Gyönyör kertje vagyok, egyesül bennem minden szépség, minden kellem és dísz. Nincs emberi mű, mely az én szépségemet felülmúlná s csak egy tekintet vess rám s tudod, hogy mennyi báj találkozik bennem. Andalgó kedély sehol nem talál enyhülést, csak itt. A hold megsegyenül, ha velem versenyezni akar. Ha a nap megállana útjában, csak azért tenné, hogy ragyogását csodálja, mert a menny lakásait is elhomályosítom fényemmel. Oszlopaim fehérek és drágák, alakjuk nyulánk, karcsu s még árnyékuk is ragyog, mint a napsugár.“

Vagy a szép Rája királyné kertjének bájait egy ilyen felírás hirdeti: „Mily szép e kert, melyben a virágok az ég csillagaival versenyeznek.

Mit lehetne összehasonlítani e kert alabastrom medencéjével? Csak a holdat, mikor felhőtlen éjjelen a csillagok közt megjelen.”

Ezek csak szemelvények a sok közül. Az Alhambra falai ilyenekkel vannak telve. Természetes, hogy a nagyfoku naivitás kell hozzá, hogy elhiggyük, de az is jellemző, hogy az arabok elhitték és gyönyörködtek bennük. Mily boldog emberek lehettek azok, a kik már a földi életet annyi szépséggel, tündéri bájjal tudták benépesíteni. Mennyi idealizmus, mennyi ábránd, mennyi boldog álom játszódhatott le egykor ott, a hol most csendes, néma falak között most üresség kong s csak az emlékek bűbája vonzza az idegent.

Nem is annyira a jelen, mint inkább a múlt érdekel bennünket az Alhambrában. Mindaz, a mi ott kétszáz esztendőn keresztül megtörtént és megtörténhetett. A ki teheti, letör egy darabot a mozaikból, hogy emlékei közé elrejttesse. Különösen az angolok mesterek a tolvajlásban. A spanyol örök azonban sasszemmel vigyázzák a ragadós körmű idegeneket. Én nem hoztam, hanem ott hagytam egy felírást. Ha olvasóim közül valaha valaki Alhambrába megy s a „szép Rája“ királyné erkélyéről a palota kertjébe letekint, a jobboldali oszlop belső felén talál egy felírást, mely a magyar haza szabadságát élte. Az igaz, hogy vezetőnk ijedt arccal figyelmeztetett, hogy tilos az ilyesmi, de a megtörtént nem lehetett s nem is akartam változtatni. Nagyon a szívem szerint irtam.

Van még egy kápolna az Alhambrában, a melyet V. Károly császár építtetett, de bizony elhagyatott és dűledező állapotban.

Az Alhambrából egy folyosón V. Károly félbenmaradt palotájába mentünk át. Irigységből, vagy szeszélyből cselekedte-e, nem tudom, de mindenesetre bizarr ötlet volt egy modern épületet az Alhambra oldalába építeni, sőt a kedvéért, még egy darabot le is rombolni az Alhambrából. Igaz, hogy az Alhambra e mellett is él-

vezhető s a félbenmaradt, második emeletig rakott épület is csak a szándékról beszél, de mégis sokan felróják V. Károlynak ezt az ötletét.

Generalifa.

Az Alhambrából kijövet a Generalifa felé igyekeztünk. Egy fura alak állotta utunkat. Első percre azt hittük, hogy a szó szoros értelmében őrlött spanyollal van dolgunk. Aztán bemutatta magát, hogy ő spanyol herceg (így csak hivatalosan szerepel, privát óráiban azonban a cigány mesterséget űzi) és a régi spanyol nemzeti öltözet bájait óhajtja velünk megismertetni. Elég vén fickó volt, de jó alak. Deres bajuszához a szakálából is markolt egy jó csomót, nagy karimáju spanyol kalap, derekán pedig ríktó színű schawl voltak az ékessége. Tarka dolmánya nagy gombokkal volt cifrázva, lábain fa-kamásnit viselt, kezeit pedig virágos nagy botra támasztotta. Első látásra azt hittem, hogy az ő déli fantáziája szerint sziveket akar hódítani. Aztán láttam, hogy sokkal szerényebb igényű, csak a képét kívánja általunk megörökíteni. Több se kellett a mi fotografusainknak. Rögtön ráirányították a masinákat, a herceg pedig a helyzet magaslatára emelkedve festői poziturába vágta magát. Nem kellett biztatni, hogy mosolyogjon, csak úgy ragyogott az ábrázatja a meghatottság derűjétől. Azt azonban senki se gondolja, hogy ő hercegsége ingyen cselekszi mindezt. Dehogy! A műtét végezte után még az előbbinél is igézőbb mosolyra csucsorítva ajkait, kéregetni indult s egy-két pezetát ki is srófolt az elszontyolodott képű magyaroktól. Hiába! itt semmit, még a mosolyt sem adják ingyen.

Az Alhambra dombjáról lefelé haladva egy középkori, vörös tornyokkal ékesített vár mellett mentünk el s onnan a hegy másik oldalába a Generalifa-hoz törekedtünk. A nap spanyol hévvel szögezte ránk tekintetét s ugyancsak megizzasz-

tott azért az élvezetért, melyet a pompás nyaraló nyújtott. De csak a két hegy által alkotott szakadéokban, mert a hegy oldala árnyas fákkal van beültetve. Nem hiszem, hogy valaha kimosódnék lelkemből annak a kedves, szép utnak a képe, melyet a méltóságos cédrusok s a buján tenyésző leánderek képeznek. A cédrust mindig szépnek, mindig meglepőnek tartottam, de itt, mintha a letűnt fényes századok emlékei mellé állították volna gyászoló őrnek őket. Gyönyörűen kifejtett példányok s pompás gondozásban részesülnek. A kastély mostani ura egy Pallavicini gróf s nagy összegeket áldoz rá évenként, hogy a mór világ poetikus emlékét lehetőleg üdén állítsa a látogató idegenek szemei elé.

A Generalifa korántsem oly fényes, mint az Alhambra. Kivülről meg éppen semmit sem mutat, hiszen a mór királyok leányainak és feleségeinek szolgált tartózkodási helyül. Az épületek is legalább mostani helyzetükben csekély terjedelműek s inkább a kertek körül futó folyosókból állanak. A falak arabeszkjei szinte teljesen hiányoznak, a mit az utókor a mindig kedves angol látogatóknak köszönhet, a kik ugyyszólván teljesen ellopkodták az épületek legértékesebb ékességeit. Érdekes azonban a képtár, mely egyik teremben a 4—5 száz esztendő előtt szereplő nagyokat, spanyolokat és arabokat vegyest ábrázolja korhű kosztümökben.

Gyönyörűek itt is a kertek, melyeket bátran a műkertészet remekeinek nevezhetünk, s a mi mindenütt kellemesen lepett meg bennünket, hogy az arab építőművészet a hol lehet, türdőket és szökőkutakat állított fel. Raffinírozott módon, kényük és kedvük szerint hajlítják lugasokká, diadalivekké a büszke cédrust, a kemény tölgyet. Még mindig találtunk fákat, melyekhez a mór uralom emlékei kötvek. Különösen egy gyönyörű vén cédrusfa érdekes, a szultána fája. Lombjain századok viharja robogott keresztül, de egykor, potom ötszáz esztendővel ezelőtt izgató pletyka

szárnyai csapkodtak körülötte. Az álnoklelkű Gomár innen vitte a hirt a királynak, hogy Alfíma szultána e fa árnyékában adott találkát az Ábenszerádsok egyik daliás sarjának s ennek a pletykának következménye lett az az irtózatos vérengzés, midőn a fejedelem az Ábenszerádsok férfitagjai közül 30-nál többet kardélre hányatott. A hagyomány szerint ezen fa lombja csalhatlan szer a féltékenység ellen. A féltékenység mardosó kigyóját sohase érezvén a szívem tájékán, egy percig sem izgatott a vágy, hogy kijátszszam a kertész éberségét s a háta mögött lombot tépjek a vén fáról, de annyit hallottam egyik maliciózus utitársamtól, hogy valamelyik hölgy-utitársunk egy kevésbbé megvigyázott pillanatban mohó vágygyal letépett egy lombot és sietve a keblébe rejtette. (Legyen neki a hite szerint.)

Mint mondtam, a Generalifa nem épületeinek hanem kertjeinek művészi szépségével lep meg. Fölséges a kilátás is róla. A hegy oldalában régi stylusban épült, viharviselt messzelátó toronyba másztunk fel, a honnan jó ideig a kilátás gyönyörű képeiben gyönyörködtünk. Mert az ilyen pontokon el fogja az embert a mohóság, hogy minél többet és minél mélyebben, feledhetlenül vessünk a lelkünkbe.

Az Alhambránál jóval magasabbról tekinttünk le. Beláttunk annak gyönyörű kertjébe, a tündérálmokszeszélyes tömkelegbe épített tanyáiba, a pompás erdőségbe, mely a hegy oldalát kellemsz zöld színnel borítja be. Balról a messze távolban a Sierra Nevada örökös hóval fődött csúcsai és szakadécai villognak felénk, látjuk lomhán kiterjeszkedő nyulványait, melyeknek egyik ágára az Alhambra és Generalifa fészket rakták. Távolabb a hegyoldalban a spanyol cigányoknak a hegyoldalba ástott putrijai tűnnek szemünkbe. Nagyot csodálkoztunk rajta, mert kaktuszerdőt még sohasem láttunk s annál kevésbbé olyan embereket, a kik a tüskés, ágas-bogas talajon üssek fel tanyájukat.

Hátunk megett a hegy oldalában szikla-fokokra épített regényes kinézésű várromok elmélkednek a mult idők letűnt nagyságáról. Megköszöntük szépen az élvezetet, de 30—40 fokos melegben nem kívántuk megmászni a kopár hegy oldalát a kedvükért.

A déli nap mindig jobban báméskodott ránk, jónak láttuk tehát, hogy hazafelé menve egy kissé hűvösebb helyen gyűjtsük csomóba a látottak érdekességeit. Utközben megnéztük az ősi csúcsives stílusú katedrális. Gyönyörű, hatalmas épület, de úgy bele van építve a körülötte emelkedő házak tömkelegébe, hogy szinte mesteresség volt rá találni. Alig egy méteres ut választja el a házsoroktól s csak a homlokzata előtt van egy 10 méter széles térség. Belül rendkívül impozáns ívei leptek meg s a disz, melyet az egyes oltárokon fölhalmoztak. Remek a katolikus Ferdinándnak és nejének Izabellának egymásmellett nyugvó szárkofágja.

Délután kocsikon kirándultunk a cigánytelepre. A városon kívül, a mint említém, kaktusz-erdőben laknak. Festőibb, szebb helyre nem is vehették volna magukat. Előttük az Alhambra és Generalifa között lemélyedő, regényes hegyszakadék, az aranymosó Durro folyócskával. Mögöttük pedig a hegyoldal, egész a csúcsig ágas-bogas kaktuszerdővel benőve.

A spanyol cigány szintén rendkívül érdekes specialitása a caballeros hazájának. A mieinkre gondolva, egy kissé kellemetlennek éreztük a mulatságot. Mit csinálunk, hogyan birkózunk majd velük, ha esetleg valami rajtnak való a szájuk ize szerint talál lenni, vagy ha a barátság és vendégszeretet oly fokára szottyanna kedvük, a melyet Tangerban, az arabok körében volt szerencsénk végigtapasztalni. Kellemes meglepetéssel láttuk azonban, hogy mindjárt az ut elején két lovasrendőr rugtatott mellénk és gavallér udvariassággal banderiumot alkotott kocsi-sorunknak.

— Ezt már nevezem gavallér tempónak — mondám.

Vezetőnk azonban felvilágosított bennünket, hogy korántse higgyük, mintha a mi testi épességünk felett való gondoskodás képezné a szívük vágyát. Dehogy! Néhány peseta borraivalóra fáj a foguk. De hát ne is tessék őket észrevenni. Azonban korántsem volt szükségünk a rendőri asszisztenciára. A spanyol cigányok épenséggel nem olyan veszedelmesek mint az arabok, sőt még a mi cigányaink ragaszkodása sem tulajdonságuk. Tisztességes, keresztény katolikusok, a kik a markuk tartásából, apró rézedények árulásából, mosolygásból és pozitura-állásból élnek. Alig léptünk le a kocslról, rögtön körülfogtak bennünket s különösen a kik mutatósnak hitték magukat (nem igen volt köztük) festői pozitúrába vágták magukat. Tessék lefotografozni! Persze nem ingyen. Dehogy! hiszen ők ebből élnek. No és a bók mondasból. Megdicsérték társaságunk hölgy tagjait, az urak csinos bajuszát (persze azért, a kinek volt) s kecses mozdulatokkal mutatták, hogy mennyire igézőknek tartják a szép magyar fajt. Hullottak is a pénzdarabok, némelyik pláne, a kinek nagyon szíve szerint esett a jómondás, ezüst pesetákkal is jutalmazta az előzékenységüket.

Bementünk a lakásaikba s meg voltunk elégedve a renddel és tisztasággal. Igaz, hogy barlanglakás, de oly fehérre meszelve, a milyenre mi is büszkéké lehetnénk. A falakon szent képek, mutatva, hogy nem ázsiai, vagy afrikai hajlandóságok dívnak náluk. A bográcsból jó kinézésű husdarabok illata csapott felénk, hogy szinte csetintettünk hozzá a nyelvünkkel. Még táncot akartak járni a tiszteletünkre, de a mint látszik — nagyon elkényeztették őket az idegenek, mert per koponya két pesetát kívántak tőlünk, a mi egy 30 tagu társaságtól épen nem megvetendő összeg. De hát koppant tőle a foguk. Hatvan pesetáért, mi is táncolunk, sőt még olcsóbban is, csak zöndítsék meg hozzá a talpalávalót.

Este váratlanul egy kedves vendég lepett meg bennünket. Rutikay mérnök, a ki egy hannoveri részvénytársaság szolgálatában vasutakat, hidakat épít a spanyoloknak s most pláne óriási vasbánya felállításán fáradozik. Fiatal, alig harminc esztendőes ember s már három esztendőt töltött Japánban, a honnan csak nagy könnyölgésre engedte át a társaság Spanyolország hasznára. Eljött a másik világrészből, hogy egy-két országgal közelebb legyen a szíve választottjához, a kit Kassáról vitt el spanyolországi magyar menyecskének

Vacsora után leültünk borozni és sok érdekes dolgot tudtunk meg a spanyol viszonyokról. Megtudtuk, hogy a spanyol nép a világ legapatikusabb népe, a mely haladásról, művelődésről édes-keveset, lehetőleg semmit sem akar tudni. A kinek 50 ezer pesetája (körülbelül 20 ezer forintja) van, az beáll urnak. A világgal nem törődik, nem dolgozik, hanem él szórakozásainak, gyönyörködik a bikaviadalok esélyein s legfeljebb szidja a világot, hogy miért nem halad előre. Tenni azonban legkevesebbet sem hajlandó hazájáért. (Mintha sok vonás egyezne a mi magyar nemzeti tulajdonságainkkal.) A mérnöki tudományt pl. csak a katonák kultiválják. A privát mérnök teendőit angolok, franciák, németek, magyarok szóval idegenek végzik. Idegenek építik a vasutakat, vízműveket, az ő kezükben vannak a gyáarak, a melyek t. i. vannak. Szóval a spanyol úr s megvárja, hogy más gondolkozzék helyette.

Még élénken emlékeztünkben levén a pár hónap előtt történt óriási hidleszakadás, mely oly sok áldozatot követelt, kíváncsian kérdeztük, hogy nem lehetne-e nekünk is kilátásunk hasonló szerencsétlenségre? S azt a lakonikus választ nyertük, hogy csupán az a csoda, hogy nem több a vasuti szerencsétlenség Spanyolországban.

Éjfél jól elmúlt már, mikor a kellemes társaságból hazafelé vergődtünk s egy-két koldus még mindig strázsált a hotel kapujánál, hogy a

járandóságát még kisorfolja tőlünk. Ugy látszik, hogy ők a leglelkiismeretesebb számtartók, a kik a kiment és még haza nem érkezett utasokat ellenőrzik.

Cordoba.

A gavallérok földjén járva, sok helyen csalódtunk. Sok mindenfélét másként képzeltünk előbb, mint a hogyan a valóság elénk tárta. Így voltunk Cordobával is. Valamikor 1000 esztendővel ezelőtt Andalusia legszebb városa volt, „60 palotája, 212 ezer háza, 85 ezer boltja, bazárja, 900 fürdője, 600 mecsetje, 60 könyvtára volt, fejedelmi palotáját 4300 márványoszlop tartotta s márvány teknőkben arany hattyuk uszáltak.“

Igy olvastam ezt egy spanyol utleirő könyvében.

És most?

Már maga az utazás elég kellemetlen volt a hőség miatt. Az én számításaim szerint Cordoba körül éreztünk legtöbbet a spanyol hőségből. Már maga ez a körülmény lehangolt bennünket. Hangulatunk még degradálódott, mikor döcögő omnibuszunkon a portengerben a város felé hajtattunk. Egy azonban itt feledhetlen lesz. Akkora kaktuszokat, a szó szoros értelmében kaktuszfákat (nem agavet értek), láttunk, a milyet egész utunkban sehol. Szemeimmel szinte önkéntelenül kutatni kezdettem az ágai között, mint egykor gyermekéveimben szoktam, keresve, nem talállok-e rajtok madárfészeket. A bugyogó azonban aligha érkeznek le, egy darabban ha valaki ilyenről akarná leszedni a verébfiókákat.

A rossz hangulat fokozódott akkor, mikor szállodánkhoz értünk. A hotel címe: „Grand Hotel de Oriente“ sokat ígért, de keveset adott. A szobák egymásba nyíltak. Még örültünk, hogy a hölgyek kényelmesebb lakosztályt kaptak a maguk számára, mi pedig keservesen gondoltunk rá, ha majd éjjel egyik csapat a másik után ér-

kezik haza s minden butornak neki menve, mind a hat szoba lakóit fel fogja verni.

A „nyugat Mekkája“, a „régí mór kalifátus fővárosa“ mint utidirektorunk a prokpestusban ékesen megírta, oly kövezettel dicsekedik, a mely jó lehetett ezelőtt ezer esztendővel a mikor talán készült, hanem az európai ember izlését nehezen elégíti ki. Nem macskafejekén jártunk, mint a hogyan az ilyen apró gömbölyű kövekből kirakott utakat elnevezni szokták, hanem kutyafejekén s ha nem néztünk mindig a lábunk alá, akkorákat botlottunk, a mi testvérek közt elesésnek is beillik.

Első gondunkat persze a hirneves mecset megtekintése képezte.

Hamarosan odaértünk a kanyargó, szűk utcákon, a melyeken bizony hiába keressük az évszázadok ellőtti élet eleveenségét. Csöndes, kihalt minden, mintha romok közt tévelyegnénk.

Magát a mecsetet, mint általában a régí mór templomokat pompás narancs és citrom udvar veszi körül. Itt-ott sudár növésű karsu pálmák emelkednek följük és kiterjesztve széles lombjaikat, sütkéreznek a forró napsugárban. Az udvar közepén széles kut van, hogy a zarándokló mórok a vallásuk által előirt mosakodást végezhessek. Mert Cordoba tulajdonképen bucsujáró helye volt valaha a móroknak ép ugy mint Mekka a keleten.

A mecset külseje ódon, kopott, belseje azonban elég jó karban van még. Nem egyéb, mint egy szabályos, szép oszloperdő a mely nagyon meglepő hatást gyakorol a szemlélőre. Eredetileg 1200 oszlop volt benne, ma már csak 800. Az oszlopokat többnyire márványból faragták, de szép számmal láttunk gránitból, sőt alabastromból készületeket is. Az oszlopfők egytől-egyik különbözők, hasonlót nem talált az ember az egész erdőben. De egyformák a kettős ívek, melyek följük hajolnak s ez — legalább én előttem — meglehetősen egyhanguvá tette a látványt. A széles, téglavörös és sárgás fehér sávok egy ilyen óriási tömegben bizony nem sok változatosságot nyuj-

tanak. Az épület maga elég alacsony, hat méternél nem magasabb s a világosság nem oldalán, hanem a hagymaalaku kupola nyílásain tör be az épületbe. Legdiszesebb része az épületnek a szentély, melyben a szent kő, a zarándokló mohamedánok tiszteletének tárgya volt elhelyezve. Arany, elefántcsont, porcelánbetétek, ragyogó drágakövek ékesítették. Föléje egy óriási, egy darab fehér márványból faragott kagyló borul. Csodaszép lehetett valamikor, ámbár a jelenkor is eleget bámulhat a mór építő tudomány és vallásosság világhírű hagyományán.

A spanyolok azonban nagy hibát követtek el, mikor ennek az óriás terjedelmű épületnek a közepére egy diszes katedrális építettek. Gyönyörű alkotás, de sokkal okosabban történt volna, ha nem a mecsetbe, hanem azon kívül kapott volna helyet. Négy száz oszlopot vettek ki a spanyolok, mikor odaépítették s ezzel megfosztották az egész épületet érdekességétől és rendkívüliségtől. A mint a hagyomány beszéli nagy viták folytak az építés előtt s maga V. Károly császár is megróttá a cordobai keresztényeket értte.

— Templomot építhettetek volna — úgy mond — akárhová, de a régi mecsetet nem fogjátok többé megtalálni sehol.

A cordobai mecset megtekintésével — a mint említettem — jóformán kimerítettük Cordoba érdekességét. Van még egy kétezer esztendőös hidja, melyet a rómaiak építettek. Ezt is meg lehet nézni, ámbár az idő vasfoga által megszakgatott széles, óriási kő-hidlábak inkább szálnalmat, mint érdeklődést keltenek bennünk.

Illetőleg még sem szabad csak ily röviden lezárnom a látványosságok sorrendjét. Egy közös jóbarátunkkal még egy érdekes látnivalóban gyönyörködtünk, a mi feledhetlenné teszi előttem Cordobát. Az utcán menve egy jóképű fiatal pap megszólított. Kinéztem belőle a szimpatikus uri embert és szívesen cserékedtem vele beszélgetésbe. Természetesen a nemzetközi latin nyelven.

Elmondtam neki őszintén, hogy kik és mik vagyunk s ez kiváltotta belőle a spanyol gavallért. Theologiai tanár lévén, bevezetett a szemináriumba, megmutatta a nagyterjedelmű, körülbelül 10 ezer kötetből álló könyvtárakat, a csinos kertet, melyben egy több századot megért „Immaculata Conceptio” szobor van. Közben megdicsértem a spanyol papok szinte kivétel nélküli eleganciáját, elmondtam, hogy mennyire imponál ez nekünk, hogy hozzájuk hasonlókat se a németek se a franciák közt nem találtunk — hogy az olaszoktól szó se essék. Nagyon inye szerint eshettek a kedveskedő szavak, mert udvariassága szinte nem ismert határt. A székesegyház kincstárának is őre lévén, a legnagyobb készséggel mutatta be, a mely saját vallomása szerint leggazdagabb kincstára egész Spanyolországnak. Elámultunk a tömérdek arany, ezüst, gyémánt, opál, zaphir, rubin stb. kápráztató csillogásán. Szinte kiszámíthatatlan és megfizethetlen értéket hordtak össze az elmúlt századok vallásos lelkületű hívői. Amerika, Afrika kincses szekrénye a spanyolok lába előtt hevert egykor s az áldozatkészség Isten dicsőségére válogatta ki a legértékesebbeket. Hogy többet ne említsek, van egy másfél méter magas ostensorium (oltáriszentség-tartó), a melyen Nagy-csütörtökön körmenetben szokták körülvinni az Ur testét. Csúcsíves stylusban készült apró finom tornyocskákból rakta össze a művész, a kihez hasonlónak születésére századokig kell várni az emberiségnek. Volt egy másik, az is lehet vagy félméter s milliókat érő drágakő-gyűjtemény van rajta összehalmozva, hogy szinte káprázik bele az ember szeme. Ezeken kívül természetesen még egész sereg kisebb-nagyobb egyházi szert láttunk, valamennyi úgy értékben, mint művészeti tekintetben a kiválóságok közé sorolható.

Pedig — a mint szeretetreméltó vezetőnk mondotta — mindez csak egy része a réginek, a mely sokkal gazdagabb volt, de a Napoleon alatt keletkezett francia uralom kapzsisága megfosztotta a spanyolokat tőle.

Este a szálloda előtti téren sétáltunk. Baedeker ur Cordoba legszebb terének mutatta be, mi nem láttunk egyebet, mint egy 20—30 méter széles utcát, melyet két sor sindevész (mint Gyulai Pál mondaná) ákác és pálma állott körül. Estére felöntözték s mikor a villanylámpák fénye felgyúlt, szinte elfogadhatónak látszott. Ott sétált egész Cordoba, szépei és nem szépei egyaránt. Közelgett az éjféli, mire a szállodába visszatértünk, csak a nyugalom került még jóideig bennünket. Az utcáról beverődő lárna, muzsika, dob, trombita zengése; a hőség, ha becsuktuk az ablakokat; az éj hűvössége, ha kinyitottuk; hazatérő szobatársaink székdöntögetése elvett egy-két órát a pihenésből. Pótoltuk azonban reggel, hiszen Cordoba látnivalóival két óra alatt leszámoltunk.

Július 25-én d. u. 3 órakor indultunk neki egész utazásunk leghosszabb és legkeservesebb útjának, hogy 32 óra hosszat egyfolytában hallgassuk a vasut egyhangu észbomlasztó zakatolását. A ki nem ismeri, el sem tudja képzelni ezt a gyötrődést, a mit ez alatt az ítéletidő alatt szenvedtünk. Egyrészt a vonat szűk kényelmetlensége, másrészt a nyomasztó hőség, melyet légvonattal ellensúlyoztunk — kinyitva minden nyílást a mi a kocsin található volt s végül a vonat dübörgése összes utazásaim közt a keserveések lajtorjájának legfelső lépcsőjére állították a Cordoba—Barcellona közötti utat.

A vidék természetesen erre is kimondhatatlanul unalmas volt. Nagy messzeségben elő-előtűnt egy-egy nyomoruságos falu sanyarogva az égető napsugárban. A falvak közt sovány szántóföldek terülnek el, melyeken még mindig láttunk spanyol aratókat. Azt hiszem mi sem jellemezhetné erősebben a spanyol nép nem törődöttségét, mint az a körülmény, hogy érett gabonájukat 4—5 hétig hagyják a lábán. Az is jellemző, hogy egész Spanyolországban nem láttunk egyetlen cséplőgépet, vagy szelelő rostát. Tehe-

nekkel, öszvérekkel és szamarakkal nyomtatnak, illetőleg mángorolnak s úgy szórnak mint nálunk tiz esztendővel ezelőtt volt szokásban. Gyárkémenyt se láttunk az egész uton s kivéve a sevillai szivargyárat, a mely ötezer munkást foglalkoztat, sehol nem találtunk ipartelepre.

Kopár vidéken ilyen gondolatokkal foglalkozni nem épen kellemes multság és semmi okot nem szolgáltatott arra, hogy kedvünk hurjait kedvezően hangolja. Következett az éjszaka, a melyet természetesen szintén vasuton kellett átvirrasztanunk. Négy éjjeli utazásunk közt ez volt a legkellemetlenebb. Egy-egy ülésen négyen ültünk. Csomagjaink elfoglalták a padló egy részét, kinyújtózásról tehát szó sem lehetett. Hogy a spanyol bölcsesség hányféle változatban kapta ily körülmények közt a diszitó jelzőket, azt hiszem, könnyű elképzelni. Irigységünk középpontját társaságunk egyik hölgytagja képezte, a ki testi magasságánál fogva bármekkora szűk helyen elfért és kényelmesen pihenni tudott.

Nem untatok senkit az utazási kellemetlenségek elmondásával, a mely bennünk is csak a keserűség emlékeit ébresztget. Inkább vigasztalóbb képre irányítom olvasóim figyelmét.

Az egyhangu a dombok és völgyek szomorú változkozása után Valencia felé a hegyek emelkedni kezdettek. Vonatunk erejét megfeszítve hangos pöfögéssel törekedett felfelé. Egy hegy-szoros felé közeledtünk. Szinte jól esett szemünknek az új kép, a hegyek, a sziklák, midőn hirtelen szétnyílt a völgy s mi egy széles, sik talaju völgybe robogtunk be.

Mintha új országra, új nép területére érkeztünk volna. Viruló zöld termékenység vett bennünket körül. A hegyláncolat kétfelől szétnyílt s mindig tágabbra terjesztve a tért, koszorut font a gyönyörű vidék körül. A hegy ormozatán sűrű egymásutánban régi várkastélyok romladozó emlékei tekintettek le felénk. Mennél tovább mentünk annál bájosabb lett a kép. A cit-

rom- és narancserdők, gránátalmafák pálmaligetekkel váltakoztak. Itt-ott csinos villák, pompás urilakok tekintettek felénk. Majd dús rizsföldek következtek, nagyterjedelmű szőlőültetvények, megrakva mosolygó fekete szőlőfürtökkel. Gyermekeink kedves emlékeztetői: a szentjánoskenyérfa (termetre a mi diófáinkhoz hasonlítani) a spanyolnád (a mi ha nem is oly módon mint az előbbi, de szintén az emlékeztetések közé tartozik) s a fügefák festői összevisszaságban váltogatták egymást. Alattuk pedig a világ legtermékenyebb vöröshagyma földjei terültek el. Gyümölcsüket nem is kupacokba, hanem kazlakba rakják.

Nem győztünk eléggé csodálkozni a szinte hihetetlen változáson.

— Hát ez is caballero földje? itt is egyazon nép lakik?

Mintha ki volnának cserélve s a szorgalmas praktikus németek, vagy olaszok vére csörgeznék ereikben.

A nagyszerű termékenység kulcsa a csatornázásban, illetőleg a nép szorgalmában rejlik. Csatornahálózatuk segélyével egy óra alatt az egész vidéket víz alá lehet meríteni s a termékenység számára előkészíteni, a mi különösen a rizsföldeknél, valamint a narancsligeteknél föltétlenül szükséges is.

Igy tartott az út órák hosszát egész Valenciáig.

Valencia egyike Spanyolország legélénkebb kereskedő városainak. A vidéke gazdag és termékeny levén, magára a városra is rányomta a jólét bélyegét. De különös nevezetességet nem nyújt. Utitársainknak csak egyik fele szállott itt ki. Mi, a szép Barcelonában óhajtván minél hosszabb időt eltölteni, rászántuk még a 11 órai utazást és folytattuk utunkat.

Hogy az igazsághoz egészen hű legyek, megjegyzem, hogy az uti program szerint Valenciában állomást kellett volna tartanunk, de

országos vásár levén, óriási embertömeg gyűlt össze. Szállodatulajdonosunk nehézségeket támasztott. Mi nem akarván kitenni magunkat a sokadalom közt természetsszerűleg előálló kellemtelenségeknek, lemondtunk Valenciáról.

A vásár képe azonban sok érdekességet nyújtott már magán a vasuton is. Minél közelebb értünk a városhoz, annál több emeletes kocsit kapcsoltak vonatunkhoz. Hogyne lepett volna meg bennünket a látvány, mikor minálunk a vasuti kalauzok oly kényes gonddal vigyáznak, hogy valamelyik ajtó nyitva ne maradjon s a spanyolok úgy táboroztak fönn a vonat tetején, mint a cigánysátrakban. Sőt ez sem volt elég, Az utasok nagyrésze különös passziót talált abban, hogy kinyitotta a kocsi ajtaját s a robogó vonat lépcsőin foglalt helyet. A hány elfért, az mind egyik kezével az elmaradhatatlan cigarettát, a másikkal pedig a kocsi kapaszkodóját fogta s onnan élvezte a vidék szépségeit s tereferélt a kilencedik szomszédjával.

Mikor pedig az állomásra értünk, egy fedhetetlen jelenetnek voltunk tanui. Vonatunkon utazott Valencia városának parlamenti képviselője. Csinos, igazi spanyol típusu fiatal ember, alig több harminc évesnél, a ki városának republikánus választóit képviseli a „Congreso de los diputados“-ban. Soha, mióta élek, nem láttam még impozánsabb, lelkesebb tüntetést egy ember mellett. Már a közbeeső állomásokon fogadta a csinnadratta, a nagytrombita és a kistrombita s az ünnepi ruhába öltözött közönség teletüdővel rotyogtatta tiszteletére a Marseillet, a franciák forradalmi indulóját. Először azt hittük, hogy az espada, a bikaviadalok hőse szerencsétlente vonatunkat. Később aztán meggyőződünk, hogy Spanyolország némely városának van még az espadánál is nagyobb embere: a köztársasági eszmék képviselője. Lehetett a peronon vagy tizezer ember, az mind tapsolt, ujjongott és tolongott, mind az ünnepeltet akarta

láttni. A legboldogabb az volt, a ki kezét szoríthatt vele. Igazán az volt a legcsodálatosabb, hogy agyon nem nyomták az óriási tolongásban. Eltartott legalább egy félóraig, míg a sokadalom a kijáratig jutott s addig aligha érte a képvisező ur lába a földet.

Sajnálkozva gondoltunk szegény XIII. Alfonzo királyra. Nem tarthat abban az országban sokáig a királyság, a hol a köztársasági eszméknek ily lelkes hívei vannak.

A vásár képét Valenciában kiszállt utitársaink elmondása alapján így írom le: Hat napig tart egy folytában. Volt igen-igen sok ember, igen-igen sok kocsí és igen-igen nagy zsufoltság a szállodákban, hogy a ki legjobban akart pihenni, az jutott hozzá legkevésbé. És a mi természetes, volt bikaviadal, a hol nem 6, hanem 8 bikát szurtak le a felséges spanyol nép mulattatására.

Mi tovább mentünk, a 21 órai utazást még 11 órával töltük meg. Soha életemben nem éreztem még az utazás kellemetlenségét annyira, mint ebben az utban. Az örökös légvonattól elsőrendű fűlszaggyatást kaptam, a zakatolást minden porcikám érezte. Álmos voltam, fáradt voltam s irtózatossá válnak a vett rajtam erőt. Hiába beszélt Kassa bokroséremű, örökifjú direktora, hiába akart egy óriási pintesüveg tartalmával új életet csöpögtetni megáporodott kedélyembe, még az se használt s órák hosszat — talán életemben először — az angolok spleenje volt ura lelkem porhüvelyének. Elnémultam s oly savanyu ábrázatot vágtam, hogy szavahiható tanúk állítása szerint csupán a tekintetemmel be lehetett volna egy hordó uborkát savanyítani.

Pedig oly szép volt a vidék, mely bennünket körülvelt. Már Valencia előtt elértük a tengerpartot s most 11 óra hosszat folyton annak partján robogott a vonatunk. Termékeny, üde vidék mindenfelé. Pompás szántóföldek, szentjánoskenyér-, narancs-, citrom-, fügefák, szóval a

délvidék növényzete és flórája foglalta le a bőven öntözött völgyeket. Mögöttük pedig regényesnél regényesebb alaku hegyek és sziklák emelték fejüket a magasba. A faluk itt már sokkal csinosabbak, kedvesebbek voltak, meglátszott rajtuk a jólét, de a tipikus spanyol szépségeket ügyetlen, semmitmondó durva vonású arcok váltották fel, a kik szájátva bámulták a vonat utasait. Mellettünk maradt el Saguntum, a rómaiak által épített nagyszerű erőd, melynek vörös falai még ma is mutatják a hadviselő rómaiak hatalmát és hadverő erejét. Ezen kívül még egész sor várat látunk, persze nagyrészt romjaiban, a mi ékesen szóló bizonyítéka annak, hogy azoknak, a kik építették, volt mit megvédeni az ellenség támadásai ellen.

Barcelona.

Bátran merem mondani, hogy Spanyolország városai között Barcelona érdemli meg leginkább a világváros nevét. Madrid nagyobb, népesebb, de kőszirtjei elszigetelik a nagyvilág forgalmától. Sevilla érdekes, igazi típusa a spanyol városnak, de épen ezek a jellegzetes spanyol vonások, a maradiság, kerékkötői annak, hogy nagyobb súlylyal essék a mérlegbe. Barcelona mind a kettőt túlszárnyalja. Népeisége a 300 ezer körül van ugyan, de igazi modern, nagy város a szó legeurópaibb értelmében. Élénksége, gazdagsága, s a mi ezzel együtt jár, a művészet és izlés fejlettsége oly vonalon állanak, a melyre Európa bármely városa büszke lehetne. Kikötőjében a világjáró hajók táboroznak. Nyugat és kelet kincseit, terményeit itt rakják ki. Kereskedelme az egész országot behálózza s nagyon természetes, hogy a tejfől mindenből neki jut. Ennek a gazdagságnak köszönhető első sorban, hogy a város szépítésére annyit áldozhat.

Utcái a legszebbek közé tartoznak, a miket valaha láttam. A délvidéki városok majdnem kivétel nélkül utcáik szűk voltával védekeznek a

napsugarak támadásai ellen. Barcelona ellenkezőleg minden valamire való utcáját szélesre mérette s valamennyit gyönyörű platánfasorokkal ültette be. Órákhosszat kóborolhat az ember az utcákon, a nélkül, hogy akár a déli órákban is szenvedne a hőségtől. Rendesen két sor platán vonul végig. Ágait csak 10—12 méter magasságban terjeszti szét, de oly sűrűen, hogy a napsugár a legnagyobb igyekezettel sem képes áttörni a sűrű lombátoron. A házak és boltok azért még sem szenvednek a lombozattól, mert 4—5 méter távolságban szép szabályos vonalban visszanyesik őket. A platánfasorok mellett jobbról-balról kocsiutak és gyalogjárók vonulnak. Hogy a tisztántartásról bőségesen gondoskodnak, az egészen természetes. Ilyen utakon aztán hogyan volna kellemes a séta, vagy a sűrűnjáró villamos kocsikra a tovasiklás?

Hű akarok maradni az igazsághoz, tehát pótlólag megjegyzem, hogy a platán-kultusz egy utcában változást szenved. Természetesen ez sem a szépség rovására. A tengerparttal párhuzamban vonuló egyik utcát ugyanis gyönyörű pálmafasorral ültették be.

A házak modern, művészi ízléssel épültek. A boltokban és bazároknak bőségben talál az ember mindent, a mit a szem és száj kívánhat. Első és legkellemesebb felfedezésünk azonban az a sörcsarnok volt, a melyben kitűnő pilseni sör és augustinert kaptunk. Hogy miféle üdvözlő riadalommal fogadtuk, elképzelhető. Hiszen két hét óta teljesen meg voltunk fosztva az utazóknak ezen pótolhatlan frissítő italától. Mily nagyszerű érzés volt ismét európai módon fogyasztani a jó jégbehűtött árpalevet és nem kényszerülni arra, hogy a pohár felét jégdarabokkal tömjük tele s úgy szürsöljük le a németek nemzeti italát. Kaptunk hozzá süteményt, a melytől nem kellett többé féltetni a fogainkat, hogy összetörik a harapásban.

Nagyszerű a Colon (Columbus) kávéház, mely óriási méreteivel és diszes berendezésével

Európa akármelyik városában méltán az elsők közt foglalhatna helyet. Hogy nagyságáról fogalmat alkottassak, azt hiszem, elég megemlíteni, hogy billiárd termében 24 billiárd áll a vendégek rendelkezésére. Egyébként pedig egy gyönyörű tér legszebb részén foglal helyet.

Pompás szobrokkal szintén ékeskedik Barcelona. Columbusnak akkora szobrot állítottak a barcelonaiak, a mely valóban méltó a nagy felfedezőhöz, de méltó a legszebb spanyol város hirnévéhez is. Hatvan méter magas maga az oszlop, s még hét méter rajta a nagy felfedező szobra. Nagyszerű a 8 kő oroszlán, mely az oszlopot körülvevő szoborcsoporthoz tartozik. Benn az oszlopban felvonó gép működik s egy pesetért felemelkedhetünk 60 m. magasságba a nagy Columbus lábaihoz s gyönyörködhetünk a vidék festői panorámájában. Ha meglepett bennünket a város belső modern szépsége, nem kevésbé nagyszerű a keret, mely az egészet körülövezi. Három oldalról gyönyörű hegykoszoru övezi a szép várost s ölében tartja a spanyol városok méltó büszkeségét. A hegy nyergére kiránduló helyeket építettek, a honnan nem győz szemünk betelni az alattunk elterülő város gyönyörű panorámájának szemlélésével. A város szélén jobbról egy csinos, megkapó részletekkel ékeskedő park terül el, a mely széles kocsi- és gyalogutjával, gondosan művelt fáinak üde zöldjével kedves találkozó helye a város lakosságának. Az 1882-ki világkiállítás emlékeül egész sereg szebbnél-szebb épület maradt, a melyek most mint látványosság vagy mint múzeumok vonzzák a közönséget. Különösen meglepett bennünket egy nagyszerű diadalív, melynek tetején remek szoborcsoporthoz a nap felkeltét ábrázolja. A világító fáklyát tartó Apolló vonul föl négy gyönyörű paripán. Az építmény alsóbb bemélyedésében Vénusz szobra áll, a mint a tengeri kagylók közt egy mesterséges vízesés csobogó vizéből kiemelkedik. Körülötte aranyhalak fickándoznak a napsugártól beragyogott viz tükrében.

A mint említettem, Barcelona élénk forgalmu kikötő város. A part körül egész sereg hajó táboroz, magával hozva idegen világrészek drágánál drágább terményeit. Órákat töltöttünk el a parton, bámulva a nagyszerű sürgés-forgást, melyet a ki- és berakodó tömeg képe nyujt. De még jobban érdekelt bennünket a tengeri fürdő, melyet — Spanyolország belsejében járván — most már két hét óta nélkülöznünk kellett. Öt percenként apró propellerek indultak utnak. Keresztülisklottak a kereskedelmi hajók tömkelegén s átszállítottak bennünket a moló másik oldalára, a hol a spanyol sárga-piros lobogó alatt fürdő kabinok voltak felállítva.

Ismét a tengerben fürödni! Ó mily kellemes érzés volt belemerülni újra a zugó, morajló hullámok áradatába, dobáltatni magunkat annak a hatalmas zsarnoknak karjai által, a mely minden gorombasága mellett mégis oly kimondhatatlanul kedves és felejthetetlen is tud lenni. A mily jó volt a fürdő, ép oly kellemes volt a part homokja is. Ha kifáradtunk a sós hullámokkal való küzdelemben, kifeküdtünk a partra, beástuk magunkat a finom homokba s mikor elég volt a pihenésből, újra kezdtük a hullámokkal való háborusdít. A ki tehette, semmi esetre sem mulasztotta el a kétszeri-háromszori tengeri fürdést.

Az első nap tisztában voltunk már Barcelona főbb nevezetességeivel. Megszokván a könnyű tájékozódást 24 óra múlva úgy jártunk az utcákon, mintha legalább is esztendő lakói lettünk volna. S mily diadallal mosolyogtuk egy egy nappal későbben közénk vergődő utitársunkat, kik elgyötörve, fáradtan, csüggedten, nem kívántak látni semmit, érzéktelenek maradtak Barcelona összes szépségei iránt s csak pihenni óhajtottak. Természetesen a valenciai vásári sokadalom legkevésbé a nyugalomra volt alkalmas, s mikor mi édeseket álmodtunk szép Magyarországáról, ők az elhelyezkedés gyötrelmeivel küzdöttek.

Az esti órákat a Rondákon való sétákkal

töltöttük el — megjegyezve, hogy a spanyol nyelv a legszebb körutakat nevezi Rondáknak. Különösen a Rambla oly szép és élénk, a melyre Európa bármely városa büszke lehetne. Ezer és ezer ember sétál az esti órákban a hosszú, széles, platán-fákkal beárnyalt gyönyörű uton s magáért ezért a sétáért is visszavágyódik szívünk a szépséges Barcelonába.

Sok szép és érdekes épülete van Barcelonának, közülük talán a pompás góth stýlban épült öreg katedrálisát emelném ki, mely hatalmas arányaival bátran diszére válhatnék Európa bármely városának. Csak egy dolog volt benne mégis különös, szinte visszatetsző, hogy a spanyolok különös módon rajongva a misztikus homály iránt, üvegfestményeikkel annyira beárnyékozták az Isten szép házát, hogy a benne rejlő szépségeket csak alig lehet szemlélni.

Három éjet töltöttünk Barcelonában. Mindinkább közeledett az elválás ideje. A spanyol husoktól elgyötört gyomrunk váltig követelte a változatosságot. Barcelonai vendéglősrünk pedig oly kimondhatatlan szíveséggel traktált bennünket, a konyha művészet annyi alkotását találta élénk, hogy csaknem úgy jártunk, mint az egy-szeri gyerek a lakodalomban, hogy sirva fakadt, mert már nem birt enni. Csak próbálta volna meg jó magyaros tejfölös túrós csuszával, vagy paprikás csirkével, majd szívesebb hajlandóságokra talált volna.

Bucsúztunk. 29-én vonatra ültünk, s délben Cerbére a határ állomásra értünk. Megszállt bennünket a honvágy, örvendtünk, hogy utazásunk legérdekesebb, legkevesebb európai részén, emlékekkel megrakva, túl voltunk s mégis fájt egy kicsit szívünknek, hogy a cabellarok hazájának legvalószínűbben örökre hátat fordítottunk.

Franciország.

Franciaország Spanyolország után szép igazán, Láttam már Olaszország és Schweiz után, de

egyik alkalommal sem leptek meg oly kelleme-
sen Provence daltelt mezői, termékeny, istenál-
dotta rónái, mint akkor, mikor két heti spanyol-
országi vándorlás után láttam viszont. Ott a kiet-
lenség, a sivárság, az életuntság képe nyomódott
a lelkembe. Itt a szorgalmas, vidám nép, viruló
mezőkön, termékeny szántóföldeken és szőlősker-
tek között él. A mit utazásunk elején láttunk,
most is ismétlődött. Ámbár más uton haladtunk,
de a szőlőföldek mértföldekre terjedő területei
újra szemünk elé kerültek. Fölhasználnak itt
minden talpalattnyi földet, hogy kivegyék belőle
az életet, mellettük virágzó ipartelepek, nagyter-
jedelmű gyárak ontják a füstöt, jelezve, hogy a
munkás kéz nem ölben pihen.

Első stációnk Avignonban volt.

Ránk borult már az éjszaka, mikor a szo-
moru város falai alá értünk. Alig helyezkedtünk
el s alig költöttük el a francia udvariassággal
felszolgált estebédet, rendes szokásunk szerint
sietve kiindultunk körülnézni. Kimentünk a fő-
térre s ott találtunk valami muzsika félért, a mely
mellé azonnal le is telepedtünk. Az idő szomorú,
esőrehajló volt, a vendégek kedve hasonlóképen.
Egy negyedóra múlva azon vettük magunkat
észre, hogy egyedül vagyunk. A zenészek elkot-
ródtak s a vendégek — a mint látszik — szin-
tén hozzá vannak szokva a nyárspolgáriás szo-
lidsághoz.

Lehetett már éjfél, mikor szállodánk felé
indultunk. Kisérteties csöndesség vett bennünket
körül. Nyugalmasan pihent minden s egy árva
lélek kevés, de annyit se találtunk az egész
uton. A szűk utcák komor néma házai között
csakugy kongtak lépéseink. Szinte éreztük, hogy
ez a város valaha rabtartó város volt. Ez a hely
volt szemlélője hétszáz esztendő előtt a pápák
70 esztendő s rabságának. Mintha még most is
hallaná az ember az elnyomott sóhajtást, mely a
világ első lelki hatalmasságának egyik legso-
morúbb korszakából nyög felénk. Valóban méltó
maradványa a multak sötét árnyékának.

Szállodánk hasonlóképen megfelelt ennek a hangulatnak. A folyosókon nem volt már egy lélek, mikor hazaértünk. Gyertyával kezünkben, tapogatózva mentünk a folyosók labirintusában s csak nagysokára találtuk meg szobánkat. Ó mily jól esett a tiszta, kényelmes, széles ágyban lepihenni a spanyol, különösen a barcelonai zsibaj után, tudva azt, hogy reggelig egy árva lélek sem fogja háborgatni nyugalunkat.

Reggel a város megtekintésére indultunk. A pápák régi palotáját világért sem hagyhattuk megsemléltlenül.

Maga a város hegyoldalban fekszik. Az egész fal köríti, mely valamikor rablókalandorok támadásai ellen védelmezte a lakosságot. A régi pápai palota egy kis emelkedésen épült. Mogorva óriási épület tömeg, szeszélyes összevisszaságban. Vastag falai, kicsiny ablakai mintha állandóan ostromot várnának, vagy mintha bezárt rabot akarnának a szökésben megakadályozni. Csupa sivárság, vastag nehézkesség az egész, tornyai, gubbaszkodó, görnyedt csucsívei láttára szinte fázni kezdtünk.

A francia kormány kaszárnyává alakította át. A hol valaha a tudományok csarnoka volt, a hol drágaművű székeken az egyház atyái tanácskoztak szomorú helyzetük javításáról, ott most a francia katonák hevernek, pipáznak ágyaikon. Az értékes bibliotéka helyén karókat vertek a falba s a kardokat, csákókat, nyeregszerszámokat aggatták rájuk.

Szomorú változás, szomorú átalakulás. De méltó a franciákhoz s a köztük ujabban lábra kapott szabad szellemhez.

A templom, mely egykor a pápák katedrálisa volt, közvetlenül hozzá van építve a palotához. Elhagyott, kopott, mogorva képet nyújt, szinte elszomorodik az ember, ha rája tekint. Valamikor remek freskók díszítették a falakat, most már lekoptak s csak szomorúságot tudnak kelteni lelkünkben.

A templom és palota előtt széles tér nyujtózik. Alig van egy-két ember, a ki szemünk elé kerül. Az eső is folyton esik, mintha még szomorubb képet akarna belevésni lelkünkbe, hogy Avignon jelenét látván, egy percre se feledkezhessünk meg multjáról.

Tulajdonképen csak éjjeli pihenésre szántuk a híres régi várost. A reggeli órákban már utrakeltünk, hogy Lyonba s onnan Schwejzba, Genfbe siessünk.

Jól kipihent éjszaka után, testben-lélekben felfrissülve, mondhatatlanul kellemes volt a kedves vidék szemlélése. A Rhone völgyében haladtunk észak felé. A festői változatosság, melynek néma szemlélői voltunk, teljesen elragadta lelkünket. Az idő kellemes hűvössége még kedvezőbbé tette a benyomásokat. Azonban nem akarok ismétlésbe esni, azért nem is vállalkozom a vidék szépségeinek leírására. Délre már Lyonban voltunk.

Ezt már olvasóim közül is bizonyára sokan ismerik. Hiszen a ki Franciaországot bejárja, ezt az élénk, nagyforgalmu kereskedelmi várost semmi esetre sem hagyja ki a látnivalók közül.

Én azonban őszintén szokván beszélni és írni, bevallom, hogy Lyonban nagyot csalódtam. Nem mondom, hogy vidéke nem szép, sőt a legszebbek közé tartozik. Fekvése hasonlít némileg a mi Budapestünkhöz, a melyről pedig minden világlátott ember beismeri, hogy Európa legszebb városai közé tartozik, a melyre minden magyar ember méltán büszke lehet.

Mint Budapestet úgy Lyont is a rajta keresztül folyó Rhone teszi érdekessé. Pláne Lyonnak két folyója is van. A Saone néhány száz lépésnyire hőmpolygeti vizét. A hasonlatosság még abban is folytatódik, hogy a Rhone jobb partja hegygyé magasodik s rajta, miként a budai vár, pompás, a városnak talán legkedvesebb része terül el. Ide építették a bucsujárók kedvelt templomát, a Notre-Dame de la Fourvière-t. (Megfelel

a mi Mátyás-templomunknak) Remek román stylan épült alkotás, négy sarkán négy egyforma toronnyal. A külső dísz a multaknak emléke, annak a csodálatosan buzgó kornak, a mely kincseit, gazdagságát, lelkének legnemesebb gerjedelmeit kedvelt templomaiban örökitette meg. Ez hozta létre Rómában, Milanóban, Velencében, Sevilleban, Burgosban az építészet remekeit, a melyeknek megcsodálására bucsút járni megy a késő utókor nemzedéke.

A mennyire kellemesen lepett meg bennünket az épület külsejének pazar díszítése, ép oly kedves volt belülről. Őszintén megvallom, hogy az újabb korban épült templomok között egyet sem találtam, mely az áhitatkeltés megkapóbb eszközeivel rendelkezne. Ott minden imádkozik és imádságra int. Minden oszlopfőn angyal-alakok állanak. Arcukon a mélységes áhitat oly megkapó kifejezése ül, a melyet nem lehet megilletődés nélkül szemlélni. A csín, a tisztaság, a művészi izlés mintha egy másik, egy szebb világ szellemének lebegését éreztetné velünk.

Épen egy iskolásfiukból álló zárandok-csoport volt a templomban s egy magasabb rangu egyházi férfiú tartott nekik tüzes, lelkesítő beszédet. Szinte érezte a lelkünk, hogy oda megtisztulni, a lelkesedéstől megittasulni járnak az emberek. Lyon méltán lehet büszke az ősök hagyományára, a melyet nem hűtlen utódok őriznek kegyelettel.

Körülbelül végeztem Lyon érdekességeivel. Van még két csinos szobra. Az egyik a köztársaságé, a másik egy impozáns külsejű szökőkút. Az utcái élénkek, a kirakatok ragyognak az ékességektől, de igazán mondhatom, hogy nem ragadtak el annyira, mint kezdetben hittem. Egy félmillió lakossal bíró várostól, Franciaország második városától mindenesetre sokkal többet vártam volna. Nevezetes a lyoni selyem, de annyira drága, hogy a hölgyek, ámbár egész délután a boltokat járták, mindent összenéztek, a

látottak felett való elragadtatással jöttek haza, de meg nem vettek semmit, mert itthon is megkapják annyiért.

Schweiz — Genf.

A vonatok útjának első durva munkáját maga a nagy természet végezte. A nagy geológiai átalakulások korszakában a vizek kerestek maguknak utat, a melyen a hegyek csúcsairól, szakadékaikról a nagy tengerbe rohanhattak. Ha akadályt találtak maguk előtt, a vízcseppek óriási tömege hadjáratra szervezkedett. Megtámadták s addig ostromolták a kemény sziklákat, míg azok porrá omoltak hatalmas ellenfelük előtt. Mióta a tengerrel közelebbi ismeretséget kötöttem, mindig nagyrabecsültem a vizet, de erejét talán még inkább akkor csodálom, ha a természet rendjében végzett titáni munkáját a folyók mentében szemügyre veszem. Gyönyörű látvány ez a Rhone egész völgyében. Avignontól fölfelé Lyonig rendkívül bájos, Lyontól a genfi tóig pedig a vadregényesség legmegkapóbb képei váltakoznak. Ezen az uton kellett tovarobogni vonatunknak Genfig. Eleinte kedves külsejű falvak tűntek szemünk elé, aztán elmaradozott egyik a másik után s mindig mogorvább, szeszélyesebb környezet vett bennünket körül. Föltűnnek a „barátok.“ A nép így nevezett el egynehány sziklatömeget, melyek hegyesre kicsucsosodó ormaikkal megkövült, guggoló, kámzsás barátokhoz hasonlitanak. Bámuljuk a romjaikban heverő régi lovagvárakat, melyek hol az egyik, hol a másik csúcsról tekintenek felénk. Mintha emlékeztetni akarnának azokra a daliás időkre, mikor nem békés, szájtátó utasok robogtak el kényelmes vasuti kocsikon, hanem tetőtől-talpig fölfegyverkezett marcona harcosok csörgették fegyvereiket, vitták kemény harcaikat s ontották vérüket, hogy a Rhone megáradt s vize mérőföldre piros lett tőle. Csodálatosan viharos történeteket látott ez a vidék a rómaiak korszakától a középkor minden mozgalmas idején keresztül.

Száz és száz kilométeren keresztül száguldva, mily kényelmes volt erről a puha ülésen elmélkedni!

Természetes, hogy ismét egész sor alaguton robogtunk keresztül. A franciák az alagutakban kivételt képeznek a többi nemzetek szokásaival szemben. Lámpákat nem gyújtanak, ha öt-tíz percig tart is a földalatti utazás.

Talán takarékosági szempontok vezetik őket, de lehet, hogy a misztikus félhomály iránt való szeretetük téteti ezt velük. Mi azonban egyáltalán nem voltunk elragadtatva a sötétségük által. Gyakran négy-öt percig tart a mulatság s ha az alatt nyakon teremti az embert valaki, azt se tudja, hogy kinek a szivességét köszönje meg.

Lyontól Genfig körülbelül fél napig tartott az utazás és gyönyörködés. A délutánt arra szántuk, hogy a város szépségeivel ismeretséget kössünk. Nem tartom Genfet Schweiz legkellemesebb városának. Sőt valami ridegséget éreztem ki belőle. Nincs benne kedélyesség, szeretetreméltóság, inkább azt éreztem mindig, mintha állandóan azt néznék, mi van a zsebünkben, mennyire számíthatnak belőle. Ezért udvariasak, finomak, előzékenyek, ezért hoznak a városok szigorú törvényeket azok ellen, a kik az idegeneknek kellemetlenségeket okoznának. A praktikusság ezt kívánja.

Ha nem kedélyes is, de csinos város Genf. Tiszta, hogy mintát lehetne venni a tisztaságáról. Két folyója, a Rhone és az Are irtózatossággal rohannak végig szépen szabályozott medrükben. Egyiknek kék a vize, a másiké piszkos, szürkés. A városon alul egymásba ömlenek s mint érdekes látványosság, magukhoz vonják a látogatókat.

Egy régi ismerősünkkel találkoztunk itt, a ki egész vakációját Genfben töltötte. Bemutatta az egyetemet, gyönyörködtünk a nagyszerű villamos telepen, mely a Rhone rohanását felhasználja.

nálva, az egész várost ellátja villamos erővel. Körülbelül nyolc óriási kereket hajt a víz sodra s ezeknek erejét használják föl a villanyosság fejlesztésére.

Megnéztük azt a helyet, a melyet minden magyar ember a borzadály és kegyelet vegyes érzelmeivel szemlél, a hol a magyarok feledhetlen emlékü királynéja gyászos halálát lelte. Emlék-oszlopot nem állítottak. A genfiak nem akarják maguk figyelmeztetni az idegeneket, hogy az ő vendégszerető városuk valaha oly gyalázatos gazság színhelye lehetett, hogy ártatlan nő, egy nemzet féltett, drága büszkesége az ő területükön lelte erőszakos halálát. Ugy olvastuk valahol, hogy a boldogult királyné lakását a Beau Rivage-ban megvásárolják s kápolnává fogják átalakítani. Sajnos, nem úgy van. Föl akartunk menni, hogy megszemléljük, hogy kegyeletünk adóját lerójjuk s azzal a prózai válasszal utasítottak el bennünket, hogy le van foglalva, valaki lakja. Tehát nincs semmi, a mi a vándort megállítaná és elmélkedésre készítetné. Hiszen benszült genfiak még azt a helyet is kétféleképp mutatták nekünk, a hol a szörnyű bűntény megtörtént.

Kocsin bejártuk az egész várost. Nagy része a gyönyörű tó partján terül el. Csupa szálloda, villa és kiadó lakás az egész város. Alig talál az ember egyebet. Minden tíz lépésnél egy-egy bolt, a hol anzikkártyákat, albumokat s emléktárgyakat árulnak. No meg persze órákat. Mert Genf óráiról is világszerte ismeretes. Ha sok pénzed van, egy-két óra alatt akár százakat eldobálhatsz a tetszetős, kedves tárgyakért s még mindig egész sereg olyan dolog akad, a mit — úgy gondolod — okvetlenül meg kellene vened.

Genf a Kalvinizmus bölcsője levén, megnéztük a pompás katedrálist, mely Kálvin Jánost és fanatikus követőit látta. A pompás, diszes épületen ugyszólván semmit sem változtattak, csak a belső diszítéseket, képeket, szobrokat

semmisítették meg. A fő- és mellékoltárok helye ma is megvan, a kanonoki stalumok ma is épségben állanak helyükön, ott találjuk még a régi katolikus püspökök siremlékeit is. De ott van a templom közepén Kalvín János széke, a melyen ülni szokott s a honnan hiveit ok-tatta.

Montblanc.

Genfnek egyik vonzóerejét Közép-Európa legmagasabb hegye, az örökös hóval borított Montblanc képezi. A tenger színe felett 4810 mtr. magasságban emeli ragyogó tiszta fejét az ég felé. Genfi tartózkodásunk második napját a Montblancnak szántuk.

Tulajdonképen Genfnek semmi köze se volna a hegyóriáshoz, sőt még Schweiznak sem, mert a határon túl, Franciaországban fekszik. De nagyobb város közelben nem lévén, Genfnek jutott a szerencse, hogy a ki a Montblancot látni akarja, az jóformán csak Genfen keresztül jusson hozzája. Körülbelül 3—4 órai ut vasuton. Néhány évvel ezelőtt még csak kocsin, meredek hegyi utakon keresztül juthatott az ember Chamonixba, a hegy aljában fekvő városba, de a technikai haladás megalkotta már Európa egyik legszebb és legmerészebb villamos vasuti útját. Nyolc foknyi hajlással megy itt a villamos vasút fölfelé, a melyhez hasonlót nem építettek még Európában.

Érdekes, hogy az angolok boszankodnak ennek az utnak kiépítésén. Miért? Ugyebár fura állítás. Pedig így van. A ki erre-arra szét-nézett már a nagyvilágban, nagyon jól tudja, hogy a természet csodáit legtöbb angol bámulja. Schweizban, Olaszországban, Tirolban, a Kárpátokban nem mehet az ember 200 lépésre a nélkül, hogy egy-egy rezesorru, lesült képű, kender-hajú, nyakiglább angolba ne botlanék. Mindenütt ott vannak, mindenütt okvetetlenkednek. Az angol

azt hiszi, hogy az Uristen neki és az ő kedvéért rendezte be a világot szépnek és csodálatraméltónak. S mivel neki sok pénze van, első sorban őt illeti meg, hogy nem egy, de legalább 4—5 lőfejjel előtte járjon minden egyéb nációnak. A hol megjelennek, ott megkövetelik, hogy mindenki ő hozzájuk alkalmazkodjék, de ők senkit figyelembe nem vesznek. A merre ők járnak, ott szinte kiabál az emberre az angol feszesesség, kimértség, nagyképűsködés és udvariasság, mely kizárja a kedélyességet, a fesztelen jókedvet. Szóval úgy viselik magukat mindenütt, mintha ők találták volna fel a spanyol viaszkot.

Az angolokat mód nélkül boszantja, hogy a villamos vasutnak Chamonixig való kiépítése által az ut 10—15 frankért mindenkinek könnyen hozzáférhető, ami azelőtt legalább 100 frankba belekerült. Erre pedig legtöbb pénze az angolnak volt.

A mint már említettem, utazásunkat bámulatos szerencse kísérte. Spanyolországot átbarangoltuk a nélkül, hogy a forróságtól szenvedtünk volna. Akkor itthonn hűvös esős, idők jártak. Augusztus elején pedig Schweiz hegyei között a legtisztább, felhőtlen ég mosolygott reánk. Csodálatos és ritka szerencse ez az utazókra nézve. Egy-egy szezomban alig akad két-három olyan nap, mint a minő a miénk augusztus 1-én volt. Hallottuk, hogy egyes angol társaságok 2—3 hétig várakoztak már s a Montblanc állandóan ködbe burkolta előlük az ábrázatot. Bennünket, magyarokat várt s egyszerre mosoly derüje ragyogott végig rajta. Tiszta, szinte ragyogó kék ég vett bennünket körül.

Hogy utunk regényes volt, hogy állandóan volt mit nézni, mien legeltetni szemeinket, az egészen természetes. Nem akarván sablonszerűvé lenni, nem írok sziklákról, hegyszakadékokról, völgyekről, és hasonló dolgokról. De nem szabad említés nélkül hagyni a technika nagyszerű haladását. Az egész uton alig találtunk hegyi pata-

kot. A medrük még meg van, mutatja azt a szédületes magasságot, melyről a sziklatorlaszokon keresztül habzó tajtékká törött, de a kiszáradt mederben széles, öblös vascsövek vannak lefektetve, melyekben a vizet rabszolga munkára szorítják, hogy erejét villamos munkára alkalmazzák. Alig van oly országa Európának, melyben a technika a villamosság terén Schweizet utolérné.

Körülbelül egy órai utat tettünk meg a fölfelé kapaszkodó villamoson, mikor a hegyszakadékon keresztül vakító fehér hótömeg tűnt elénk. Mikor a panoráma kitárult, életem egyik legszebb látványa tűnt fel előttem. Egy hosszú, körülbelül 40 kilométernyi hegyláncolat, a melyen a hegycsúcsok és hegyszakadékok festői összeviasszaságban sorakoztak egymásután, de valamennyi pupozva megrakva ragyogó tiszta fehér hóval, és jéggel. Vonatunk Chamonix felé egy pompás, kiszélesedő völgybe ért, mellettünk pedig a tündéri látvány mesébe illő képe terült el. Chamonix, egy csinos, kedves barátságos városka, közvetlenül a Montblanc alatt fekszik. A hegyek méltóságos, tiszteletreméltó öregapja úgy tekint le rá, mint a gyermekjátékra. A nap erősen sütött, szinte nem győztük törölgetni homlokunkról az izzadtságot, pedig a hó és jégtömeg közvetlenül előttünk alig látszott messzebb egy kődobásnyinál. Rendkívül érdekes a szemeknek ezen optikai csalódása. Mintha Pestről a budai Gellérthegyet nézné az ember, oly csodálatos közelségnek látszik. Mekkora csodálkozunk azonban akkor, midőn távcsővel nézzük a hómezőket. A végtelennek látszó fehérségen apró házikók tűnnek elénk, melyek a hóviharak alkalmával menházul szolgálnak. Bámulva látjuk a hóban a csapásokat, melyeken kötelekek egymáshoz fűzött turisták törtetnek fölfelé. Hölgyek és férfiak vegyest. Nagy turista botokkal segítik magukat nehéz utjukban. A veszélyes szakadékok fölött létrán másznak át, küzködve minden percben a lezuhanás veszedelmével,

Mi természetesen nem mentünk fel. Miért? Mert az ilyen kiránduláshoz nagyon sok kíváncsiak. Először is minden turistának három vezető kell. Egy, a tulajdonképeni vezető, a ki az utat alaposan ismervén, biztosítéka annak, hogy el nem tévednek. A másik szintén előtte megy s vezeti, huzza, vagy tolja az utast fölfelé. Végül a harmadik, a ki az elemózsiát cipeli utánuk. Az első 100 frankot, a másik kettő 50—50 frankot kap fáradságaiért. 100 frankot pedig biztosan elköltenek a kiadott élelemért. A kirándulás jó szerencséjével három napot vesz igénybe. Másfél napig föl, másfél napig lefelé, ha ugyan valami hóihar utol nem éri őket s nem kell valamelyik turista-házban esetleg napokig vesztegelni. Tiszta idő, a mint mondám, ritkán akad, vagy ha van is, csak rövid ideig tart. A sűrű, vágni való köd s a hóiharok, állandó vendégek a hegytetőn. Ha tiszta idő van, el lehet látni egész a Földközi tengerig. Fönn a Montblanc tetején observatorium s menház van a feneketlen jégbe állítva, onnan tekinthetnek szét a nagy világba, a hegycsoportozatok gyönyörűséges panorámájára. De bármily nagyszerű legyen is a kilátás, ezt életunt angolokon kívül ritka ember vállalkozik rá, hogy kitegye életét a nyaktörő vállalkozásnak, melyért minden percben az életét adhatja áldozatul. Hiszen majd minden héten akad ilyen szerencsétlenség.

Legszebb látvány azonban a gletscherek, a Mer de la Glace, a jégmező. A hótömeg közt az egyik hegyszakadéokban jégtűkből egy széles óriás folyam képződött. Mikor olvadás közben lefelé rohant, utközben meglepte a hideg s megmerevedett. Mintha üvegből volna, oly kristálytiszta és átlátszó, s csillog-villog a napfényben, mint a gyémánt. A ki látta soha el nem felejtí.

Chamonix nagyszerű központja ennek az érdekes képnek. Csupa élet és elevenség, zöld mezője, virágos rétei, üde fenyűerdői, remek ellentétet képeznek a közvetlenül mögöttünk kezdődő

havasoknak, melyek 2—3000 méter magasságban ragyogó hóval borítják a hegy tetejét.

Órák hosszat gyönyörködtünk a felséges látványban érezve kicsiségünket, törpe mivoltunkat a természet gyönyörűsége nagyságával szemben.

Genftől Luzernig.

Mikor a Montblanc aljából Genfbe visszatértünk, egy újabb meglepetés várt ránk. A schweizi kantonok (tartományok) aug 1-én ünnepelték egyesülésüknek évfordulóját. E napon még a harangok is megkondultak, zengő hangon hirdetve a nagy nap jelentőségét. Egyébként tilos Genfben a harangozás. Este pedig a tavon nagyszerű kilátás volt. Rakéták röpködtek a levegőben, villamos reflektorok árasztottak vakító fényt a tó tükrére, lampionokkal fölékesített hajók surrantak ide-oda a csendesen pihenő vizen. A közönség pedig sűrű rajokba csoportosulva bámulta a tündéri látványt.

Másnap reggel ragyogó tiszta időben utnak indultunk s Európa legkényelmesebb, legkedvesebb vasuti kocsijain utnak indultunk Luzern felé.

Schweizet azért teremtette az Uristen, hogy Európa lakóinak legyen miben gyönyörködniök. A természetnek annyi szépsége, bája egyesül benne, hogy szinte megittasultunk a gyönyörűségtől. Bármerre tekintsen szemünk, mindenütt az üde, viruló zöld szín mosolyog, nevet, kacag felénk. A langy esők és vidám napsugár hazája Schweiz. S míg a völgyekben, dombokon a tenyészet szépségén jártatjuk tekintetünket, gyönyörködve hallgatjuk a legelésző nyájak kolompaszavát, a közel és távol messzeségben ég felé meredő sziklák hóval koszorúzott ormai ragyognak a napsugárban. Az igaz, hogy egyebe nincs is Schweiznek, mint a szépsége. Aranykalásszal ékes rónaság után hiába kutatnak szemaink. Az Uristen bölcsen osztotta be mindezt így. Magyarországnak termékeny rónákat adott, Schweizet a

természet bájaival ruházta fel s így mind a kettőnek jut a kenyérből.

Berntől kezdve már ismerős vidékeket üdvözöltem. Tavalý töltöttem már tíz napot a szépséges Schweiz vidékein. De legkevesébbé sem bántam a viszontlátást. Sőt mondhatom, hogy még inkább megszerettem. A mit a tavalyi borongó láthatár elfödött előlem, az idén teljes pompájában élvezhettem. A thuni tó panorámája egész pompájában tárult szemeim elé. Mint tavaly, az idén is hajón jártuk be s most tiszta idő lévén, nem győztük eléggé csodálni a havasok ormaira lerakodott ragyogó hótömeget. Délre Interlakenbe értünk.

A ki csak 3—4 esztendővel ezelőtt látta is ezt a csinos városkát, nem ismer rá. Csodával határos az a gyors fejlődés, melyet ez a különben jelentéktelen hely néhány év alatt elért. A pompás, kényelmes hotelek gombamódra bujnak ki a földből. Igaz, hogy a természet Ura se sajnálta tőle kincseit. Alig egy kőhajításnyira tőle sziklatömegek ék alakban kettéválnak s a széles hasadék mögött gyönyörű pompájában tündököl szemeink előtt a Jungfrau. A ki nem látta, a remek hótömeget, a mely ugyyszólván a város szélétől 4167 méter magasságban emelkedik a tiszta kék égig, az nem tud eléggé mesés képet alkotni magának arról a pompáról, melyet a látvány nyújt. Közvetlen előttünk a fenyvesek sötét, szinte fekete tömege, mögöttük a vakító fehérségű, soha el nem olvadó, mindig frissen esett hóval fedett hegy, felette pedig a tiszta kék ég azurja. Leheverészni a zöld pázsitra s nem tenni egyebet, csak csodálkozni, csak vésegetni lelkünkbe minél mélyebbre, minél erősebben ezt az amugy is feledhetetlen képet: ez az utas embernek egyetlen teendője a Jungfrau lábainál. Kissé távolabbról nézve, melléje sorakoznak a Mönch 4105, az Eiger 3975 méter magas ormaikkal; valamennyi örökös hótömeggel borítva. S mindezt forró nyáron, lombos fák aljából nézni, kimondhatatlan

élvezet. Az emberi tudás 3000 méter magasságig vasutat vezetett fel a hegyre s olcsón, 10—15 frankért pár óra alatt fölér az ember a legmagasabb pontig.

Az élet csodálatosan olcsó Interlakenben s a ki teheti, semmiesetre se mulassza el megnézni a természet e nagyszerű remekét.

Interlakenban hajóra ülven, a brienzi tavon csónakáztunk végig. Miként a thuni tavat, úgy ennek a vizét is meredek hegyek koszorúzzák. Egyik vizesést el sem hagytuk, már a másik gyönyörködtetett száz és száz méternyi magasságból lezuhogó habjaival. Legszebb a giessbachi vizesés, mely 300 méternyi eséssel dörög lefelé a kiálló sziklákon.

Mikor a Sarnen tó partjára értünk a le nyugvó nap sugarai bucsut mondtak a gyönyörű tájnak. A vonat erős kapaszkodón haladt fölfelé. Minden kocsit külön mozdony húz föl a fogaskerekű pályán. Jobbról meredek sziklatömeg emelkedik, balról szédítő mélység tátong. A sziklák oldalában fenyvesek kapaszkodnak, a völgy pedig mint egy széles nagy tálca, virágokkal, gyümölcsösökkel van megrakva. Csak úgy nevet minden a duzzadó élettől és vidámságtól. Kicsi falucskák erős, szép házakkal s karcsu tornyokkal ékeskednek, de csak itt-ott tudnak kikandikálni a sűrű zöld lombozatból. Nem akarok bővebb s részletesebb leírásra vállalkozni, hiszen a diszítő jelzők egész tömegét kellene egymásra halmoznom s még akkor is csak halvány, silány képét tudnám rajzolni a valóságnak.

Sötét éjszaka borult már ránk, mire vonatunk a luzerni állomásra berobogott.

Luzern.

A ki Schweiz szépségét valósággal megismerni akarja, Luzern megtekintését nem szabad elmulasztania. Ez a szép város Schweiznek a szíve. A ki megnézi, szerelmes lesz belé s minél tovább látja, annál jobban vágyik hozzá a szíve

vissza. Mikor tavaly láttam, el voltam ragadtatva általa, itthon nem győztem eleget beszélni róla s az idei viszontlátásnál úgy tetszett, mintha szépségei hatványozódtak volna azóta. A vierwaldstätti tónál szebbet, költőibbet, elragadóbbat nem tudok képzelni s Luzern, melyet a bájos tó sarkára építettek, méltó hozzá. Kedves, barátságos városka, csupa szívesség, csupa jóindulat. Genf hozzá képest ridegség.

A szép Schweiz szive az ország emelkedésének is középpontján áll. Északon lapályos a schweiziak hazája, inkább dombok, mint hegyek váltakoznak rajta. Délfelé egetverő, hóval fődött hegyormok ölelkeznek a kék éggel. Luzernnak mind a kettőből jutott. Mögötte a Pilátus 2120 méter magas orma emelkedik, a Rigi, a Stanser, mind-mind óriási magasságra szöknek, előtte a bájos Vierwaldstätti tó, körülszegve halmokkal, hegyekkel, melyeken a legszebb pázsit, a legüdőbb zöld színben pompázó erdők mosolyognak. Nem tud ezzel betelni az ember lelke soha.

Szállodánk, a Waldstätter-hof a legkényelmesebb, legelegánsabb hotelek egyike. Szinte pazar a diszitése és a kényelem, melyre léptenyomon találunk. A tisztaság csakugy ragyog mindenfelé. Utidirektorunk itt már elemében volt. Itt már ismerték s kaptunk is olyan szállást, a mely mindenki kényelmét kielégítette. A csint és tisztaságot itt mint kiválóságot említem meg, de őszintén megvallom, hogy egész utunkban egyetlenegyszer se laktunk olyan szállodában, a mely a mi magyar szállodáink nivójáig sülyedt volna. Zaj, láрма az utcákról elégszer hallatszott, a folyosók csendje is sokszor inkább piacéhoz volt hasonló — különösen Spanyolországban — de a tisztaság legelemibb követelményét, azokat a gyorslábú apró állatkákat, a melyek a budapesti szállodák háromnegyedrésében futás-versenyt szoktak rendezni porhüvelyek, a mi utazásunk alatt örvendve nélkülöztük. En legalább, minden érzékenységem mellett sem panaszkod-

hattam rájuk. A luzerni fogadó pedig akár fejedelemeket is kielégíthet. Az ellátás szintén lukulusi volt. A reggelinél kiki lakmározhatott tejből, kávéból, teából, vajból, mézből, áfonyából s hozzá igen-igen finom süteményből annyit, a mennyi kedve szerint esett. Nem vette rossz néven senki. Az ebédeknel hasonló bőség uralkodott. Itt mindenütt lányok szolgálnak fel, még pedig festői nemzeti öltözetben, nagy ezüstcsattos ezüstláncos bársony pruszlikokban, hófehér ingvállakkal. Csinos, mosolygó arcuk majd kicsattan az egészséges pirosságtól, látszik, hogy az ózondús hegyi levegőt, a melybe mi csak beleszagoltunk, egész életükön keresztül élvezik.

Hétfőn délelőtt megnéztem újra a várost. Bebarangoltam az ismert utcákat, a tópartot, a régi fedett fahidat, melynek gerendáit a közepkorból maradt régi stylusu festmények díszítik. Megnéztem a rendkívül érdekes Kriegs-muzeumot, délután pedig kirándulásra mentünk a tóra.

Mily kár, hogy a toll gyenge érzelmeink kifejezésére. Ha költő volnék s a költészet varázsával tudnám megörökíteni azokat a bájos képeket, vállalkoznám a leírásra. Így azonban elégedjen meg mindenki, ha egyszerű prózában annyit mondok, hogy bájos volt s feledhetetlen. Négy karcsu tó egymásba szakadt kristály tiszta vize a vierwaldstätti tó. Kanyargó utait majdnem mindenütt be lehet járni gőzhajóval. A hegyek meredeken emelkednek mellette, mint a cukorsüveg, egyes részeit örökös hó fedi, alul azonban a legbájosabb erdőségek és pázsit terítik be zöld szőnyegükkel. A sziklák meszeszerűen szépek. Mindenütt villák, levegőkúrúra berendezett gyógyintézetek, szebbnél-szebb lakóházak találhatók. Schweiz négy kantonja érinti ezt a bájos tavat. Itt játszódtak le a schweizi nép történetének hőskölteménybe illő részletei. Itt küzdött a hős Tell Vilmos, a kinek tiszteletreméltó emlékét, ha más nem, a makkfelső a mi szemeinkben is megőrizte. Szintgy kedves ismerősünk a jó Rudenz

Ulrich, a hős Stüssi vadász, az ármányos Gessler Herman, a Tell Vilmos ellensége. S bátran kérdezhetek akárkit, nem emlékszik-e szívesen a nagy Schiller e négy hősére? (különösen ha ferb-
liben látja őket.)

Valami csodálatosan kedves volt a vierwald-stätti tavon körülhajókázni. Tavaly is megtettem néhányszor ugyanezt az utat, de az idei kirándulás egészen elbűvölt. A Tell-plateaut akartuk megnézni, azt a helyet, a hol Tell Vilmos kiugrott Gessler hajójából. Azonban csak Schiller újra aranyozott emlékkövéig jutottunk el, ott egy hatalmas zápor szakadt a nyakunkba. A gyalogkirándulást megakadályozta, de bennünket legkevésebbé sem hozott zavarba, mert szelid rohammal elfoglaltunk egy kedves kis vendéglőt s ott egymásután hajtogattuk a maass-okat a nagy Tell és a nagy Schiller egészségére, no meg természetesen a szerény magunk jóvoltáért.

Mire hazaértünk elállt az eső, mosolygott az ég s a sétáló publikum előzőnlötte a tereket. Én egy feledhetetlen élvezetnek voltam részese. Elmentem a luzerni templomba az orgona-koncertre. Szégyenlem ugyan egy kissé, de természetem levén az őszinteség, bevallom, hogy az ugynevezett klasszikus zene gyenge oldalam. Mikor koncerteken hivatalból résztveszek, mindig megbámulom azokat az embereket, a kik egyes örült klamplerozások után önkivületi állapotba esnek és nem győzik magasztalni az általam fel nem fedezett klasszikus zenei szépségeket. Ilyenkor mindig összezsugorodom és roppant kicsinek érzem magamat, a ki mindazt ésszel és füllel föllérni képtelen valék s elgondolom, hogy mennyit kell még nekem haladnom a művészet zajos ösvényén, míg velük egyforma magaslatra jutok. Luzernban el voltam ragadtatva, pedig ott is klasszikus zenét hallottam. Az igaz, hogy nagyszerű darabokat és nagyszerű előadásban. Gondolkozóba is estem egy kissé, hogy vajjon mindig a hallgató közönség-e az oka annak, ha va-

lamely klasszikusnak nevezett darabot szépnem talál? A luzerni orgona az e nembn készült orgonák közt a legelsők közé tartozik, valóságos remeke az orgona-építő iparnak. Ha jól emlékszem, 64 regiszter dirigálja. A finomság és erő bámulatos produkcióit hallja itt az ember. Mintha nem is ezen a világon lennének, hanem angyalok szállottak volna le s áhítattól elragadtatva a magas menny zengzeteivel tölténék be az Isten házáat. Nem egyszer összerezzenve néztem szét, ki énekel csodálatosan kedves, ezüstcsengésű tiszta gyermekhangokon, vagy a férfi erős baritonján s csak percek múlva vettem észre, hogy mindez az orgona sipjaiból hangzik felénk. Különösen egy Agnus Dei ragadott el. Szinte olvadozott a lelkem, imádatot, csodálatot, a magam semmiségét éreztem a bűvös-bájos hangok hallatára.

A végső szám egy tengeri vihar hangjait reprodukálta. Mivel tengeri viharnak magam is voltam már szem- és fültanuja, kétszeres hatást gyakorolt a lelkemre. A messze távolból hallatszott a tompa mély dörgés, a táj minden oldaláról közeledett a vihar dübörgése, elhalt, aztán újra kezdődött, lassan mind közelebb ért hozzánk. Behunytam a szemeimet. Láttam a komor, fekete fellegeket, homlokukon ragyogó, cikázó villámkoronával. Hallottam a szél zugását, a mint csapkodja a vitorlákat, hajlitja, recsegteti az árbocokat, hallottam az eső zuhogását, a mint a fekete hullámokkal ölelkezik. Egész valómban remegtem a vihar csatájának közvetlen közelségétől. Egyszerre egy irtózatoss, fülhasító sivitás: a villám belecsapott a tengerbe. Hallottuk, mint sistereg a lehullott villanyszíakra a tajtékzó hullámok áradatában. Csakugy remegett az egész templom. A hallgató közönségen halk moraj futott végig, láttam az ijedt arcokat, a mint rémülve tekintettek hátra. Lehetetlen volt elképzelni, hogy mindezt az orgona sipjai hallatták volna. Pedig úgy volt. Még egy darabig tartott a cikázó villámok csatája, aztán a vihar csendesedni kezdett. A moraj mindíg távolabbra vonult, lassan-lassan elhalt, el-

enyészett. A felhők szétoszlottak, a napsugár szét-szaggatta a felhők fekete kárpitját s ragyogva győzedelmesen tündökölt a kifáradt hullámokon. Csend állott be, csak egy messze távoiról hangzó tiszta csengő hang hálaadó éneke zengett imádvá, könnyörögve.

A kik olvassák soraimat, bizonyára a képzelet munkájának, nagyzásnak tulajdonítják leírásomat, én pedig azt mondom, hogy nincs toll, a mely leírni tudná s képzelet, a mely innen a távolból elhinni tudná, hogy mily természetűen adta vissza az orgonán való művészi játék a vihar tombolását. Boldognak éreztem magamat, hogy uti emlékeim közé ezt, a legszebbek egyikét is belefoglalhattam s kérve-kérek mindenkit, hogy Luzernben járván semmiesetre el ne mulassza az orgona-hangversenyt meghallgatni. Busásan megéri az egy frankot, melyet érte jótékony célra áldozunk.

Magyar muzsika az idén is volt, de egyik utitársunk ajánlatára nem néztük meg.

— Nem jó felkelteni az alvó oroszleányt — mondá. Mert annyit mondhatok, ha én belekeveredem a cigánymuzsika mellett való mulatásba, beszélhet akkor Faludi direktor, hogy induljunk, hat ökrös szekérrel se vontatnak el a cigány mellől.

Igazat adtunk neki. Hiszen magunk is éreztük, hogy öt heti távollét után már csak várjuk meg azt a két napot hazáig s ne kompromittáljuk a magyart idegen földön. (Igazis, mit tudja azt egy sörös német, vagy francia, pláne a káposztalévéreű ánglius, hogy hogyan szokás nálunk magyarul, magyarán mulatni!?)

Inkább egy tiroli zängerájt hallgattunk meg. Azok sokkal csöndesebb vérűek, mint a mieink és minálunk nem is teremnek minden bokrban. Gyönyörködtünk a festői öltözetükben, hallgattuk a lágy szólásu tamburájukat, a nagy természet szépségeiért lelkesülő dalaikat, az olvadó szerelmes nótáikat, gyönyörködtünk a bakugrá-

sokban és bukfencvetésekben bővelkedő táncukban. Elismertük, hogy szép, nagyon szép, de mégis . . . nem olyan mint a magyar tánc, nincs elég zamatja, tüze, borsa. Hiába! sör táplálja ezeknek az életét s nem tüzes, vértlobogtató magyar bor.

Ez volt a bucsuzó.

Vágyott a szívünk hazafelé.

Reggel vonatra ültünk s késő estére már Innsbruckban voltunk. Egy jóideig láttuk még a vierwaldstätti tavat bájos környékével, ezernyi ezer villájával. De a hegyek mindig alacsonyabbak lettek, szinte lépésről-lépésre közeledtek a dombok felé. Majd egy darabig a zugi aztán a zürichi tó partján robogott a vonatunk. Bájos, elragadó vidék, de mégsem a vierwaldstätti tó környéke. Onnan aztán bevágtunk keletre, Ausztria, illetőleg Tirol felé. Uti emlékeim elején leirtam már a tiroli tájak festői szépségét. Nem írhatnék most sem egyebet. Gyönyörű sziklák, itt-ott hóval koronázott homlokkal. A Klosterthal táján több mint 1300 méter magasságban jártunk, onnan csodáltuk a lábaink alatt elterülő gyönyörűségecs zöld völgyeket, a mögöttük 3160 mtr. magasságba törő Hoher Rittert; volt egy 16 percre tartó alagutban is részünk. A szívünket, lelkünket megtetéztük újra benyomásokkal, de azért akkor éreztük magunkat legkellemesebben, mikor este a szállodába értünk. Nem mintha rögtön pihenni tértünk volna! Korántsem! A városnak egy rövid megismerését esti világitásban, világért se engedték volna el.

Reggel bebarangoltuk a várost. Itt már én voltam a vezető. Hiszen egy évvel ezelőtt jártam már a kedélyes, szeretetreméltó Innsbruckban. Megnéztünk néhány érdekes templomot, különösen a Hofkirchet, melyben az osztrák hercegek és császárok ércszobrai vannak. Maximilian remek siremlékéről egy csatakép alól, mely Fehérvár ostromát ábrázolja, feljegyeztem az egyik feliratot, mely az ősi királyi Alba-Regiát, dicsőíti. Szól pedig a felírás így:

Alba Regalis, urbs nobilissima, in qua reges Hungariae et inaugurari et sepeliri solebant, valido exercitu cincta et expugnata, ingensque universo illo regno terror illatus (Székesfehérvár a legkiválóbb városok egyike, a hol a magyar királyokat koronázni és eltemetni szokták, erős sereg által ostromoltatott és bevétetett és az egész országon nagy félelem vett erőt).

Megnéztük a hős Hofer András gyönyörű szobrát, gyönyörködtünk a városi muzeumban elhelyezett Defregger-képeken, megcsodáltuk a kedves város festői, hegyekkel koszorúzott látképét, aztán délután vonatra ülve hazafelé indultunk.

Utunk a Brenneren vezetett keresztül. Sokan egész Tirol és egész Ausztria legszebb útjának tartják s valóban nem csalódunk, ha természet szépségeiért ezt a bájos, vadregényes utat meg tesszük, a hol a vonat órák hosszat a havasok közt kanyarog.

Franzensfestben tartottuk az utolsó állomást. Itt már a válás fájdalmai környékeztek bennünket. Mindnyájunk háláját kifejezendők, Faludi direktor urat egy pompás ezüst fogantyús bottal leptük meg, rája vésetve e szókat: *Spanyol ut 1903. julius 3.—aug. 5.* Hogyha kezébe fogja, jusson eszébe, hogy mennyi balszerencse közt s mily sok vizsály után jutottunk hét országon keresztül vissza szép magyar hazánkba.

En még egy férfinak emlékét örökítem meg. Nevét nem emlitem, a szerénysége tiltakoznék ellene. De tudja minden utitársam, hogy mit köszönhetünk Sch. barátunknak, a ki Nizzától Spanyolországon keresztül egész Steyerorszáig mennyi kellemes percet szerzett mindannyiunknak. Aranyos, himporos kedélyvilágával, örökös, kifogyhatlan leleményességével, kacagató mókáival hányszor üzte el a borut homlokunkról, hányszor nevetteget meg valamennyiünket, amikor fáradtan, elcsigázva mindenről lemondani akartunk. A ki résztvett hosszabb utazáson, tudja,

hogy mily megbecsülhetetlen kincs egy ily utitárs. Ep azért adom át e sorokban a mi el nem muló hálnaknak kifejezését.

Franzensfesttől alig volt óra, hogy hol egyik, hol másik utitársunk bucsuszavait ne hallottuk volna. Egyik Bécs-felé, a másik Steyerbe, Karinthiába utazott, vagy Tirolban maradt. S bizony-bizony elérzékenyült szívvvel hallottuk bucsú szavaikat. Öt hét alatt egy kis köztársasággá változtunk, a kik búban, bajban, örömben együtt éreztünk s jóbarátokká lettünk. Láttam a szemekben könnyeket s nem csodálkoztam, hiszen a válásnál mindannyian meg válánk hatva.

Magam ujra érzem ezeket az érzelmeket s megvallom, hogy nékem is fáj a válás. Több mint két hónapon keresztül benne éltem ujra átéltem mind azt, a mit láttam, összes örömeit, bajait. Leírás közben kényszeríttem emlékezete-met, hogy varázsolja elem mindazt, a mit láttam, ringasson bele abba a hangulatba, melyet a lá-tottak alkalmával éreztem, hogy olvasóim is ve-lem együtt érezzenek, örvendjenek, vagy szomor-kodjanak. Hiszen szerény jegyzeteim mellett csak a magam lelke volt összes leírásaimnak forrása. A Baedeker másolását unalmasnak is, fárasztó-nak is találtam volna. Azért a ki részletes, prog-rammszerű leírást kíván, ne nálam keresse.

S most, mikor a hosszú utazás után itthonn vagyok, úgy érzem, mintha százszor jobban sze-retném az én szép magyar hazámat, mint ezelőtt. Az idegen világ kaleidoszkopszerű képe elraga-dott, csodálatra indított, de melegséget, szeretetet csak ez a magyar föld, ez a szegény honi rög tud felém sugározni. Tanultam sokat, okultam sokmindenféléből, szeretném, ha minden szépet, minden nemeset az én magyar hazámban tudnék összecsoportosítani, bokrétába fűzni, de érzem, hogy szegényen is, árván is nagy és dicső a mi magyar hazánk. Talán legjellemzőbb az, a mit egy öreg francia Magyarországról, a kivel egy ismerősöm találkozott.

— Ön is francia? — kérdezte.

— Nem uram! — én magyar vagyok.

— Magyarország! Szép Magyarország! — sóhajtott fel az öreg s elgondolkozott. — Voltam én is Magyarországon katonakoromban. Uram! soha míg élek, nem lesz olyan jó dolgom, mint ott volt. Csak még egyszer oda visszakerülhetnék! Sohase hagynám el. Itt nyomoruság az élet a magyarokéhoz képest.

En is azt vallom. Legyen boldog mindenki a ki Magyarországra magyarnak született.

Tartalom :

Ausztria (Steierország, Krajna, Tirol.)	5.
Riva.	7.
Olaszország.	
Milano.	10.
Genova.	12.
Campo Santo.	17.
Riviera.	19.
Franciaország.	
Nice. (Nizza.)	22.
Monaco.	24.
Marseille.	29.
Toulouse.	35.
Lourdes.	37.
Biarritz.	39.
Spanyolország.	43.
Escorial.	54.
Madrid.	59.
A bikavida.	60.
Sevilla. — A spanyol népélet.	73.
Gibraltar.	85.
Afrika. — Tanger.	91.
Bobadilla.	106.
Granada. — Alhambra.	110.
Cordoba.	123.
Barcelona.	132.
Franciaország.	
Avignon.	136.
Lyon.	139.
Schweiz.	
Genf.	141.
Montblanc.	144.
Genftől Luzernig	148.
Luzern.	150.
Ausztria.	
Innsbruck.	156.

